

Životní úroveň seniorů a její způsoby měření

Disertační práce

Vedoucí práce:

Prof. Ing. Jana Stávková, CSc.

Vypracovala:

Ing. Veronika Antošová

Brno 2014

Poděkování

Chtěla bych tímto poděkovat své školitelce prof. Ing. Janě Stávkové, CSc. nejen za metodické vedení a odborné rady, ale zejména za velkou vstřícnost a podporu po celou dobu studia. Dále pak děkuji za spolupráci kolegům z Ústavu marketingu a obchodu PEF Mendelovy univerzity v Brně a všem svým konzultantům. V neposlední řadě bych na tomto místě ráda poděkovala také své rodině a nejbližším přátelům za jejich podporu při celém mém doktorském studiu.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci: **Životní úroveň seniorů a její způsoby měření** vypracoval/a samostatně a veškeré použité prameny a informace jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Souhlasím, aby moje práce byla zveřejněna v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách ve znění pozdějších předpisů, a v souladu s platnou *Směrnicí o zveřejňování vysokoškolských závěrečných prací*.

Jsem si vědom/a, že se na moji práci vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., autorský zákon, a že Mendelova univerzita v Brně má právo na uzavření licenční smlouvy a užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 Autorského zákona.

Dále se zavazuji, že před sepsáním licenční smlouvy o využití díla jinou osobou (subjektem) si vyžádám písemné stanovisko univerzity o tom, že předmětná licenční smlouva není v rozporu s oprávněnými zájmy univerzity, a zavazuji se uhradit případný příspěvek na úhradu nákladů spojených se vznikem díla, a to až do jejich skutečné výše.

V Brně dne 9. října 2014

Abstract

Antošová, V. Standard of living of the elderly and methods of its measurement. Disertation thesis. Brno: Mendel University, 2014.

The doctoral thesis offers a comprehensive view of income situation of the elderly and evaluates methodological procedures and indicators used for assessing the standard of living of seniors in the Czech Republic. This thesis describes status of the elderly in society according to the amount of their income. Furthermore, it offers an analysis categorised by regions. Moreover, it deals with depth of poverty and amount of funds needed, and it also compares differences between the working and non-working seniors. The thesis combines qualitative and quantitative data from the EU SILC and Household budget survey (HBS) surveys, and from a primary survey in a form of a questionnaire. The results might be applied in social policy and in developing indicators of living standards.

Keywords

living conditions, standard of living, elderly, income, poverty, EU SILC

Abstrakt

Antošová, V. Životní úroveň seniorů a způsoby jejího měření. Disertační práce. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2014.

Disertační práce nabízí komplexní pohled na příjmovou situaci seniorů a hodnotí metodické postupy a ukazatele sloužící pro posuzování životní úrovně seniorů v České republice. Práce popisuje postavení seniorů ve společnosti dle výše jejich příjmů, nabízí analýzy dle krajů, zabývá se hloubkou chudoby a výší potřebných finančních prostředků a podrobněji se také zabývá rozdíly mezi pracujícími a nepracujícími seniory. Práce propojuje kvalitativní a kvantitativní data z šetření EU SILC, SRÚ a z dotazníkového šetření. Výsledky lze využít v rámci sociální politiky a při tvorbě ukazatelů hodnotících životní úroveň.

Klíčová slova

životní podmínky, životní úroveň, senior, příjem, chudoba, EU SILC

Obsah

1	Úvod a cíl práce	11
1.1	Úvod.....	11
1.2	Cíl práce.....	12
2	Teoretická východiska	13
2.1	Demografická revoluce a její příčiny	13
2.2	Proces stárnutí a stáří.....	18
2.3	Sociální změny u seniora	20
2.4	Aktivní stárnutí	23
2.5	Práce a zaměstnání.....	26
2.6	Spotřebitelské chování.....	28
2.6.1	Faktory ovlivňující chování spotřebitele	28
2.7	Kvalita života.....	37
2.8	Životní úroveň	40
2.9	Příjmová diferenciac e a její měření.....	42
2.10	Chudoba a sociální vyloučení	45
2.10.1	Rozdělení chudoby	46
2.11	Sociální politika.....	50
2.11.1	Důchodový systém.....	52
2.11.2	Efektivnost sociálních dávek	55
3	Metodika práce	58
3.1	Zdrojová data	58
3.2	Zpracování dat.....	60
3.3	Použité statistické metody.....	62
3.4	Dotazníkové šetření	69
4	Vlastní práce	71
4.1	Vývoj základních makroekonomických ukazatelů ČR	71
4.2	Vývoj příjmové situace českých domácností	73

4.3	Příjmová situace seniorů	77
4.3.1	Postavení seniorů ve společnosti dle výše příjmu.....	78
4.4	Příjmová diferenciacce seniorů v ČR	81
4.5	Příjmově ohrožení senioři v ČR	87
4.5.1	Chudoba v evropském kontextu.....	91
4.5.2	Hloubka chudoby a sociální transfery	95
4.6	Finanční a materiální deprivace	98
4.7	Výdaje domácností.....	100
4.8	Podrobnější příjmové analýzy domácností seniorů	107
4.9	Životní podmínky seniorů (jednotlivci).....	114
4.10	Výsledky dotazníkového šetření.....	126
5	Diskuze a doporučení	138
5.1	Využití výsledků pro vědu a výzkum a pro oblast sociální politiky.....	151
6	Závěr	152
7	Zdroje	156
8	Seznam obrázků	171
9	Seznam tabulek	173
10	Přílohy	178
10.1	Indexy spotřebitelských cen	178
10.2	Dotazník.....	179
10.3	Tabulky k příjmové situaci	185
10.4	Publikační činnost.....	195

1 Úvod a cíl práce

1.1 Úvod

Struktura obyvatel každé země se postupem času na základě porodnosti, úmrtnosti a migrace pozměňuje. Některé demografické proměnné můžeme považovat za relativně stálé až neměnné (např. pohlaví). Ovšem jednou z nejvýznamnějších demografických proměnných, která se v posledních letech mění poměrně rychle a stává se předmětem mnoha diskuzí, je věk. Velikosti podílů jednotlivých segmentů obyvatel dle věku se s rostoucí životní úrovní a zvyšující se věkovou hranicí pochopitelně změnám neubrání. Již na počátku 21. století byla ČR obeznámena s výsledky ze sčítání lidu, týkající se věkové struktury a jejího zrychlujícího se stárnutí. Velmi dynamicky se vyvíjecím segmentem, který také značným způsobem ovlivňuje celou ekonomiku České republiky, jsou právě senioři. Nelze ovšem říci, že skupina seniorů představuje homogenní segment, který by byl identifikován pouze na základě biologického věku. Je celá řada faktorů, které naznačují, že se jedná o segment heterogenní s obrovským potenciálem, ale také s mnoha ekonomickými, psychologickými, biologickými a sociálními aspekty ovlivňujícími osobní spotřebu. Zvyšování průměrného věku bude mít za následek rostoucí nároky na důchodový, sociální a zdravotní systém. Tyto základní systémy každého vyspělého státu se nevyhnou radikálním změnám, které musí zabránit tomu, aby se populační stárnutí stalo zásadním ekonomickým a sociálním problémem České republiky. V dnešní moderní době, která je zaměřena zejména na mládež, úspěšnost, zdatnost a výkony, by se nemělo zapomínat na seniory a jejich zkušenosti, vyrovnanost a moudrost. I starší lidé se mohou úspěšně vzdělávat a učit novým věcem, být na vysokých postech a mít plnohodnotný společenský život. Mimořádně důležitým fenoménem pro tuto skupinu je tedy pochopitelně zdravotní stav a peněžní zdroje.

Peněžní zdroje tedy velikost příjmu (důchodu) lze považovat za jeden z velmi důležitých indikátorů pro posouzení životní úrovně obyvatel daného státu. Od výše příjmu se odvíjí spotřebitelské preference nákupního procesu, způsob trávení volného času, vybavení domácností, ale také vzdělání. Postavení jedince ve společnosti tedy značně ovlivňuje velikost majetku a výši příjmu, ale také určuje životní styl. Senioři jsou segmentem, který disponuje pravidelným, ale také značně limitovaným příjmem, který většinou získávají prostřednictvím státu. Na základě velikosti příjmu se následně odvíjí také výše jejich spotřeby. Politické změny v roce 1989 měly zcela jistě vliv i na spotřebitelské chování a rozhodování spotřebitele.

Radikálně se změnilo nabízené množství a tím samozřejmě i poptávka. V dnešní době lze jednoznačně říci, že převažuje nabídka nad poptávkou. Uměním již dávno není vyrábět, ale prodávat, uspokojit zákazníka a získat si jeho věrnost. Ovšem lidé, obzvláště v této věkové kategorii, se nechají lákavou nabídkou velmi snadno zlákat. Jsou ochotni si pořídit „věci“, které nepotřebují, a které si také někdy nemohou s výší jejich příjmů dovolit. Vzhledem k tomu, že faktory a determinanty, které ovlivňují rozhodování této skupiny spotřebitelů, a které jsou navíc také v rozporu s principy racionálního rozhodování, nejsou v současné literatuře dostatečně zmapovány, považuje autorka za potřebné, pokusit se o jejich systémové studium.

1.2 Cíl práce

Problémové rozhodování seniorů ohledně svých finančních transakcí, obzvláště při nákupu produktů při intenzivní marketingové podpoře, je v odborné i populární literatuře velmi často probírané téma. Ovšem zřídka se opírá o kvalifikovanou informační podporu. Vzhledem k této skutečnosti byla stanovena jako výzkumná úloha komplexní rozbor životních podmínek seniorů s cílem identifikovat ekonomické a sociální prostředí, ve kterém žijí, a které ovlivňuje jejich životní úroveň. Dále kvantifikovat jejich významnost a vzájemnou podmíněnost a následně odvodit všeobecné matematicko-statistické modely, které umožňují simulovat chování zkoumané sociální a populační skupiny.

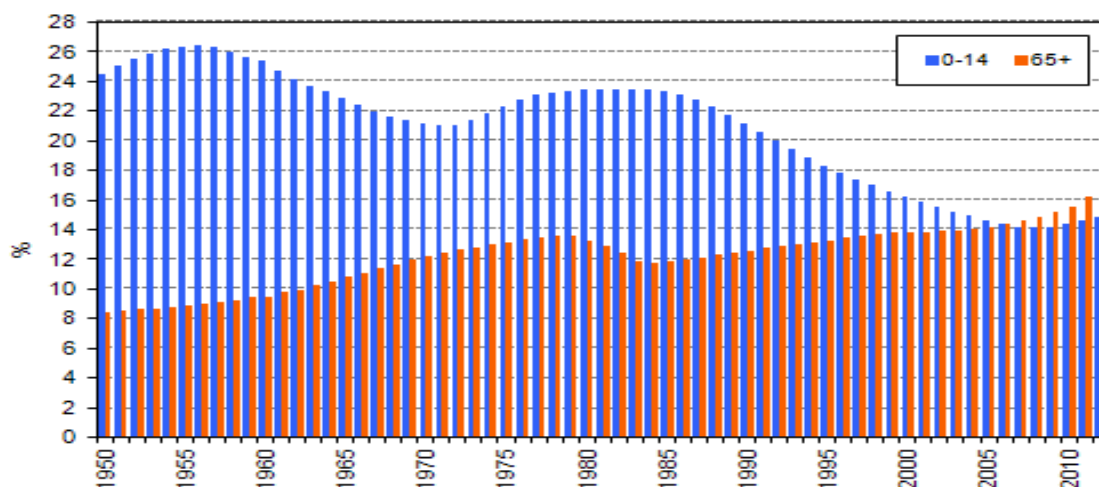
Cílem práce je tedy charakterizovat současný stav a vývoj životních podmínek za pomoci kvantitativních a kvalitativních výzkumných strategií. Z metodologického hlediska na základě využití definovaných ukazatelů, nástrojů a postupů identifikovat problémy a rozdíly v měření životní úrovně podle užívaných metodik a poskytovat indikátory ke kvantifikaci životní úrovně vycházející z mikrodat v souladu s metodologií Eurostatu. Pro naplnění hlavního cíle je zapotřebí provést:

- komparaci současných příjmových ukazatelů,
- rozbor a komparaci příjmové situace domácností dle jednotlivých segmentů podle ekonomické aktivity, regionálního členění, typu domácnosti a vzdělání,
- analýzu příjmové diferenciaci, příjmově ohrožených a materiální deprivace,
- kvantifikaci sociálních transferů a potřebných finančních prostředků pro domácnosti ohrožené chudobou,
- dotazníkové šetření zaměřené na kvalitu života a spotřební chování.

2 Teoretická východiska

2.1 Demografická revoluce a její příčiny

Demografický vývoj v první polovině 20. století byl provázen nízkou porodností, která byla ovlivněna zejména první a následně druhou světovou válkou. S válečným obdobím souvisí neodmyslitelně také zvýšená úmrtnost (zejména muži v produktivním věku, ale také civilní obyvatelstvo). Ovšem v poválečném období se zvyšuje porodnost a tento tzv. baby boom se opakuje znovu i v sedmdesátých letech. Rok 1989 s sebou přináší nejen výrazné společenské změny, ale také změny v rámci demografického procesu. V letech 1990 až 2002 dochází k výraznému poklesu porodnosti, zejména rok 1994 (počet zemřelých převýšil počet narozených). Nové společenské uspořádání s sebou přináší ovšem také změny týkající se životního stylu jednotlivců, které se odráží zejména v počtu uzavřených sňatků. Ovšem výrazným jevem ve společnosti začíná být postupné prodlužování délky života (Sak, Kolesárová, 2012). Následující obrázek 1 znázorňuje vývoj dvou významných skupin obyvatel od roku 1950 až do roku 2012.



Obr. 1 Podíl obyvatel ve věkové skupině 0-14 a 65 a více let

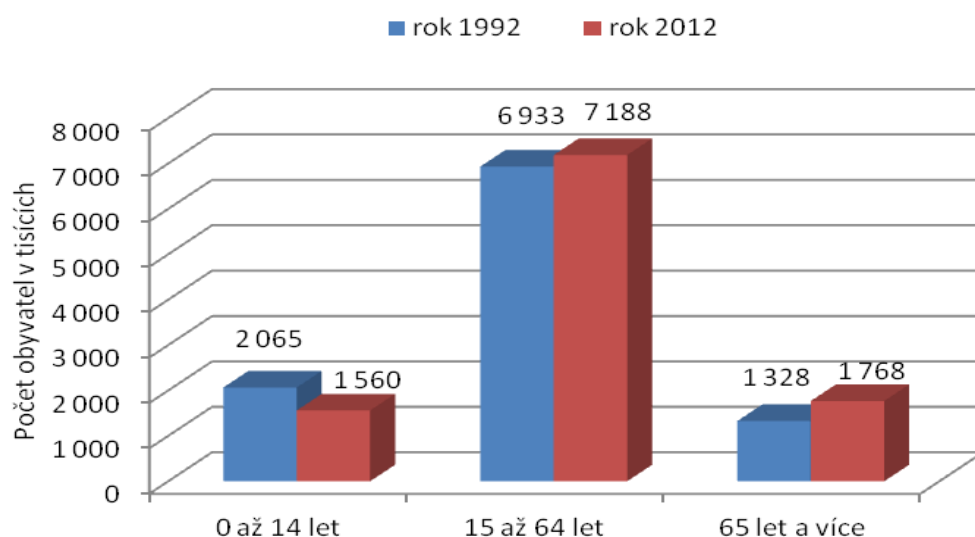
Zdroj: ČSÚ¹, 2013

Demografie stáří je významnou součástí sociální gerontologie. Je velmi důležité tedy znát informace o počtu narozených dětí, ale také počet úmrtí. Na základě těchto údajů jsou vytvořeny tzv. úmrtnostní tabulky, jejichž výsledným ukazatelem je naděje dožití (střední délka života). Lze tedy na základě této tabulky zjistit pravděpodobnou délku života (věk, kterého se dožije polovina z narozených dětí)

či normální délku života (věk, kdy umírá v dospělosti největší počet lidí). Od naděje dožití (střední délky života) je nutné odlišovat průměrný věk žijících, který je počítán na základě aritmetického průměru. Z gerontologického hlediska je nutné znát údaje o následujících demografických charakteristikách:

- absolutní počet lidí označovaných za seniory,
- absolutní počet tzv. velmi starých seniorů,
- absolutní počet příjemců věkově podmíněných penzí, sociálních dávek výdajů na zdravotní péči a služby,
- relativní počet seniorů v populaci,
- naděje dožití (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012).

V České republice dochází v posledních letech ke změně věkové struktury populace, níže uvedený obrázek 2 podává podrobný přehled o počtu obyvatel a o základních demografických indexech.



Obr. 2 Věkové složení obyvatelstva roku 2002 a 2012

Zdroj: ČSÚ¹, 2013

Počet obyvatel starších 65 let od roku 1992 neustále roste. V roce 2012 byl podíl občanů starších 65 let 16,8 %, což je téměř o 4 % více než před dvaceti lety. Výrazná změna se také odehrála ve věkové skupině 0 až 14 let, kde došlo k poklesu podílu této skupiny z 20 % (v roce 1992) na 14,8 % (v roce 2012). Absolutní počet dětí do 14 let se od roku 1992 až 2008 postupně snižoval, ovšem pak následoval až do roku 2012 mírný nárůst. Skupina obyvatel ve věkovém rozmezí 15 až 64 let vykazuje od roku 2008 také pokles. Ve skupině starších jedinců přibývá zejména

osob starších 85 let, jejichž počet vzrostl za 20 let téměř dvojnásobně. Index stáří se také zvyšuje, což znamená, že na 100 dětí se zvyšuje počet osob starších 65 let. Věkový medián měl v roce 1992 hodnotu 35,8, ovšem v roce 2012 se již jednalo o 40,4 let, což značí, že za posledních dvacet let došlo ke zvýšení téměř o 5 let. Index stáří, který dává do poměru počet osob nad 65 let vůči počtu dětí do 14 let. V roce 1992 byl index stáří 64,3 osob (na 100 dětí do 14 let připadá 64,3 osob starších 65 let), v roce 2012 vzrostl tento index stáří na 113,3 osob. (ČSÚ¹, 2013).

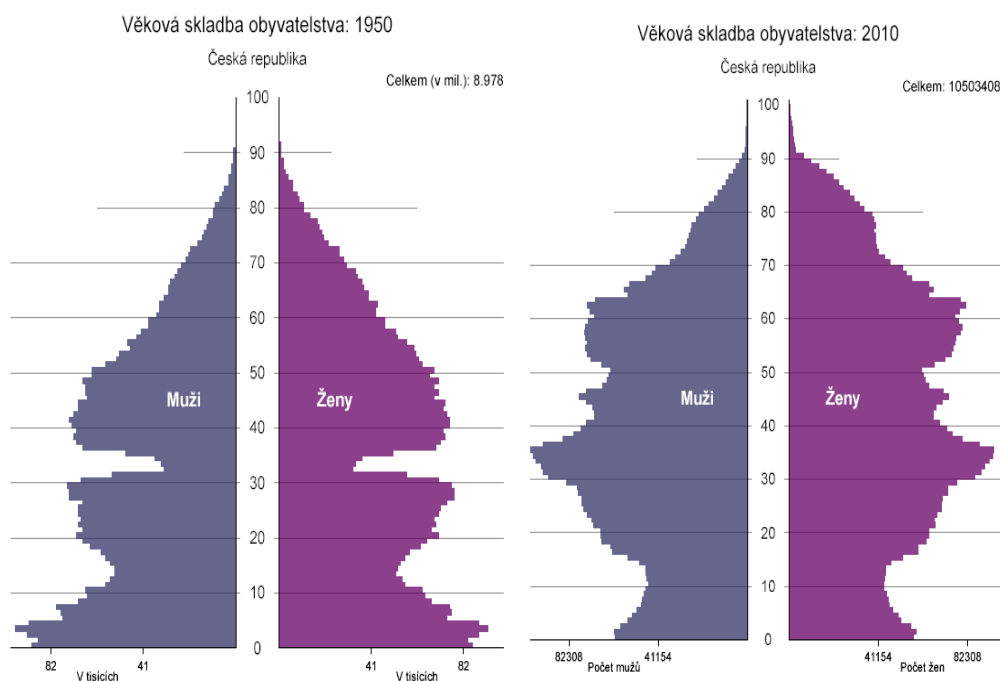
V rámci posledních padesáti let se naděje dožití při narození v Evropské unii prodloužila téměř o deset let. V roce 2010 byla v České republice naděje dožití 76,9 roku, což znamená, že Česká republika se umístila zhruba uprostřed (Sak, Kolesárová, 2012). Čevela, Kalvach, Čeledová (2012) uvádí nejvýznamnější demografické změny, které se v současnosti odehrávají:

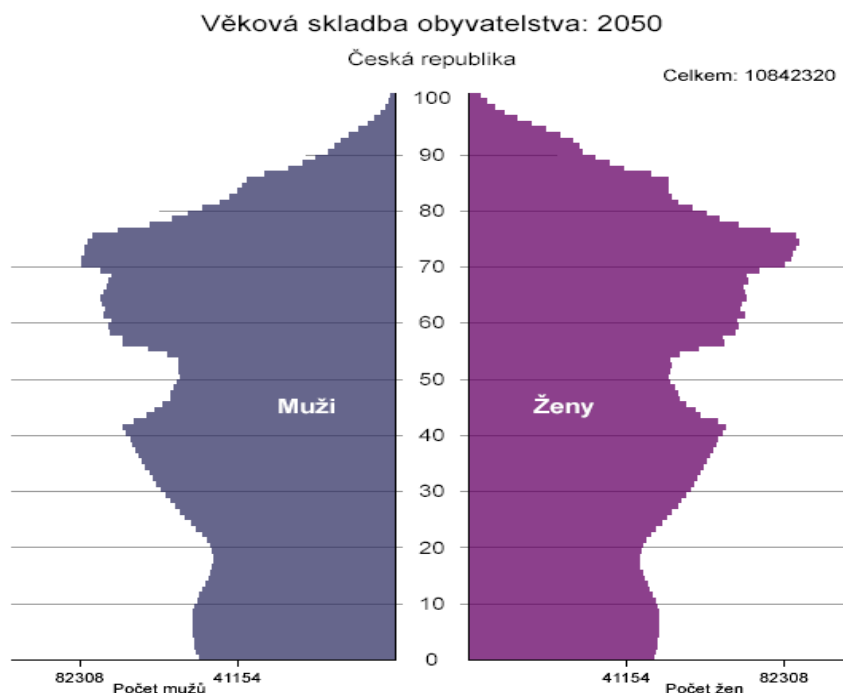
- přibývání lidstva – v roce 2010 přesáhl počet 7 miliard, největší růst je zejména v Asii, i když se očekává mírné zpomalení, předpokládá se, že v roce 2060 dosáhne hodnota populace 9,6 miliard,
- přelidněnost některých oblastí,
- početní změny různě se demograficky vyvíjejících společností, států či regionů,
- migrace,
- změny mortality, což souvisí se změnou věkové struktury populace,
- stárnutí populace – Eurostat předpokládá, že v roce 2060 budou na 1 seniora ve věku 65 let a více připadat 2 občané EU „pracovního věku“.

Loužek (2013), uvádí, že v roce 1900 žili lidé v průměru 30 let, dnes se v průměru dožívají 67 let. Sak a Kolasárová (2012) uvádějí, že od počátku 20. století se střední délka života prodloužila téměř o 30 let. Jako příčiny dožití vyššího věku a tedy stárnutí populace se uvádí genetika (pokud jsou dlouho žijící předkové, předpokládá se, že dlouho bude žít i jejich potomstvo), pohlaví (ženy žijí déle než muži), stavba těla (leptosomální typy – lidé s tenkými končetinami žijí déle), lokace (lidé v mírném klimatu, klidném městě či na vesnici žijí déle), stravování, manželství (dlouhodobě ženatí muži se dožívají déle, u žen se tato souvislost neprojeví), vzdělání (pokud se o rok prodlouží studium, je dle vědců prodloužen život o 18 měsíců), národnost (Asiaté patří mezi nejdéle žijící národy, častá konzumace ryb a zeleniny), antioxidanty (chrání proti volným radikálům, obsaženy

v barevném ovoci a zelenině) a hodina zvýšené fyzické aktivity denně (rychlá chůze, plavání, jízda na kole atd. může reálný věk zvýšit o dva až pět roků).

Na níže uvedených obrázcích lze vidět změnu věkové skladby obyvatelstva od roku 1950 až po současnost, ale také předpokládaný stav v roce 2050. Dle projekcí, které zpracoval Český statistický úřad, by měli lidé starší 65 let v roce 2030 tvořit téměř 23 % populace, v roce 2050 by se pak jednalo o 31 % populace (3 miliony osob). V roce 2007 se přitom jednalo o 14,6 % obyvatel starších 65 let. V roce 2050 by měla vzrůst naděje dožití na 78,9 let pro muže a 84,5 let pro ženy, ale demografické prognózy také předpokládají nárůst plodnosti (MPSV⁴, 2008). Čevela, Kalvach, Čeledová (2012) označují segment seniorů za nejrychleji rostoucí segment celé populace.





Obr. 3 Věková skladba obyvatelstva v roce 1950, 2010 a 2050

Zdroj: ČSÚ^{8,9,10}, 2013

Sak a Kolesárová (2012) také zmiňují, že střední délka života je závislá na ekonomické úrovni daného státu, rodině, zdravotním systému země, vzdělanostní úrovni jedince a jeho životním stylu. Loužek (2013) podotýká, že stárnutí se netýká jen vyspělých zemí (nejpokročilejší trend v Japonsku), nýbrž lze pozorovat i stárnutí obyvatelstva v řadě rozvojových zemí. Sak a Kolesárová (2012) uvádí, že velmi často bývá životní úroveň a střední délka života jedince spojována s výší HDP země. Ovšem existují i výjimky, kde je naděje dožití mnohem vyšší než by odpovídalo HDP (např. Kuba). Eich (2004) vidí v prodloužení střední délky života obrovský úspěch lidstva, který s sebou přináší problémy, na které by měly být vlády, ale také samotná veřejnost, připraveny. Loužek (2013) uvádí, že stávající sociální systém České republiky se musí přizpůsobit nové demografické situaci. Tvrdí, že příčiny stárnutí obyvatel (prodloužení střední délky života a snížení porodnosti) jsou známkou bohatství společnosti. Lidé mají více volného času, věnují se sami sobě, vzdělávají se, mají k dispozici více civilizačních vymožeností, více potravin a zdravější život.

2.2 Proces stárnutí a stáří

Stárnutí a stáří je velmi individuální záležitostí každého jedince (Dvořáčková, 2012). Jedná se o proces, který je spojen s velkým množstvím změn a odlišných projevů. Stárnutím a stářím se zabývá věda nazývaná se gerontologie. Kalvach (2004) dělí tuto vědu na tři základní části:

- Teoretická (experimentální) gerontologie se zabývá problematikou stárnutí obecně.
- Sociální gerontologie se zaměřuje na vztah seniora a společnosti a zabývá se stárnutím celé populace.
- Klinická gerontologie tzv. geriatrie, která se zabývá zdravotní péčí a zdravotním stavem seniorů.

Čevela, Kalvach, Čeledová (2012) dělí teorii stárnutí na dvě základní skupiny.

- Teorie stochastické (teorie opotřebenosti, náhodných změn), které předpokládají, že procesy spojené se stárnutím jsou zejména náhodné, že s rostoucím věkem dochází k vyššímu opotřebenosti, poškození, poruchám atd.
- Teorie nestochastické (teorie naprogramování) předpokládají, že stárnutí je geneticky určeno (naprogramováno).

Dvořáčková (2012) uvádí, že pod pojmem stárnutí se nejčastěji rozumí souhrn změn ve struktuře a funkcích organismu, které se projevují zejména zvýšenou zranitelností a souvisí také s poklesem výkonnosti jedince. Pichaud a Thareauová (1998) popisují stáří jako období, kdy u každého člověka dojde ke změně dosavadního způsobu života a mění se z produktivního člověka na seniora. Staří se dle Mühlpachra (2005, str. 16) dělí na tři základní kategorie – biologické, sociální a kalendářní (chronologické).

- Biologické stáří popisuje přirozené tělesné změny, nově vznikají zdravotní problémy a onemocnění, která se s přibývajícím věkem vyskytují stále častěji. Dva lidé totožného věku nemusí být stejně zdatní. Je ovlivněno jak geneticky, tak i způsobem života a působením vnějšího prostředí.
- Pro sociální stáří je typická změna sociální role i životního stylu. Nejčastěji se jedná o odchod do starobního důchodu na základě určitého věku. Dochází k situaci, kdy se zcela změní dosavadní život jedince. U některých seniorů

může být problém se touto změnou vyrovnat, např. se ztrátou společenského kontaktu, s množstvím volného času, s pocitem samoty apod. Jak kvalitní bude život seniora ve starobním důchodu, závisí zejména na velikosti jeho důchodu, ale také na celkovém stavu ekonomiky.

- Kalendářní staří se odvíjí zejména od data narození. Toto stáří je zcela jednoznačné, jednoduché a lze u něj provést snadno komparaci. Určuje začátek a konec školní docházky, plnoletost, důchodový věk atd.

Dvořáková (2012), uvádí, že kalendářní věk je používán zejména z praktických důvodů, ovšem nevypovídá nic o soběstačnosti či zdravotním stavu jedince. Haškovcová (2002) používá pojem funkční věk, který v sobě zahrnuje věk biologický, subjektivní, psychologický a sociální. Dle Haškovcové (2002) nemusí tento věk odpovídat věku kalendářnímu. V dnešní době se velmi často používá pojem senior a v některých případech i nahrazuje slovo důchodce. U seniorů není přesně stanovena věková hranice, ovšem jedná se o zralého člověka, který dosáhl jistého věku např. 60 let a nezáleží na tom, zda pobírá nějaký druh důchodu či nikoliv. Jedinec, který překročí věkovou hranici 60 let, je označen za seniora (Hartl, 2004). Ovšem v posledních letech, se průměrná délka života prodlužuje a tím pádem muselo neodmyslitelně také dojít k posunu hranice pro stanovení staří a to na 65 let (Mühlpachr, 2005, str. 17). Rychtaříková (2011) považuje za seniory osoby, které překročí hranici věku 65 let. Také se lze setkat s členěním dle Neugartenové (1966, str. 137 - 147), které využívá současná gerontologie a dělí seniory na mladé (65 – 74 let), staré (75 – 84 let) a velmi staré (85 let a více). Dvořáčková (2012) uvádí, že vyšší věk lze dělit do čtyř skupin dle Světové zdravotnické organizace:

- střední neboli zralý věk (45 – 59 let),
- vyšší věk neboli rané stáří (60 – 74 let),
- stařecký věk (75 – 89 let),
- dlouhověkost (90 let a více).

Čevela, Kalvach, Čeledová (2012) uvádějí výstižnější členění seniorů:

- mladý senior (65 – 74 let),
- starý senior (75 – 84 let),
- velmi starý senior (85 let a více).

2.3 Sociální změny u seniora

Sociální struktura společnosti je spojena se společenskými vztahy. Jak společnost vnímá starobu, se v čase vyvíjí a postupně mění. Čevela, Kalvach, Čeledová (2012) uvádí, že demografické stárnutí se stává novou výzvou společností 21. století, stává se faktorem ekonomického růstu, ale také zcela nových forem soužití. Sociálně ekonomické transformace ve společnosti způsobily, že došlo ke změnám ve struktuře a fungování rodin domácností. Průměrná velikost domácností se zmenšuje zejména kvůli dvěma hlavním důvodům: dochází k růstu domácností jednotlivců a v rodinách se snižuje počet dětí. Čevela, Kalvach, Čeledová (2012) předpokládají, že až čtvrtina seniorů v ČR žije osaměle či v sociální izolaci. Dvořáčková (2012) uvádí, že s tímto vývojem souvisí i společenská role seniorů a jejich sociální status. S těmito životními změnami velice úzce souvisí i změna v kvalitě života, která je propojená se životní úrovní.

Je žádoucí, aby v moderní společnosti byl člověk nezávislý. Jednou z výrazných změn v sociální oblasti seniora je odchod do důchodu. Jedná se o akt, který může být pro seniora pozitivní, ale také negativní změnou v jeho dosavadním životě. Mohou přijít psychické problémy, což může vést i ke zhoršení zdravotního stavu. Penzionování však nemá být výsledkem vnějšího sociálního tlaku, ale přirozeného vývoje osobnosti spojeného s vlastním rozhodnutím (Dvořáčková, 2012). Po sociální a mentální stránce se člověk stane starým, když se jeho status změní z ekonomicky aktivního na důchodce (Vohralíková, Rabušic, 2004). Odchod do důchodu může být ovšem brán jako závažný životní stresor, který mění životní stereotypy, přerušuje kontakty, snižuje finanční zdroje a může způsobit také ztrátu prestiže (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012). Pichaud a Thereauová (1998) zmiňují také jako velký milník ve změně života jedince odchod do penze. Uvádí, že toto je období, kdy se přechází pozvolna do období stárnutí. U jedince dochází k úbytku sil, zpomaluje se jeho životní tempo a také dochází ke zhoršení ekonomické situace.

Výraznou změnou v životě seniora může být ztráta životního partnera, příbuzných či blízkých vrstevníků. Tato ztráta se neprojeví pouze po psychické stránce seniora, ale bude mít značný vliv i na jeho životní úroveň, která je ovlivňována množstvím financí. Změna ve výši důchodu může být tak výrazná, že osamocený senior bude nucen změnit svůj životní styl. Jedinec se začne potýkat s pocitem nejistoty, méněcennosti a obavami z budoucnosti a následkem může být izolace od společnosti (Gruss, 2009). Vágnerová (2007) popisuje tuto izolaci jako sociální odcizení, kdy senior některé sociální dovednosti nepotřebuje jako dříve

a záměrně je eliminuje. Pokud člověk žije sám, nemá kontakt s rodinou či s přáteli, velice snadno se od společnosti odloučí a dostává se do sociální izolace. Pokud se tedy tento pocit společenské sounáležitosti naruší, hovoří se o tzv. sociální exkluzi (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012). Gruss (2009) uvádí, že senior by měl mít pocit sounáležitosti, být v kontaktu s blízkými a s vrstevníky, kteří řeší podobné problémy a mají podobnou životní historii. Pokud se u seniora projeví nějaká nemoc či dojde k oslabení některých funkcí, může to být pro něj velice nepřijemné. Někteří senioři se s pomocí svého okolí vyrovnávají velmi těžce.

Odchod do domova pro seniory či do jiného zařízení služeb sociální péče, může být pro seniora další výraznou změnou. Hlaváčová (2003) shrnuje důvody, které vedou seniora k odchodu do domova pro seniory, jedná se o: zhoršení zdravotního stavu, naléhání lékaře či rodiny, pocit osamělosti, neschopnost zvládnout běžné denní úkony a v neposlední řadě bytové a finanční problémy. Profesor Švancara uvádí, že v procesu stárnutí a přizpůsobení se samotnému stáří jsou velmi důležité následující priority (označovány jako 5P): perspektiva, pružnost, prozíravost, porozumění pro druhé, potěšení. Vaillant se také zabýval problematikou adaptace stárnutí a jako nejvýznamnější faktory shledává vzdělání jedince, stabilitu manželství a životní kázeň (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012).

Klevetová (2008) uvádí, že stáří lze zvládnout dle pěti vyrovnávacích strategií.

- Konstruktivní strategie – jedinec se snaží být aktivní, společenský, stále si stanovuje cíle, je tolerantní, vytváří nové vztahy a kontakty. Předpokládá se, že jedinec měl spokojené dětství a tvořivou dospělost.
- Strategie závislosti – jedinec je spíše pasivní, spoléhá se spíše na druhé, má rád své soukromí, pohodlí a pocit bezpečí. Byl nebo stále je v roli pod vlivem partnera, kterým je značně ovlivněn (nebo také např. svými dětmi). Zde mohou nastat problémy zejména v případě, kdy děti mají jiné názory, než jsou skutečné potřeby seniora.
- Strategie obranná – jedinec odmítá přijmout změny stáří. Snaží se být přehnaně aktivní, odmítá pomoc druhých, chce ukázat, že je soběstačný. Jedná se o typ člověka, který byl zpravidla společensky úspěšný a nechce přijmout myšlenku, že by měl odejít do důchodu. Bývá konfliktní a chce mít moc nad prostředím, i když se emočně kontroluje.
- Strategie hostilis – jedinec se chová vůči lidem nepřátelsky a vše je vždy špatně. Jedná se o člověka, který je obětí svého života a chce být litován. Velmi často lidi kolem sebe obviňuje. Bývá často agresivní, podezřívavý, stále

si stěžuje a vyhledává konflikty. Má problém s porozuměním si s mladými lidmi, jako by jim záviděl jejich mládí.

- Strategie sebenenávisti – jedinec, který obrací svoji nenávist a zlobu proti sobě. Sám sebe kritizuje a často uvádí smrt jako vysvobození. Jedná se o člověka, který míval neuspokojivé vztahy se svými rodiči, s manželem či na pracovišti. Má pocit osamělosti a hodnotí život velice kriticky. Nic se mu nechce dělat, po ničem netouží. Je velmi těžké najít pro takové lidi pozitivní přístupy.

V posledních desetiletích se díky dynamickému vývoji ve všech oblastech odehrály uprostřed společnosti velmi výrazné změny. Vyspělá společnost by na sociální změny ve skupině seniorů měla být připravena. Seniori jsou definováni velmi často jako homogenní skupina na základě kalendářního věku, čímž ovšem dochází k zastírání mnoha rozdílů, které se mezi seniory objevují. Současná společnost by se problematikou stáří měla zabírat mnohem podrobněji a začlenit seniory do struktur společnosti (Dvořáčková, 2012). Čevela, Kalvach, Čeledová (2012) uvádí, že o aktivitě ve stáří rozhodují čtyři dimenze: společenská atmosféra, individualita člověka, zdravotní stav, nabídka možností. Za důležité prvky sociálního začlenění seniorů jsou považovány: bydlení, zaměstnanost, využití pracovního potenciálu, seberealizace, sociální participace, sociální kontakty, rytmus pracovního dne. Přestože s věkem fyzický potenciál klesá, psychický potenciál může růst. Skupinu seniorů lze spíše v dnešní době chápat jako skupinu velmi heterogenní, o čemž svědčí výše uvedený výčet, na základě kterého lze seniory dále segmentovat. Čevela, Kalvach, Čeledová (2012) na druhou stranu charakterizují neúspěšné stárnutí či tzv. patologické stáří následujícími položkami:

- psychicky (nespokojenost, bezvýchodnost, úzkost, deprese),
- zdravotně a funkčně (špatné funkční zdraví, závažné funkční deficity, nízká úroveň potenciálu zdraví, závažné choroby, geriatrická křehkost aj.),
- v souvislosti s prostředím (nesoběstačnost),
- sociálně (nutná podpora a péče, sociální exkluze),
- spirituálně (pocity marnosti, nenaplněnosti a diskontinuity života).

2.4 Aktivní stárnutí

Koncept aktivního stárnutí reflektuje současnou demografickou situaci. Aktivní stárnutí souvisí s péčí o svůj zdravotní stav, snahou zapojit se do veřejného dění či do dalšího sebevzdělávání se, ale také s volnočasovými aktivitami seniorů. Dvořáčková (2012) uvádí, že je velmi důležité mít ve stáří připravený program volného času, udržovat a navazovat nové kontakty a společně se setkávat s vrstevníky. Sociální, psychické či fyzické aktivity dodávají životu ve stáří zcela jiný rozměr a pocit naplnění (Langmeier, Křeččířová, 2006). Každý jedinec by měl vyvíjet snahu a připravovat se na úspěšné a produktivní stárnutí. Zavázalová (2001) rozlišuje jednotlivé přípravné fáze na stáří – dlouhodobou (celoživotní), střednědobou (od 45 let) a krátkodobou (2 až 3 roky před pensiováním). Čevela, Kalvach, Čeledová (2012) uvádí, že je nutné přehodnotit stávající vymezení a klasifikaci stáří, s čímž souvisí změna přístupů k seniorům. Je velmi důležité respektovat:

- dlouhé trvání života ve stáří,
- heterogenitu stáří,
- osobnostní, individuální přístup ke starším lidem,
- osobní i společenský potenciál seniorů, ambice úspěšného stárnutí a zdravého aktivního stáří.

Jedním z bodů ve výše uvedeném členění je heterogenita stáří. Fakt, že skupina seniorů je skupinou homogenní, je jeden z nejnebezpečnějších mýtů o stáří. Seniori se mezi sebou liší věkem, zdravotním stavem, životním stylem, rodinným zázemím, ekonomickými podmínkami, způsobem bydlení, vzděláním, pracovními zkušenostmi, zájmy, ale také představami o dalším životě. Čevela, Kalvach, Čeledová (2012) uvádí, že skupina seniorů je:

- velmi heterogenní,
- převažuje počet žen,
- skupinou se značným sociálním potenciálem (často podceňovaný),
- znevýhodněna vůči mladším generacím,
- skupinou, která vyžaduje důsledně osobnostní přístup s důrazem na podporu ke smysluplnosti a svébytnosti.

V rámci České republiky byla v roce 2006 zřízena Rada vlády pro seniory a stárnutí populace. Rada je stálým poradním orgánem vlády, která usiluje o vytvoření podmínek pro zdravé, aktivní a důstojné stárnutí a stáří, ale také o aktivní zapojení starších osob do ekonomického a sociálního rozvoje společnosti (MPSV⁵, 2006). Dvořáčková (2012) zmiňuje projekt Ministerstva práce a sociálních věcí s názvem „Národní program přípravy na stárnutí na období 2008 až 2012 (Kvalita života ve stáří)“. Aby došlo ke zvýšení kvality života seniorů, je nezbytné se zaměřit na několik strategických oblastí.

Pozornost by tedy měla být věnována zejména oblasti zaměřené na aktivní stárnutí, prostředí a komunitu vstřícnou ke stáří, zlepšení zdraví a samotné zdravotní péče, podporu rodiny, ale také v neposlední řadě na podporu participace společenského života. Jedna z oblastí národního programu je věnována pouze problematice aktivního stárnutí, kde je hlavní snahou zvýšit nabídku a dostupnost celoživotního vzdělávání pro zaměstnavatele a zaměstnance, dále také usiluje o podporu zaměstnavatelů a zaměstnanců, kteří investují do zvyšování znalostí a dovedností starších pracovníků, ale také o podporu zaměstnavatelů, kteří poskytují podmínky pro postupný odchod do důchodu a podmínky pro zaměstnávání důchodců. Jako další cíl bylo zvoleno vytvoření koncepce rozvoje systému dalšího vzdělání a jeho financování. V rámci programů zaměstnanosti nabízet starším osobám speciální programy rekvalifikace a poradenství. Nezaměstnaným osobám starším 50 let povinně nabízet individuální akční plány s komplexním řešením situace. Spolu se sociálními partnery a příslušnými ministerstvy zavést různé druhy finanční motivace a podpory zaměstnavatelů a zaměstnanců k dalšímu vzdělávání a zaměstnání starších osob. Dalším dílčím cílem programu je připravit změny v rámci důchodového systému, který by umožnil pobírat důchodové dávky a mít pracovní poměr na dobu neurčitou a navrhnout opatření na podporu postupného odchodu do důchodu. Sledovat a analyzovat příčiny a vývoj dlouhodobé pracovní neschopnosti a invalidizace v populaci osob starších 50 let. Důchodový systém přizpůsobit demografickému vývoji tím, že bude upraven zejména odchodový věk do důchodu. V rámci monitorování příjmové situace a rizika chudoby sledovat riziko chudoby jednotlivých skupin starobních důchodců. Zvyšovat povědomí o přínosu věkové různorodosti na pracovišti, ale také zvýšit informovanost důchodců o možnostech pracovního uplatnění, podpořit vznik informačních zdrojů, které budou seniorům poskytovat informace o možnosti profesního i mimořádného uplatnění (MPSV⁶, 2008).

Světová zdravotnická organizace uvádí, že pojem aktivní stárnutí v sobě zahrnuje pocit fyzické, duševní a sociální pohody, zapojení se do společnosti, pocit nezávislosti, bezpečnosti a péče. Za velmi důležitý bod aktivního stárnutí je považována mezigenerační solidarita (World Health Organisation, 2002). Mezigenerační solidaritou se zabývá i Evropská unie, která v rámci výběrového šetření sleduje názory obyvatel EU. V rámci projektu jsou zkoumány vztahy mezi generací mladých a starších osob, výše finančních prostředků na důchody a zdravotní péči, sociální reformy, způsoby, kterými lze starší jedince začlenit do společnosti aj. (European Commison, 2009). Dvořáčková (2012) uvádí, že cílem každého jedince, by mělo být zachování soběstačnosti a nezávislosti jedinců ve stárnoucí populaci. Strategie aktivního stárnutí a stárání, které jsou výsledkem konsenzu mnoha odborníků, by se měly stát jistým východiskem pro seniorskou politiku na úrovni obcí, regionů i celé země. Při přípravě společnosti na stárnutí by se mělo zabránit diskriminaci na základě věku a ageistickým stereotypům ve společnosti. Jednou z výzev je tedy poukázat na potenciál, který starší lidé v sobě mají, a jejich roli v rodině, ekonomice a celé společnosti (MPSV⁴, 2008). Rok 2012 byl vyhlášen jako Evropský rok aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity. Cílem bylo usnadnit vytvoření kultury aktivního stárnutí ve společnosti, která by byla vstřícná pro všechny věkové skupiny (MPSV⁷, 2012). Čevela, Kalvach, Čeledová (2012) představují politiku ve vztahu ke stárnutí na úrovni EU „Za Evropu pro občany všeho věku“, která má čtyři základní oblasti:

- zaměstnanost - snahou je zvýšit podíl starších osob na ekonomické činnosti, využít tedy jejich produktivní potenciál,
- sociální obrana – pomocí důchodových systémů musí být poskytnuto přiměřené hmotné zabezpečení, ovšem takové, které bude pro stát udržitelné,
- zdravotnictví – snížit nemocnost a zlepšit funkční stav, což by umožnilo vést plnohodnotný a aktivní život,
- boj proti diskriminaci a sociálnímu vyloučení – snahou je zajistit občanům všech věkových kategorií rovnocenného zacházení.

V dnešní době je již dávno překonána představa, že se vzdělávají pouze děti a mladí lidé. Vzdělání je celoživotní proces, který se týká celé řady seniorů. Jedná se o poměrně novou disciplínu, která se nazývá gerontopedagogika (Mühlpachr, 2004). Dvořáčková (2012) uvádí, že s vyspělostí zemí rostou i požadavky seniorů na sociální a kulturní rozvoj. Z toho důvodu vznikla v roce 1973 v Toulouse ve Francii první univerzita třetího věku, s cílem vytvořit vzdělávací příležitosti pro

stárnoucí obyvatele. V roce 1986 začínají i univerzity v České republice organizovat první kurzy pro seniory. Ovšem velký rozmach v této oblasti nastává až v roce 1992. V roce 2000 se začínají otevírat kurzy z oblasti moderních technologií. Vzdělávání seniorů není jen o rozšiřování vědomostí, znalostí či dovedností, ale o celkovém zlepšení jejich života. Mühlpachr (2004) uvádí, že také dochází k setkávání generací a výměně zkušeností mezi nimi. Dle něj se jedná o sociálně-psychologický aspekt, který značně ovlivňuje kvalitu života starších lidí. Studium pomáhá seniorům navazovat nová přátelství, překonávat pocit osamělosti, zpomalit proces stárnutí, udržet si psychickou svěžest, kvalitně naplnit svůj volný čas, ale také jim pomáhá přizpůsobit se podmínkám současné doby. K plnohodnotnému životu ve stáří nepomáhá jen studium, ale také nelze zapomínat na práci např. zaměstnání.

2.5 Práce a zaměstnání

Zaměstnání společně s bydlením jsou důležitými prvky začlenění do společnosti. Zaměstnání přináší nejen finanční prostředky, ale také pocit sounáležitosti, seberealizace a sociální participace. Na základě celoživotně získaných zkušeností a schopností je velice pravděpodobné, že pracovní potenciál může být ve vyšším věku využit mnohem více, i přestože fyzický potenciál může klesat (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012). Ovšem v rámci EU vládne spíše negativní trend, kdy je člověk nad 50 let označován za méně produktivního člověka. Průměrná zaměstnanost věkové skupiny 55 až 64 let je v rámci EU 45 % (u žen dokonce jen 34 %). Někteří zaměstnavatele si vůbec neuvědomují, že propouští někoho s obrovskými zkušenostmi a nadhledem (MPSV⁸, 2013). Čevela, Kalvach, Čeledová (2012) uvádí, že v rámci politiky zaměstnanosti je nutné provést změny v oblasti organizace práce ve společnostech, zavést postupný odchod do důchodu, snížit úroveň stresu, zlepšit pracovní podmínky a zabránit diskriminaci při přijímacích řízeních a odborném vzdělání. Demografické změny zapříčiní, že v roce 2030 bude poměr aktivních vůči neaktivním 2:1. Cílem strategie EU 2020 je dosáhnout 75% podílu osob, které by byly v roce 2020 výdělečně činné. Jako klíčové se tedy jeví udržení starších osob na trhu práce, ale nutností je také zvýšit odchodový věk do důchodu na 65 let pro muže i ženy.

Práce v seniorském věku rozděluje seniory na jednotlivé skupiny. Jejich ekonomická závislost na důchodu je stále naléhavější. Zejména senioři, kteří žijí sami, se mohou pouze s jediným příjmem (důchodem), ocitnout velice snadno na hranici chudoby (Sak, Kolesárová, 2012). Evropský sociální fond se snaží

podporovat starší jedince řadou nejrůznějších projektů. V Plzeňském kraji se jedná o projekt „Využijme zkušeností“, který se věnuje lidem již od 45 let. Projekt se snaží pomoci lidem, kteří chtějí pracovat, ale na pracovním trhu je pro ně těžké se prosadit. Počítačová gramotnost a komunikační dovednosti jsou základem každé profese (MPSV⁸, 2013). V Třebíči vznikl projekt „Třetí kariéra“, který se snaží lidem nad 50 let najít práci. Obzvláště v kraji Vysočina, kde na jedno volné pracovní místo připadá třicet uchazečů. Projekt v sobě zahrnuje poradenský program nebo motivační kurz, dále pak následuje rekvalifikace, ovšem další nezbytnou částí jsou mzdové příspěvky budoucím zaměstnavatelům klientů kurzu. (MPSV⁹, 2013).

Sak a Kolesárová (2012) uvádějí jako přednosti pracujících seniorů zejména jejich pracovní zkušenosti a znalosti. Jako velkou přednost zmiňují jejich odpovědnost, svědomitost, poctivost, pečlivost, spolehlivost aj. Ovšem také je velmi ceněna jejich moudrost (schopnost rozpoznat podstatné, předvídavost, logika, větší nadhled), čas (mají více času, nezávislí na rodině či dětech, nespěchají domů, časově flexibilnější), praxe, vyrovnanost a chuť pracovat. V pracovním kolektivu je přítomnost seniorů více než žádoucí, jelikož jsou právě nositeli výše uvedených vlastností. Ekonomická aktivita seniorů může zkvalitnit jejich život, ale také život jejich rodiny a celé společnosti. Reforma trhu práce by měla proběhnout v souladu s reformou důchodového systému. Současná věková diskriminace a vyloučení z trhu práce způsobuje i následné vyloučení ze společnosti. Velké rozdíly lze sledovat v ekonomické aktivitě seniorů v rámci jednotlivých regionů či sociálních skupin (MPSV⁶, 2013). Onačení diskriminace na základě výše věku je označováno jako ageismus (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012).

Již několikrát bylo zmíněno, že skupina seniorů nepředstavuje homogenní část populace. Sak a Kolesárová (2012) konstatují, že ekonomická diferenciací mezi seniory narůstá a jako hlavní důvody uvádí následující kritéria:

- zaměstnanost a příjem ze zaměstnání, případně souběh s důchodem,
- zda žije senior sám nebo sdílí domácnost s někým,
- zda bydlí ve vlastním domě, bytě či družstevním bytě,
- zdravotní stav (výdaje za léky a léčení).

Současná situace na trhu práce ukazuje, že dochází k prudkému poklesu zaměstnanosti nejmladších ve věkové skupině 15 – 24 let, ovšem i přesto je nezaměstnanost starších osob jedním z nejzávažnějších problémů na trhu práce. Nejvýrazněji ovlivňují míru zaměstnanosti seniorů faktory demografické

a ekonomické, ale také institucionální povahy. Poptávka po zaměstnání u seniorů je ovlivněna zejména vyšší důchodového věku, vyšší starobního důchodu, podmínkami pro odchod do předčasného starobního důchodu, možností souběžné výdělečné činnosti a systémem invalidních důchodů. Provedená analýza vývoje zaměstnanosti seniorů do roku 2010 nezaznamenala úbytek základního zdroje pracovních sil. Lze očekávat další snížení míry zaměstnanosti u lidí do 24 let. Dnešní padesátníci se ovšem musí dále vzdělávat, navštěvovat rekvalifikační kurzy, jinak dojde k poklesu konkurenceschopnosti a vzroste riziko nezaměstnanosti. V rámci funkčního zdraví je nutné dodržovat prevenci zejména v oblasti civilizačních chorob. Zvýšit zaměstnanost starších osob je zejména nutné z hlediska finanční udržitelnosti systému starobních důchodů, nejen z hlediska trhu práce (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012).

2.6 Spotřebitelské chování

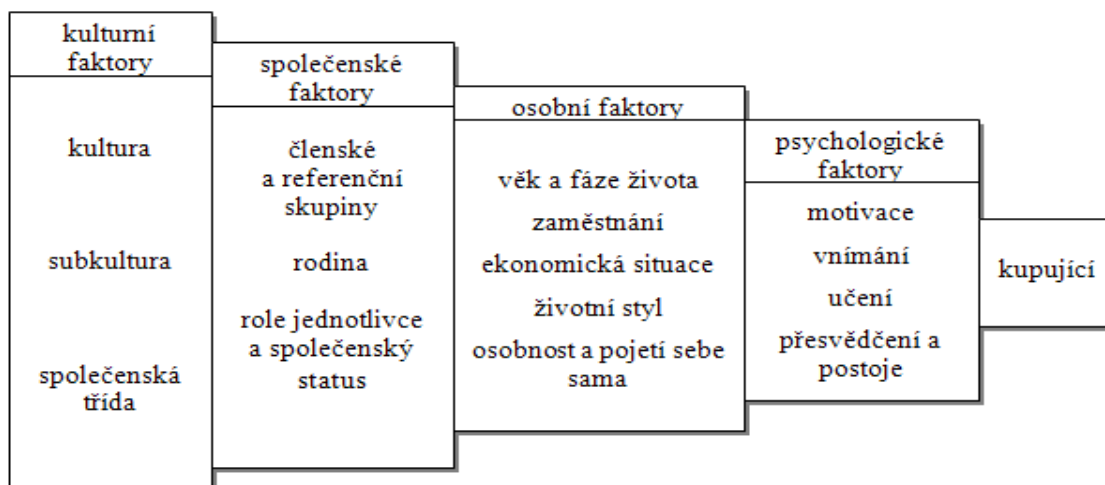
Všichni jedinci mají jisté potřeby, které se snaží uspokojit. Schiffman a Kanuk (2009) definují nákupní chování jako proceduru hledání, nakupování, užívání, hodnocení a nakládání s výrobky a službami, které jim přináší jisté uspokojení. Solomon (2010) popisuje spotřebitelské chování velmi podobně. Uvádí, že se jedná o proces, ve kterém si jednotlivec nebo skupina vybírá, nakupuje, používá, ale také zbavuje zboží, aby byla splněna potřeba či touha. Koudelka (2010) spojuje spotřební chování se získáváním, užíváním a odkládáním spotřebních produktů. Mnoho výzkumů se zaměřuje na chování spotřebitele a snaží se upozornit na základní vlivy a faktory, které působí na rozhodovací proces (Stávková a kol., 2007).

2.6.1 Faktory ovlivňující chování spotřebitele

V současné době lze najít mnoho členění a vymezení faktorů, které ovlivňují spotřebitele při nákupním rozhodování. Koudelka (2006) uvádí tři hlavní kategorie faktorů, které ovlivňují spotřebitelské chování. Jedná se o faktory ekonomické, sociální a psychologické. Brown (2006) uvádí, že faktory, které ovlivňují spotřebitele při nákupu lze rozdělit na faktory osobní, psychologické a společenské. Velmi podobný pohled na rozdělení jednotlivých faktorů mají autoři Kotler a Armstrong (2004), kteří se ovšem odlišují tím, že mezi původní tři faktory přidávají dále faktor kulturní, jak lze sledovat na obrázku 4.

Seniory nelze brát v dnešní době jako homogenní skupinu populace, která se vyznačuje přesně danými zvyklostmi v rámci nákupního chování. Koudelka (2005)

definuje typické stereotypy o seniorech: všichni jsou stejní, nekupují novinky, jsou senilní a starají se jen o sebe. V dnešní době se jedná zcela jistě o skupinu heterogenní, jejíž agregátní kupní síla dynamicky roste a marketing na ni působí prozatím spíše okrajově. Koudelka (2005) uvádí, že senioři v rámci spotřebního chování kladou význam na kvalitu, spolehlivost, bezpečnost, konzervativnost, pohodlí, služby, dynamické vitality, citlivé komunikace, viditelného označení (zejména cen) či jednoduchého jazyka.



Obr. 4 Faktory ovlivňující chování spotřebitele

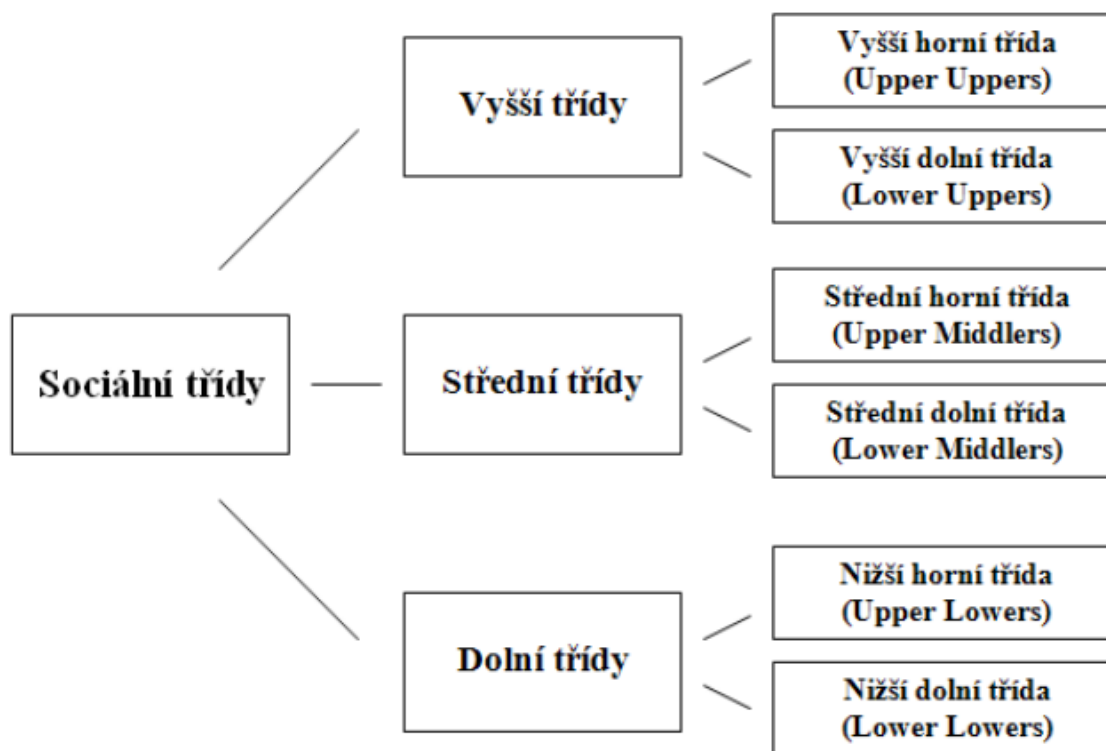
Zdroj: Kotler, Armstrong, 2004

Kulturní faktory

Kotler a Armstrong (2004), jak je již výše uvedeno, řadí společenskou třídu mezi faktory kulturní společně s kulturou a subkulturou. Definují kulturu jako soubor základních hodnot, vnímání společnosti, přání a chování, které jedinec přejímá od rodiny a dalších společenských institucí. Dle Browna (2006) kultura označuje sadu hodnot, názorů, postojů, které jsou akceptovány homogenní skupinou osob a předávány další generaci. Bártová (2007) popisuje kulturu jako komplex materiálních, institucionálních, duchovních výtvorů sloužících k uspokojování lidských potřeb nebo jako umělé životní prostředí vytvořené člověkem. Solomon (2011) uvádí, že jednotlivce lze rozčlenit do skupin na základě stejné společenské pozice a označuje jednotlivé skupiny za společenské třídy. Příslušnost do konkrétní společenské třídy může být podmíněna mnoha faktory, může se jednat např. o výši příjmu, zaměstnání, dosažené vzdělání atd. Společenská třída má vliv na preference spotřebitelů (Kardes, 1999).

Kotler a Armstrong (2004) popisují společenské třídy jako poměrně trvalé a uspořádané skupiny, jejichž příslušníci sdílejí podobné hodnoty, mají společné

zájmy a obdobné chování. Příslušnost ke společenské třídě není určena pouze příjmem, ale je ovlivněna zaměstnáním, vzděláním či majetkem. Odlišnostmi v rámci sociálních tříd se zabýval i Warner, jehož stratifikační schéma lze pozorovat na obrázku 5 (Bártová, 2007).



Obr. 5 Warnerovo stratifikační schéma sociálních tříd

Zdroj: Bártová, 2007

Bártová (2007) také poukazuje na možnost další segmentace dle sociálních tříd a to na základě ABCDE klasifikace. Za základní proměnné je považováno povolání hlavy domácnosti, postavení v zaměstnání a nejvyšší dokončené vzdělání. Každá sociální třída je tedy definována pomocí charakteristických rysů, které jsou propojeny s životní úrovní.

A – nejvyšší třída – velmi vysoké příjmy, významné postavení ve společnosti spojené s vysokou životní úrovní. Jedná se o rodiny generálních ředitelů velkých podniků, velcí podnikatelé, vedoucí pracovníci státní správy, státní funkcionáři (ministři, politici) a další vyšší odborné profese.

B – vyšší střední třída – rodiny s nadprůměrnými příjmy i životní úrovní. Patří sem rodiny vyššího managementu, náměstků generálních ředitelů, vedoucí odborů státní správy a jiných odborníků.

C – střední třída – průměrné příjmy a průměrný životní standard. Spadají sem rodiny středního managementu, úředníci státní správy, státní zaměstnanci, malí podnikatelé a živnostníci, nižší odborníci a administrativní pracovníci.

D – nižší střední třída – jde o rodiny s průměrnými až podprůměrnými příjmy. Spadají sem rodiny zaměstnanců, úředníků či kvalifikovaných dělníků apod.

E – nejnižší třída – rodiny mající podprůměrné příjmy. Jedná se o rodiny nekvalifikovaných dělníků, pomocných pracovníků, nižších techniků, ale také rodiny důchodců či ekonomicky neaktivních, tedy rodiny nezaměstnaných.

Společenské faktory

Chování spotřebitele je ovlivněno příslušností k menším skupinám, rodině, rolí jednotlivce ve společnosti a společenským statutem (Kotler, Armstrong, 2004). Brown (2006) řadí mezi společenské faktory názorové vůdce, rodinu, referenční skupinu, společenskou třídu a kulturu. Bártová (2007) uvádí, že základní podmínkou pro zařazení se do určité lidské společnosti je osvojení kultury neboli tzv. socializační proces. Jedinec rozumí kultuře, přijímá soubor hodnot a norem a ovládá způsoby chování v typických sociálních situacích. Kotler a Armstrong (2004) rozdělují skupiny na členské a referenční. Členské skupiny ovlivňují jednotlivce přímo. Referenční skupiny pomáhají při utváření individuálních postojů a jednání. Společenská třída je Brownem (2006) řazena mezi faktory společenské, ovšem Kotler a Armstrong (2004) ji řadí do faktorů kulturních.

Osobní faktory

Jedná se o faktory, které jsou pro konkrétního spotřebitele jedinečné. Patří sem věk, pohlaví, bydliště, zaměstnání, ekonomické podmínky, charakter a vnímání sebe samého (Stávková, Stejskal, Toufarová, 2008). Brown (2006) označuje tyto faktory jako demografické – věk, pohlaví, geografická poloha, životní styl, ekonomická situace apod. Koudelka (2005) uvádí, že kritérium věk se objevuje snad v každé segmentaci trhu. V základních etapách životního cyklu se mění kupní chování spotřebitelů či alespoň některé charakteristické rysy. Rámcově je možné rozlišit čtyři základní věkové segmenty: děti, junioři, střední věk a senioři. V roce 2004 bylo v mediální marketingové komunikaci zaměřeno na seniory necelých 6 %. Nejvíce se marketingová komunikace (53 %) zaměřovala na juniorský věk (Koudelka, 2005). Vysekalová (2004) řadí mezi tyto faktory jednotlivé rysy jedince, vlastnosti, schopnosti, potřeby, zájmy, sklony, temperament či charakter. Kotler a Armstrong (2004) uvádějí podobný výčet osobních faktorů a uvádějí,

že značný vliv na volbu produktu má ekonomická situace jednotlivce. Solomon (2010) poukazuje na fakt, že ekonomická situace jednotlivce (výše jeho příjmů, výdajů, vztah ke spoření, velikost majetku, objem úspor atd.) ovlivňuje jeho citlivost na cenu. Senioři jsou skupinou, která disponuje pravidelným příjmem. Koudelka (2005) uvádí, že čím je příjmová diferenciaci nižší, tím méně je vhodné využít příjem jako segmentační kritérium.

Vysekalová (2011) popisuje jednotlivé fáze životního cyklu rodiny. Skupina seniorů může být spojována s fází prázdné hnízdo I, prázdné hnízdo II, starší lidé či starší osamělí lidé. „Prázdné hnízdo I“ popisuje stav, kdy partneři mají děti pryč z domova, mají dobrou finanční situaci, čas a peníze investují do cestování, sebevzdělávání, koníčků a do tvorby hezkého domova. „Prázdné hnízdo II“ se již týká prudkého poklesu příjmů z důvodu odchodu do důchodu. Udržuje se byt a nakupují zejména léky a vitamíny. „Starší lidé“ jsou fáze, kdy domácnost dává peníze zejména do udržování domácnosti a nenáročných koníčků, nekupují módní věci, oblečení ani kosmetiku. „Starší osamělí lidé“ fáze, kdy lidé mají běžné potřeby, často jsou vdovci nebo vdovy potřebující péči a kupují pouze ty nejnnutnější potraviny.

Psychologické faktory

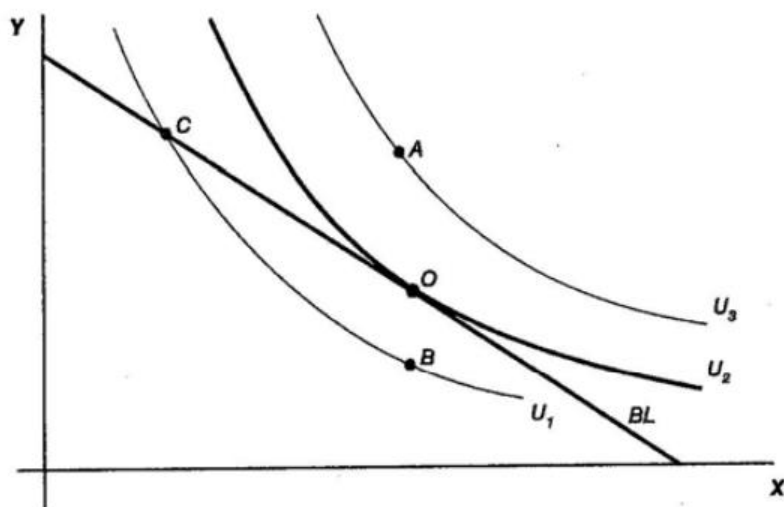
Kotler a Armstrong rozdělují psychologické faktory na motivaci, vnímání, učení, přesvědčení a postoje. Brown (2006) má členění velice podobné, jedná se o motivaci, vnímání, schopnosti, postoje, osobnost a znalosti. Vysekalová (2011) uvádí, že osobnost jedince určuje jeho chování v konkrétních situacích a jsou přesně dané vzorce myšlení a chování. Pokud je jedinec v situaci, kdy se jeho dosavadní život značným způsobem mění, tak může dojít i ke změně jeho osobnosti. Může se např. jednat o manželství, narození potomka, smrt v rodině či blízkých (Schiffman, Kanuk, 2009). Motivace je definována Solomonem (2010) jako vnitřní síla, která uspokojuje potřebu a vede k dosažení cílů jednotlivce. Kotler a Armstrong (2004) popisují motivaci jako silnou představu, kterou se jedinec snaží uspokojit. Bártová (2007) uvádí, že motivaci lze popsat jako intrapsychické dění, které reguluje vztah jedince k jeho životnímu prostředí. Motivační stav chápe jako potřebu, která je vyjádřena deficitem. Vysekalová (2004) považuje motivaci za souhrn vnitřních i vnějších faktorů, které vedou k energetizaci organismu.

Bylo vytvořeno mnoho teorií, které se zabývají lidskou motivací. Lze například zmínit modely, které jsou založeny na základě behaviorální teorie či Freudově dynamické psychologii. Jedinec dle Freuda nerozumí plně své motivaci (Kotler, Armstrong, 2004). Významnou teorie hierarchického uspořádání potřeb představil

Abraham Maslow, který seřadil potřeby od nejnižší – fyziologické potřeby, které musí být vždy uspokojena, až po potřebu nejvyšší, což je potřeba seberealizace (uplatnění sama sebe, rozvoj osobnosti). Potřeby nejnižší jsou z pohledu přežití nejdůležitější (Kotler, Armstrong, 2004). Model, zdůrazňující sociální aspekty, vytvořil Veblen a nazval jej modelem referenčním. Jedinec je popsán jako tvor sociální a svoji příslušnost či odlišnost k určité sociální skupině prokazuje spotřebou, řídí se tedy dle jiných, následuje referenční skupiny a jde mu zejména o prestiž a postavení (Bártová, 2007).

Ekonomické pojetí racionálního spotřebitele

Spotřebitel je racionálně myslící bytost, která jedná na základě své ekonomické výhodnosti. Předpokládá se, že spotřebitel jedná na základě „chladné kalkulace“, ekonomický faktor lze tedy shledávat jako nejvýznamnější, ostatní psychologické či sociální prvky jsou spíše doplňkovými (Koudelka, 2006). Spotřebitel je tedy zejména ovlivňován výší svého důchodu (příjmu). Racionálně chovající se spotřebitel má veškeré informace, na základě nichž se dokáže správně rozhodnout. V případě racionálního chování tedy řeší dva základní problémy: jak získat důchod (příjem) a jak jej následně vynaložit na nákup různých statků, aby došlo k maximalizaci jeho užitku. Nelze ovšem zapomínat na to, že spotřebitel je při svém rozhodování omezen výší důchodu. Užitek spotřebitele ovlivňují samozřejmě preference spotřebitele, které jsou závislé na životní úrovni. Užitek je subjektivní pocit, který je velmi obtížně měřitelný. Objevují se dvě základní teorie, které se tímto problémem zabývají. Kardinalisté tvrdí, že užitek lze přímo změřit konkrétní hodnotou. Ordinalisté jsou přesvědčení o neměřitelnosti užitku a tvrdí, že spotřebitel je statky schopn pouze dle užitku seřadit. Aby spotřebitel našel své optimum, kde maximalizuje užitek, je ovlivněn zejména třemi ekonomickými faktory: cenou poptávaného statku, cenou ostatních statků a výší důchodu (příjmu) spotřebitele. Podmínkou optima je rovnost mezních užiteků ve vztahu k jejich cenám. Indiferenční křivka zobrazuje všechny kombinace dvou statků s totožným užitekem. Indiferenční křivky se odlišují různou úrovní užitku. Jelikož je spotřebitel omezen svým příjmem, lze toto omezení znázornit graficky pomocí linie rozpočtu, kterou lze spatřit na níže uvedeném obrázku 6 (Soukupová, 2006).



Obr. 6 Optimum (rovnováha) spotřebitele
Zdroj: Soukupová, 2006

Bod A představuje kombinaci statků, které jsou spotřebiteli nedostupné, jelikož na ně nemá dostatečný příjem. V bodě B spotřebitel na druhou stranu celý svůj příjem nevyužívá (spotřebitel by se nechoval racionálně). V bodě C vynaloží na nákup statků celý svůj příjem, ovšem nenakupuje optimální množství, nemaximalizuje tedy svůj užitek. Optimum je v bodě O, kde se linie rozpočtu dotýká indifferenční křivky (Soukupová, 2006).

Pro řešení tzv. optimalizačního problému spotřebitele musí být splněny základní předpoklady (axiomy). Poté lze primární či duální úlohou problém spotřebitele vyřešit. Ovšem tento neoklasický model chování spotřebitele byl i kritizován, zejména z důvodu formalismu na úkor realismu. Dalším sporným bodem bylo, že v neoklasické teorii se spotřebitel pohybuje v prostředí jistoty a je dokonale informován, což v reálném prostředí neplatí. Neoklasická racionalita neuvažuje zvykové chování jednotlivce či vliv sociální skupiny, ve které jednotlivec žije. Dále je kritizováno, že spotřebitel reaguje pouze na exogenní vlivy, kterými jsou důchod a ceny, ovšem o výši svého důchodu nerozhoduje a nemá žádnou možnost půjčky či vlastní výroby. Na základě popsané kritiky byl neoklasický model chování spotřebitele rozšířen (Soukup, 2003).

Ovšem existují i alternativní přístupy k teorii spotřebitele. Jedná se zejména o institucionální přístup, který je charakteristický tzv. metodologickým kolektivismem, není založen na umělém modelování, klade důraz na evoluci a závislost na minulém vývoji a tvrdí, že neexistuje nezávislý spotřebitel. Jedním z představitelů institucionálního přístupu v ekonomii je Thorstein Veblen, autor konceptu okázalá spotřeba a okázalá zahálka. V teorii okázalé spotřeby popisuje

vztah mezi pozicí ve společenské hierarchii a preferencí spotřebitele (spotřební aktivitou). Teorie okázalé zahálky je velice podobná, ovšem zde spotřebitel trávením svého volného času ukazuje, kam na společenském žebříčku patří. Na základě těchto teorií vznikl tzv. Veblenův efekt, kdy s rostoucí cenou roste spotřebovávané množství (liší se od efektu snobského). Institucionálním modelem spotřeby se zabýval také J. K. Galbraith, který popsal vztah mezi preferencemi spotřebitele a firmou. Druhým alternativním přístupem k teorii spotřebitele je přístup postkeynesovský. Tento přístup odmítá formální modelování, je založen na realismu ekonomické teorie a využívá interdisciplinárního přístupu. Popisují omezenou racionalitu spotřebitele (tzv. procedurální racionalitu), kdy spotřebitel není dokonale informován a nemůže maximalizovat svůj užitek. Rozhodování spotřebitele za daných podmínek usnadňují procedury:

- Jestliže je dosaženo uspokojivé řešení, přestaň hledat jiné.
- Využij současnost a nedávnou minulost jako průvodce do budoucnosti.
- Předpokládej, že současné hodnocení budoucnosti je správné.
- Následuj názor většiny.
- Existují-li příliš nejisté akce, hledej jejich alternativy.
- Konej tak, abys redukoval velikost nejistoty.
- Odlož rozhodnutí, je-li nejistota příliš velká.

V rámci postkeynesovského přístupu je popsána teorie motivace dle A. H. Maslowa (Holman, 2005). Maslowova teorie je založena na pořadí naléhavosti základních lidských potřeb. Jak je již zmíněno v psychologických faktorech, jedinec se snaží uspokojit nejzákladnější potřeby a až poté uspokojuje potřeby další. Maslow sestavil tzv. pyramidu, kdy v jejím základě jsou potřeby biologické a fyziologické (jídlo, pití, přístřeší, spánek aj.), dále potřeby jistoty a bezpečí (jistota, zákon pořádek aj.), sociální potřeby (příslušnost ke skupině, láska aj.), potřeby úcty a uznání (sebeúcta, nezávislost, prestiž, dominance aj.), poznávací tzv. kognitivní potřeby (znalosti, smysl, sebeuvědomění), estetické potřeby (krása, harmonie, rovnováha), seberealizace (osobní růst, osobní naplnění), sebetranscendence (něco, co přesahuje samotného jedince), (Hájek, 2013). Manfred Max-Neef se zabýval teorií potřeby ve spojení s chudobou. Tvrdí, že potřeby jsou konečné a určité, ovšem mění se způsoby, jakými jsou tyto potřeby naplňovány. Max-Neef

potřeby nijak neklasifikuje, ale dělí je na bytí, ochranu, city/lásku, porozumění, participaci, rekreaci, tvoření a svobodu (Dvořáčková, 2012).

Psychologické a sociologické pojetí

U psychologických modelů se sleduje zejména psychická podmíněnost spotřebního chování (např. jak spotřebitel vnímá podněty z vnějšího okolí, jak se učí spotřebnímu chování nebo jak se u něj projeví skryté motivy). Na počátku je tedy vždy sledován nějaký podnět (stimul) a následná reakce (Koudelka, 2006). Sociologický přístup zkoumá, jaký vliv má na spotřební chování sociální okolí či sociální skupina. Je třeba pamatovat na to, že poptávky jednotlivých spotřebitelů a jejich skupin se vzájemně ovlivňují. Sociolog a ekonom Thorstein Veblen je autorem tzv. Veblenova efektu, ke kterému dochází, když si spotřebitel kupuje produkt jen proto, že je drahý. Chce svému okolí ukázat, že si zboží luxusní povahy může dovolit. Proto s růstem ceny konkrétního produktu, zvyšuje i svou poptávku po tomto produktu (Sojka, 2010).

U spotřebitelů lze také sledovat tzv. módní efekt. Jedná se o statky, po kterých roste individuální poptávka v důsledku toho, že tyto statky nakupují i ostatní spotřebitelé. Při snížení ceny se tedy zvýší poptávané množství. Opačný dopad než efekt módy má tzv. efekt snobské spotřeby. Pokud dojde na trhu ke snížení ceny a zvýší se poptávané množství, poptávka individuálního spotřebitele začne klesat, jelikož jeho statek se stává méně exkluzivním (Soukupová, 2006).

Komplexní pojetí spotřebního chování

Na spotřební chování je důležité ovšem pohlížet komplexně. I když některé faktory mohou být důležitější než ostatní, nelze se zaměřit pouze na ně. Jedince lze uspořádat do segmentů vykazujících podobné chování, potřeby, vlastnosti aj. Segment seniorů roste rychlým tempem, jsou to lidé vlastníci již nějaký majetek, mají úspory a zejména pravidelný důchod (příjem). Existuje velké množství různých typologií. Typologie životního stylu umožňuje velmi komplexní a hluboké pochopení spotřebního chování populace, což pomáhá určit jaká komunikace je s daným segmentem nejvhodnější. Agentura STEM/MARK vychází také z předpokladu, že spotřeba závisí na životním stylu, kam řadí např. kategorii příjem, zdraví, vzdělání atd. (Vysekalová, 2004, str. 225).

Tři nejdůležitější postupy, jak získávat data pro předpovídání a popisování spotřebitelského chování jsou segmentace, klasifikace a asociace (Raab a kol. 2008, str. 28 - 29). Každý tento postup používá samozřejmě různé techniky. Pro proces sdružování je typické použití analýzy nákupního košíku. Velkým počtem transakcí

by se měl ukázat nákupní trend odhalující nákupní chování zákazníka. Firmy tak mohou úspěšně použít techniku spojování pro určení fáze životního cyklu svých zákazníků a následně na každou specifickou skupinu zákazníků se zaměřit přizpůsobením produktové nabídky (Raab a kol. 2008, str. 29). Vysekalová (2011) uvádí, že senioři (lidé nad 50 let) jsou jako spotřebitelé více individuální, v rámci rozhodování jsou mnohem zkušenější a sebevědomější, věří v užitečnost produktů a ve význam racionálních argumentů a jsou přístupnější marketingu.

Při úvahách o spotřebitelském chování je nutno seniory rozdělit dle majetkového vlastnictví:

- Tradiční skupina se orientuje zejména na cenu, využívá slevové akce a výprodeje, nepotrpí si příliš na kvalitní výrobky.
- Moderní skupina seniorů se soustředí spíše na kvalitní výrobky sloužící k péči o tělo, zajímají se o aktivní využití svého volného času.
- Bohatí senioři jsou úspěšní podnikatelé či manažeři, pro které jsou nákupy zejména místem pro setkání. Potrpí si na luxusní zboží a značce jsou většinou loajální (Hermann, Petrová, 2005).

U rozdělení dle Hermanna a Petrové (2005) nejspíše dojde ke změnám v procentuálním zastoupení jednotlivých skupin. Přeci jen dříve lidé ve věku 50 let měli zcela odlišné spotřebitelské chování ve srovnání s dnešními spotřebiteli stejného věku.

2.7 Kvalita života

Kvalita života je předmětem zájmu mnoha různých odborníků a následně předmětem jejich studií počínaje oblastí zdraví až po ekonomii. Kvalita života neodráží jen individuální životní standard, ale je neodmyslitelně spjata i s prostředím, ve kterém jedinec žije. Velmi často se ke konceptu kvality života vztahují pojmy jako „blaho“ (well – being), „spokojenost“ (satisfaction), „blahobyt“ (welfare) nebo „životní úroveň“ (standard of living). Ovšem Veenhoven (2005) kritizuje, že tyto pojmy nemají jasný význam a přesně daná pravidla, v jakém kontextu by měly být pojmy použity. Dle Andráška (2005) se pojem kvalita života jeví jako nejkomplexnější. Veenhoven (2000) označuje subjektivní stránku kvality života jako štěstí. Kebza (2005) spojuje pojem „well – being“ s osobní pohodou. V české terminologii užívá Křivohlavý (2010) jako ekvivalent pojmu „well – being“ nejčastěji spojení „životní pohoda“. Křížová (2005) uvádí, že kvalita života zahrnuje v sobě tři důležité oblasti: fyzické prožívání, psychickou pohodu a sociální

postavení jedince a jeho vztahy k druhým lidem ve společnosti. Felce a Perry (1995) definují kvalitu života jako celkové bohatství, které zahrnuje jak objektivní tak subjektivní ohodnocení fyzického, materiálního, sociálního a emočního bohatství, osobní rozvoj a činnosti. Vše je ohodnoceno podle osobnostního žebříčku hodnot. Vymětal (2003) zmiňuje, že to, jak je možné definovat kvalitu života, se mění v závislosti na jejím účelu. Oblasti, které se pro měření do kvality života zahrnují, budou jiné v demografickém, ekonomickém či sociologickém pojetí, než pokud by byla zjišťována kvalita života handicapovaných jedinců, drogově závislých nebo dětí.

Kvalita života v sobě zahrnuje jak složku subjektivní, tak také složku objektivní. Objektivní pohled na kvalitu života je souborem ukazatelů ekonomických (sleduje se zde materiální zabezpečení), sociálních (zde patří například sociální status, sociální podmínky), zdravotních (zařazuje se sem fyzické zdraví jedince) a environmentálních. Subjektivní vymezení kvality života se týká toho, jak jedinec sám vnímá své postavení ve společnosti, která je vymezena určitým kulturním rámcem, a jaké jsou jeho osobní hodnoty. Do jeho spokojenosti a tedy i kvality života se poté promítá dosažení jeho osobních cílů, splnění nebo nesplnění očekávání či možnost realizovat své osobní zájmy. Dalšími důležitými faktory jsou poté nálada a emoce (Vymětal, 2003). Jesenský (1995) uvádí, že faktory, které ovlivňují kvalitu života, se dle zdroje jejich působení mohou rozlišit na vnitřní a vnější. Za vnitřní aspekty jsou považovány ty, které ovlivňují rozvoj a integritu osobnosti. Do těchto aspektů mohou patřit například fyzické dispozice. Vnějšími aspekty se rozumí ty, které vytvářejí podmínky pro život či existenci jedince. Do těchto podmínek spadají ekologické, sociální, kulturní, vzdělávací, pracovní, technické a ekonomické faktory. Dalo by se říci, že tato oblast koresponduje s objektivním vnímáním kvality života. Dvořáčková (2012) uvádí tři možné způsoby, kterými lze kvalitu života měřit. Jedná se o objektivní měření sociálních ukazatelů a okolí, dále o subjektivní odhad celkové spokojenosti se životem a subjektivní odhad spokojenosti s jednotlivými životními oblastmi. Z různých výzkumů je zřejmé, že z objektivního a subjektivního hodnocení kvality života vyplývají různé závěry. V současné době se odborníci přiklánějí k subjektivnímu hodnocení kvality života (Dvořáčková, 2012).

Kvalitou života a oblastmi, které by měla zahrnovat, se ve svých výzkumech zabývá také Světová zdravotnická organizace (WHO) nebo Research unit v Torontu. WHO definuje kvalitu života jako jedincovu percepci jeho pozice v životě, v kontextu své kultury a hodnotového systému, a ve vztahu k jeho cílům, očekáváním, normám a obavám. Dle WHO existují čtyři základní oblasti, které

ovlivňují život jednotlivce, a to bez ohledu na jeho věk, pohlaví, etnikum a postižení. Do těchto oblastí patří:

- Fyzické zdraví, úroveň samostatnosti: patří sem například schopnost práce, stupeň závislosti na lékařské péči/pomoci, mobilita, množství odpočinku, ale také vnímání únavy a bolesti.
- Psychické zdraví, duchovní stránka: sebehodnocení, vnímání sama sebe, pozitivní a negativní emoce, schopnost učení a koncentrace, paměť, víra a vyznání.
- Sociální vztahy: osobní vztahy, schopnost navázat přátelství, sociální podpora.
- Prostředí: je zde myšleno prostředí v širším kontextu, které obsahuje finanční zdroje, pocit bezpečí, zázemí, svobodu, dostupnost zdravotní i sociální péče, prostředí stimulující k získávání nových dovedností, vědomostí, zkušeností, fyzikální prostředí - hluk, klima, znečištění, hustota provozu, apod. (World Health Organization – Quality of Life, 1996)

Z podobných teoretických základů vychází při stanovování kvality života i Research Unit z Toronta. Na rozdíl od WHO ale neklade takový důraz na zdravotní stránku a věnuje se spíše spokojenosti. Takto pojatý koncept zdůrazňuje fyzické, psychické a duševní schopnosti, vazby na okolní prostředí a následně možnost zlepšování schopností a vědomostí. Kvalita života obsahuje tři hlavní oblasti a každá z těchto oblastí obsahuje dále tři podoblasti. Prvně je struktura modelu orientována na oblast Existence („kdo jsem“), kterou podrobněji člení na fyzickou stránku (osobní hygiena, péče o vzhled, cvičení, výživa), psychickou stránku (vnímání pocitu, sebehodnocení, sebepojetí) a duševní stránku (hodnoty, víra, vyznání). Druhou oblastí vymezenou v modelu je Sounáležitost („Vazba na prostředí“), která se dále dělí na podoblasti místo na světě (domov, práce, škola, užší společnost), místo mezi lidmi (rodina, přátelé, spolupracovníci) a na místo ve společnosti (adekvátní příjem, zaměstnání, volný čas, společenské dění). Poslední oblastí je Adaptabilita („dosahování cílů a přání“), kam patří každodenní život (zaměstnání, domácí práce, dobrovolné činnosti), volný čas (relaxační činnosti a činnosti redukující stres) a plány do budoucna (adaptace na změny, činnosti pro zlepšování dovedností). (The Quality of Life Model, 2007; Dvořáčková, 2012).

2.8 Životní úroveň

Každý vyspělý stát by se měl snažit zvyšovat životní úroveň svých obyvatel. V rámci EU se životní úroveň a jejím měřením zabývá Eurostat, který vytvořil několik základních dimenzí kvality života. V současnosti se stále jednotlivé dimenze kvality života doplňují. Zjišťování následujících dimenzí probíhá za pomoci šetření SILC (European Commission, 2014). Jedná se o následující dimenze 8 + 1:

- materiální životní podmínky (příjmy, spotřeba a materiální podmínky – deprivace bydlení). Příjem je velice důležitý ukazatel, kterého existuje několik různých typů.
- produktivní nebo hlavní činnost,
- zdraví, (předpokládaná délka života, zdravotní péče apod.),
- vzdělávání,
- volný čas a sociální interakce,
- ekonomická a fyzická bezpečnost (počet vražd v dané zemi),
- správa a základní práva (zapojení do veřejných debat, diskriminace apod.),
- přírodní a životní prostředí,
- celkové životní zkušenosti (European Commission, 2014).

Boyes a Melvin (2010) uvádějí, že koherence mezi kvalitou života a životní úrovní je velmi silná, a proto je téměř nemožné mluvit o těchto pojmech odděleně, protože se ve většině případů překrývají. Životní úroveň je především vyjadřována reálným důchodem jedinců a jejím smyslem je vyjádřit především materiální a ekonomické podmínky člověka. Vyjadřuje zboží a služby, které člověk spotřebovává a které jsou pro něj dosažitelné. Kvalita života poukazuje na celkové bohatství člověka uvnitř dané společnosti, které je zaměřeno na možnost člověka využívat příležitostí, které mu pomohou naplnit jeho cíle. Na rozdíl od životní úrovně neobsahuje pouze ekonomické a materiální proměnné, ale další, které ovlivňují lidský život – spokojenost, pocit štěstí apod.

Životní úroveň úzce souvisí s reálným příjmem a vyjadřuje materiální a ekonomické podmínky života (Vaďurová, Mühlpachr, 2005). Autor Jílek (1998) do životní úrovně navíc zahrnuje nehmotné aspekty a definuje ji jako míru uspokojování nejen hmotných, ale i nehmotných potřeb. Svatošová (2010)

do životní úrovně zařazuje příjmy, majetek, spotřebu, zdraví, vzdělání, seberealizaci, životní prostředí, mezilidské vztahy. Nejvíce používané prostředky pro měření životní úrovně jsou příjmy a někdy také spotřeba. Jako důvody pro používání příjmu jako míry životní úrovně se nejdříve uvádí jejich silná vzájemná vazba, která představuje možnost, jak snadněji dosáhnout uspokojení jedincových potřeb, a jako druhý důvod je snadná kvantifikovatelnost takovýchto dat a jejich použití ve statistických měřeních (Deaton, Grosh, 2000).

Sak, Kolesárová (2012, 98 s.) uvádí, že životní styl je dynamizovaný hodnotový systém člověka, modifikovaný jeho endogenními a exogenními danostmi, promítnutí do časoprostoru životního a sociálního pole a přirozeného světa v konkrétní společnosti. V průběhu života si jedinec prochází mnoha fázemi, vyvíjí se a stejně tak se vyvíjí i jeho životní styl v závislosti na jeho potřebách, zájmech a jeho sociální pozici. Největší změny se v rámci životního stylu odehrávají při nástupu do zaměstnání a při založení rodiny. Začíná se vytvářet párový životní styl, který je posléze měněn narozením potomků a vzniká opět zcela nový životní styl. Velký podíl na stále častěji se rozpadajících manželstvích má právě neschopnost vytvořit odpovídající párový životní styl. Další důležitou životní fází je odchod dětí z domova, tzv. syndrom „prázdného hnízda“. Ovšem pak se zvyšujícím se věkem nastupuje na řadu další významná změna životního stylu, s čímž neodmyslitelně souvisí i změna v rámci spotřebního chování.

Příjmová situace domácností je předmětem zájmu odborných analýz z několika důvodů. Především je rozhodujícím faktorem určujícím životní úroveň domácností a dále je odrazem sociálně ekonomické situace státu. V minulých letech se samotná struktura příjmů obyvatelstva vyvíjela v souladu se změnami sociální a ekonomické úrovně. Došlo k výraznému zvýšení příjmové redistribuce, což mělo také vliv na životní úroveň obyvatel (Vavrejšnová, 2002). Aby mohlo dojít ke zhodnocení životní úrovně daného státu, je zapotřebí zohlednit velké množství faktorů. Existuje celá řada způsobů, kterými lze životní úroveň měřit. Je nutné brát v úvahu bytové podmínky, zdravotní stav, dětskou úmrtnost a úmrtnost matek při porodu, očekávanou délku života při narození, nemocnost a úmrtnost obyvatelstva, dostupnost vody a potravin, rozsah, dostupnost a kvalitu zdravotní péče, přístup ke vzdělání a míru gramotnosti dětí i dospělých, stav a devastaci životního prostředí (Kraft, Fárek, 2010).

V rámci Rozvojového programu OSN byl v roce 1990 vytvořen ukazatel životní úrovně s názvem Human Development Index (HDI). Tento index na rozdíl od HDP nezahrnuje pouze ekonomický rozvoj státu, ale také obsahuje lidský aspekt. Jde o ukazatel, který je poměrně složitý, jelikož obsahuje jak průměr příjmů

jednotlivce, tak ukazatele zdraví a vzdělání. V roce 2010 se OSN podařilo vyjádřit a začlenit do HDI tři nové aspekty. V první řadě se jedná o nerovnost v příjmech, dále o míru chudoby občanů a v neposlední řadě o rovnost pohlaví. Hodnota ukazatele HDI se pohybuje v rozmezí od nuly do jedné. Země jsou rozděleny do pěti skupin od velmi vysokého až po nízké HDI. (Wichs, 2010). Tento index je sestaven jako aritmetický průměr tří následujících složek:

- dlouhověkost - očekávaná doba dožití,
- vědomostní úroveň - jedná se o vážený průměr gramotnosti dospělé populace a školní docházky zohledňující základní, střední a vysokoškolské vzdělání,
- standard ekonomické úrovně - reálný HDP na obyvatele v USD v paritě kupní síly (Kraft, Fárek, 2010).

2.9 Příjmová diferenciacce a její měření

Nerovnost je všudypřítomný fenomén, který se vyskytuje jak v rozvinutých krajích, tak také v rozvojových ekonomikách, kde je mnohem více viditelná (Roy, Haldar, 2010). Greig a kol. (2007) uvádí, že nerovnost narůstá zejména kvůli globalizaci. Perkins a kol. (2006) vidí jako podstatné, že rostoucí příjmová nerovnost snižuje efektivitu ekonomiky a je dle něj negativním jevem. Ovšem dle Chakravartyho (2009) má příjmová nerovnost významný vliv na rozvoj, chudobu, výsledky v sociální oblasti a veřejných financí. Link a Phelan (Yang a kol., 2012) dodávají, že příjmová nerovnost může vést nejen k horším sociálním podmínkám, ale také k omezeným veřejným službám a špatné infrastruktuře. Podle Mollera (2009) je příjmová nerovnost funkcí ekonomického rozvoje, vzdělávací expanze, rasového, etického složení, urbanizace, ale také politických a institucionálních faktorů. Ivugun a Owen (2004) podotýkají, že v krajinách s nízkými příjmy se vyšší úroveň příjmové nerovnosti zdá být spojená s menšími výkyvy ve spotřebě, ovšem ve státech s vysokými příjmy jsou větší nerovnosti spojené s většími výkyvy.

Na základě zasedání Evropské rady v Lisabonu v roce 2010, byla založena statistická infrastruktura pro analýzu příjmů a životních podmínek v celé Evropské unii (Frick, Krell, 2010). Cílem nařízení Evropského parlamentu a Rady (č. 1177/2003) o statistice v oblasti příjmů a životních podmínek EU-SILC je stanovit společný rámec pro systematickou tvorbu statistik, které zahrnují porovnatelné a včasné průřezové a dlouhodobé údaje o příjmech, úrovni chudoby a sociálním vyloučení na národní a evropské úrovni (EU, 2003). Podle Atkinsona a Marliera (2010) je EU-SILC silným nástrojem a zároveň velkou investicí, pomocí

kteří se zvýšila možnost vykonávat porovnávací analýzu. Autoři Frick a Krell (2010) dodávají, že projekt EU-SILC byl doposud pod zkratkou ECHP a probíhal v roce 1994 až 2001. Každoročně shromážděné údaje v rámci EU-SILC slouží k přehledu o příjmové situaci a chudobě, ale také k identifikaci faktorů a následné tvorbě efektivních způsobů boje proti chudobě v konkrétních státech (tzv. best practice), které mohou být přizpůsobené podmínkám v jiných krajinách s cílem ulehčit procesu sociální konvergence mezi všemi evropskými obyvateli.

Zdrojem příjmů jsou podle Večerníka (2001) v současnosti velmi různorodé. Jak uvádí Vavrejšnová (2002), příjmovou strukturu je možné rozdělit na tři složky. První, největší složkou jsou mzdy, které přijímají zaměstnanci, dále se jedná o sociální příjmy, které patří zejména důchodcům a ostatním příjemcům sociálních dávek. Poslední složka je tvořena ostatními příjmy, které jsou nejdynamičtější, ale zároveň také nejproblematictější. Tyto příjmy jsou získané z podnikatelské činnosti, dále se může jednat o úroky z vkladů, z dluhopisů, dividend z cenných papírů a podobně. Barbone a kol (2009) vysvětluje disponibilní příjem domácnosti jako součet hrubých příjmů fyzických osob domácnosti, z kterého se odečtou úroky z hypotéky, pravidelná daň z majetku, daň z příjmů, pravidelné měsíční transfery a sociální pojištění. Pro účely EU-SILC se celkovým disponibilním příjmem rozumí součet příjmů všech členů domácnosti po zdanění a obdržení dávek. Tento příjem může být dále normalizovaný na základě počtu členů v domácnosti dle věku (Figari a kol., 2011). Pro sledování příjmových ukazatelů je základní proměnnou disponibilní příjem, což je součet výdajů domácností na konečnou spotřebu a úspory. Jedná se tedy o součet mezd, čistých běžných transferů a sociálních dávek jiných než naturálních, od kterých jsou odpočítané daně z příjmů a majetku a sociální zabezpečení placené zaměstnancům, osobou samostatně výdělečně činnou a nezaměstnanou osobou (OECD¹, 2010). I když ve světě existuje mnoho nerovností, pro demokratickou společnost je nejtypičtější nerovnost příjmová, kterou lze měřit několika možnými způsoby:

- Giniho koeficient,
- Koeficient příjmové nerovnosti S80/S20,
- Theilův index nesouladu,
- Atkinsonův index nerovnosti,
- Index Robina Hooda,
- Variační koeficient.

Na diferenciaci příjmů má vliv několik faktorů, mezi které patří např. trh, aktuální rozdělení bohatství, fiskální politika vlády, sociální politika, hranice chudoby a mnohé další (Lapáček, 2005, str. 4). Nejpoužívanějším způsobem pro měření příjmové diferenciaci je Giniho koeficient (Yang a kol., 2012), což potvrzují i Roy a Haldar (2010). Due a kol. (2009) vysvětlují, že Giniho koeficient představuje míru ekonomické nerovnosti v daném státě, tedy vyjadřuje rozdělení příjmů v populaci, přičemž jeho hodnoty se pohybují mezi 0 a 1. Pokud je hodnota rovna 0, znamená to absolutní rovnost. Hodnota rovna 1 odráží úplnou nerovnost, což znamená, že jedna osoba ve společnosti má všechny příjmy a ostatní nemají nic. Yang a kol. (2012) vysvětlují, že v oblastech s menší příjmovou nerovností mají obyvatelé rovné příležitosti a přístup ke vzdělání, bydlení, zdravotní péči a sociálním službám. Greig a kol. (2007) uvádí, že zlepšení stavu ekonomiky neznamená zlepšení nerovnosti. V čase ekonomického růstu může dojít ke zvyšování příjmové nerovnosti, což má negativní vliv na chudé obyvatelstvo. Sak, Kolesárová (2012) uvádějí, že chudoba působí proti svobodě a autenticitě bytí seniorů. Pokud totiž ekonomická úroveň klesne pod určitou hranici, dostává se mysl seniora pod tlak související s placením nutných výdajů a starostí o přežití tímto se svoboda seniora ztrácí.

U příjmové nerovnosti je důležité provádět komparaci mezi domácnostmi, které bude různorodé, ovšem i přesto srovnatelné. Je tedy nutností provést korektní přepočty a normalizovat (ekvivalizovat) počet členů v domácnosti. Dle Lapáčka (2005, str. 14-19) možné využít několik ekvivalenčních stupnic:

- stupnice příjmu na fyzickou osobu,
- stupnice Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD),
- modifikovaná stupnice Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD),
- ekvivalenční stupnice obsažená v českém minimu.

Výše uvedené ekvivalenční stupnice přepočítávají počet členů v domácnosti na tzv. spotřební jednotky a na základě nichž dojde i k přepočtu celkového příjmu domácnosti (ČSÚ³, 2011). Dříve se používala ekvivalenční stupnice na fyzickou osobu, což bylo velmi jednoduché, ovšem ne zcela přesné. Většinou je počet spotřebních jednotek nižší než počet členů v domácnosti, z čehož vyplývá, že vyrovnaný příjem na spotřební jednotku je vyšší nežli prostý příjem na osobu. Toto vyrovnaní příjmu zabrání tomu, aby se vícečlenné domácnosti dostaly pod hranici chudoby (Lapáček, 2005, str. 3). Tuto metodu lze vysvětlit na jednoduchém

příkladu. Pokud bude brána v úvahu domácnost s celkovým příjmem 20 000 Kč měsíčně, kterou tvoří 2 dospělé osoby a 2 malé děti do 10 let, tak lze jednoduše spočítat ($20\,000/4$), že na fyzického člena připadá každý měsíc 5 000 Kč. Ovšem v dnešní době používají členské státy ekvivalentní tzv. normalizovaný příjem, který je přepočten na základě speciálního koeficientu EU.

Ekvivalentní příjem dle definice EU lze zjistit na základě součtu koeficientů jednotlivých spotřebních jednotek, jejichž výše je následující: osoba v čele domácnosti má koeficient 1,0, děti ve věku 0 až 13 let náleží koeficient 0,3 a ostatní děti a osoby mají koeficient 0,5. Pokud se opět vezme v úvahu domácnost s celkovým příjmem 20 000 Kč měsíčně, kterou tvoří 2 dospělé osoby a 2 malé děti do 10 let, tak na základě ekvivalentního příjmu bude měsíční příjem na osobu ($20\,000/(1*1,0 + 1*0,5 + 2*0,3)$) přibližně 9 254 Kč (ČSÚ², 2011). Ovšem v tomto případě se díky přepočítacím koeficientům ztrácí přímá interpretace získaných výsledků. Ekvivalenční stupnice používané v praxi budou podrobněji popsány v následující kapitole zabývající se příjmovou nerovností (ČSÚ³, 2011).

2.10 Chudoba a sociální vyloučení

Chudoba provází společnost v každé době a vždy provázet bude. Jedná se o problematiku, do které lze řadit např. neschopnost uspokojit základní životní potřeby, nedostatečné vzdělání a zdravotní péče, podvýživa, neuspokojivé bydlení, nedostatečná hygiena, vysoká kriminalita či nemožnost prosadit se ve společnosti. Je možné najít mnoho pojetí a různých definic chudoby, jedná se o pojem, který si každý člověk dokáže vysvětlit jiným způsobem. Neexistuje jednoznačný výklad či definice.

Aby bylo pochopeno nebezpečí chudoby, je nutné pochopit její rozměr, proces a hloubku (Bourguignon, Chakravarty, 2003). Townsend vysvětluje chudobu jako neschopnost se zapojit do společnosti. Je potřeba zdůraznit, že tato neschopnost je zapříčiněna nedostatkem prostředků (Lister, 2004). Broadshow a Finch (2003) chudobu označují za kategorickou potřebu. Machová (2009) popisuje chudobu jako stav, který neumožňuje člověku žít důstojný život a uspokojit jeho základní potřeby. Pro účel měření chudoby bylo sestaveno mnoho indikátorů. Jako příklad může být použita úroveň příjmů a spotřeby, sociální indikátory na lokální či národní úrovni, indikátory měřící zranitelnost vůči rizikům apod. Haughton a Khandker (2009) uvádí, že chudoba je vázána na konkrétní typ spotřeby a souvisí např. s bydlením či jídlem. Chudobu lze tedy definovat jako nedostatek ekonomických zdrojů, který může být zapříčiněn mnoha faktory, např. nezaměstnaností

či špatným zdravotním stavem. Tyto faktory mohou vést ke značné řadě sociálních problémů, díky nimž se může stát jedinec i sociálně vyloučeným, což potvrzuje Marlier a Atkinson (2010), kteří považují chudobu za hlavní příčinu sociálního vyloučení. Sociální vyloučení definují jako nedobrovolné vyloučení jednotlivců a skupin z politických, ekonomických a sociálních procesů, čímž dojde k zamezení jejich účasti ve společnosti. Zdůrazňují také nutnost měření chudoby a sociálního vyloučení, jelikož sociální ukazatele považují v národní i mezinárodní politice za klíčové.

Ringen (1989) uvádí, že problematika chudoby není spojena zejména s nespravedlností ve společnosti, ale přímo se segmenty, které trpí extrémní deprivací. Problém dle něj nastává, pokud je společnost neschopná či neochotná sdílet celkový blahobyť i s ostatními skupinami. Materiální deprivace lze chápat jako fyzické či psychické strádání. Jedná se o nedostatek něčeho, co je v dané společnosti považováno za hodnotu (Boháčová, 2007). Krebs (2007, str. 107) definuje chudobu jako stav, který je důsledkem nerovného přístupu k rozdělování bohatství společnosti, k jejím materiálním zdrojům, kdy životní podmínky nejsou v potřebné míře zabezpečeny dostatečnými zdroji, které nelze z jistých objektivních příčin zvýšit (např. stáří, invalidita, péče o dítě), zároveň člověk nedisponuje ani jiným zdrojem či majetkem, který by mu pomohl dosavadní prostředky zvýšit. Nolan a Whelan (2010) uvádí, že se při identifikaci chudoby nelze spoléhat pouze na příjmy, jelikož nám příjmy nezodpoví, jak se domácnosti či jednotlivci do pásma chudoby dostali a příčina zůstává tedy neobjasněna. Důležité jsou tedy sociální ukazatele a jejich sledování v čase, díky němuž můžeme zjistit, jak se změny a příslušná opatření sociální politiky promítly v boji proti chudobě.

2.10.1 Rozdělení chudoby

Moderní společenskoekonomický vývoj rozděluje chudobu na absolutní a relativní. Mareš (2013) popisuje relativní chudobu jako nedosažení určitého minima zajišťujícího v dané společnosti důstojný život. Chudoba je velmi specifikovaným druhem deprivace, která by měla být odlišena od příjmových nerovností. Chudoba není nutnou podmínkou sociální exkluze, i když je s ní spojována. Mareš (2013) uvádí, že měřit chudobu znamená zjistit podíl chudých ve společnosti. Hlavním důvodem je identifikovat ty, na které by měly být zacílené sociální dávky, ale také určit, jaké jsou náklady na redistribuci těchto dávek. Chudobu lze rozlišit na přímou či nepřímou. Přímá znamená, že má domácnost či jedinec nedostatek statků a nepřímá znamená, že má nedostatek příjmů k pořízení těchto statků.

Chudobu můžeme ovšem rozlišit také na objektivní a subjektivní. Objektivní chudobou trpí domácnosti, které vydají ze svého příjmu více jak 30 % na potraviny. Subjektivní chudobou trpí každý, kdo se za chudého považuje. Dále může být chudoba preskriptivní (minimální příjem nezbytný pro přežití) a konsenzuální (představy samotných lidí o úrovni příjmu).

Nejnámější jsou nepřímé peněžní míry, které jsou odvozeny z příjmových rozložení (Mareš, 2013). Giddens (2000) uvádí, že relativní chudobou se rozumí majetková nerovnost ve společnosti. Absolutní chudobu poprvé definoval Charles Booth a zavádí také pojem „životní minimum“, díky němuž by měl jednotlivec uspokojit svoje fyzické potřeby (Giddens, 2000). Životní minimum je definováno jako minimální společensky uznaná hranice peněžních příjmů k zajištění výživy a základních osobních potřeb (MPSV¹⁸, 2013). Tomeš (2001) popisuje absolutní chudobu jako stav, kdy nelze uspokojit základní životní potřeby (střecha nad hlavou, oděv, jídlo) a je ohrožena samotná existence člověka. Relativní chudobu chápe jako stav, v němž domácnost či jedinec uspokojí své potřeby pod průměrnou úrovní v dané společnosti (státě). V Evropě se vyskytuje především chudoba relativní, zatímco absolutní chudoba může být sledována např. v rozvojových zemích.

Vyjádření relativní chudoby je složitější než vyjádření chudoby absolutní. V takovémto případě je totiž obtížné vybrat právě ten „bod zlomu“, který určuje hranici chudoby, protože ta je dána podmínkami určitého státu nebo regionu. Proto se užívá tzv. mezera chudoby. Ta se zjišťuje jako rozdíl mezi průměrným nebo mediánovým příjmem osob, které se nacházejí pod hranicí chudoby a stanovenou hranicí chudoby. Vyjadřuje se v procentech z této hranice, ale lze ji také vyjádřit absolutně v peněžních jednotkách. Vyšší hodnota ukazuje na hlubší propad osoby pod hranici chudoby. V zemích EU je chudoba kvantifikována na základě definice Evropské komise, kde významnou roli pro stanovení hranice chudoby hraje příjmový medián, což je prostřední hodnota příjmů domácností, seřazených od nejchudších k nejbohatším. Příjmy těchto domácností jsou ovšem ekvivalizovány na osobu v domácnosti, jak je uvedeno v příkladu výše. Osoby, které mají méně než 60 % příjmového mediánu, jsou zařazeni do rizikové skupiny chudoby (ČSÚ², 2011). Tyto údaje o chudobě se dále mohou členit například dle pohlaví, věku, typu domácnosti nebo podle zaměstnání tak, aby bylo co nejlépe viditelné, která skupina může být nejvíce ohrožena chudobou. (European Anti-Poverty Network, 2008)

Chudoba má několik příčin, které je možné rozdělit na vnější a vnitřní. Vnější příčinou chudoby může být geografická poloha země, přírodní zdroje nebo velikost

a tempo růstu společnosti. Za vnitřní příčiny chudoby lze označit zdraví a výživu (hladomory, AIDS), instituce (vláda, trh) a úroveň vzdělání (Bařina, Valentová, Vrzal, 2007). Problémy týkající se chudoby, sociálního vyloučení a nerovnosti příjmů mají významné postavení v politickém programu EU. Od roku 2000 všechny členské státy vypracovali Akční plán boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení (Andreou, Pashardes, 2009). Andreou a Pashardes (2009) tvrdí, že chudoba ve státech EU neexistuje kvůli nedostatku příjmů a zdrojů, ale vzhledem na nedostatečně účinnou politiku zaměřenou na přerozdělování příjmů od bohatých k chudým.

Problematikou příjmové nerovnosti a chudoby se zabývají ve svých odborných člancích Christopher Whelan a Bertrand Maitre z Dublinu, kteří využívají již několik posledních let data z projektu SILC. Ve článku „Income, Deprivation and Economic Stress in the Enlarged European Union“ řeší problém výše HDP a životní úrovně, ale zejména vztah mezi výší příjmu a materiální deprivací. Země rozdělují do čtyř skupin podle domácího produktu a u každé stanovují stupeň materiální deprivace (Whelan, Maitre, 2007).

Další jejich článek s názvem Welfare Regime and Social Class Variation in Poverty and Economic Vulnerability in Eusopre: An Analysis of EU-SILC se zabývá měřením ekonomického napětí, ekonomickou zranitelností, sociálním systémem, příjmovou chudobou, sociálním vyloučením či identifikací ekonomicky zranitelných skupin. Ovšem příjem je zde modifikován podle metodiky OECD. V závěru je řečeno, že žádný ukazatel se pravděpodobně neukáže jako adekvátní pro zachycení rozmanité chudoby a sociálního vyloučení v rozšiřující se Evropě. Ovšem podporují ty, kteří se snaží doplnit ukazatele na národní úrovni (Whelan, Maitre¹, 2010).

V článku The „Europeanisation“ of Reference Groups: A Reconsideration Using EU-SILC lze najít materiální deprivaci u vybraných členských států, která je posuzována dle 10 vybraných položek. Je pozorován vztah mezi příjmy a materiální deprivací, ovšem i zde je příjem modifikován dle metodiky OECD. V závěru autoři opakují, že jejich analýzy ukazují, že rozdíly v každém z klíčových opatření týkajících se příjmů domácností, materiální deprivace a ekonomického napětí, jsou převážně v konkrétní zemi (Whelan, Maitre, 2009).

Nejpodrobněji se analýzou dat z šetření SILC zabýval článek: Identifying Economically Vulnerable Groups as the Economic Crisis Emerged (Whelan, Maitre², 2010). Z šetření SILC nečerpají pouze výše zmiňovaní autoři, ale také např. Nicholas Longford ve svém příspěvku: Measures of poverty and inequality in the countries and region EU (Longford, Pittau, Zelli, Massari, 2010).

Broadshow a Finch (2003) chudobu označují za kategorickou potřebu. Pro účel měření chudoby bylo sestaveno mnoho indikátorů. Jako příklad může být použita úroveň příjmů a spotřeby, sociální indikátory na lokální či národní úrovni, indikátory měřící zranitelnost vůči rizikům apod. Stejně jako není jednotná definice chudoby, tak není jednotné i její měření a zjišťování hranice.

Chudobu lze měřit objektivním či subjektivním způsobem. Pro měření objektivní chudoby se používají zejména metody normativní a relativní či jejich kombinace. U normativní metody se stanoví pro danou zemi minimální, ale zároveň společensky přijatelný spotřební koš. Souhrn cen všech statků, které spotřební koš obsahuje, určuje hranici chudoby. Negativem je, že stanovení spotřebního koše je velmi náročné, jelikož je ovlivňován cenovými změnami, strukturou spotřeby apod. Z tohoto důvodu přešla většina zemí k relativní metodě. Tato metoda spočívá ve stanovení hranice chudoby ve vztahu k průměrnému příjmu v zemi (Tomeš, 2001).

Whelan a kol. (2008) upozorňují na to, že chudoba je víc než jen o penězích. Chakravarty a kol. (2008) tvrdí že chudoba je projevem nedostatečné pohody, přičemž příjem je jen jedním z mnohem atributů, na kterých bohatství závisí. Podle Townsenda (Förster a kol., 2004) vyžaduje definice chudoby dvě samostatná zjišťování. První by se mělo zaměřit na nepříjmové ukazatele, které jsou považované za příznačné pro chudobu a druhé, které jsou spojené s příjmem domácností. V souvislosti s nepříjmovými ukazateli je používáno označení deprivace, s čímž úzce souvisí také pojmy hmotná nouze či materiální deprivace. Pokud je osoba materiálně deprivovaná, znamená to, že žije bez toho, co je nezbytné a společností uznávané (Krebs, 2007, str. 107).

Na půdě Evropské komise byl sestaven seznam 9 položek, na základě kterých lze určit, zda je domácnost materiálně deprivovaná či nikoliv. Konkrétně se jedná o následující položky:

- schopnost platit nájem a účty,
- dostatečně vytopený dům,
- zaplatit neočekávaný výdaj,
- jíst obden maso či ryby,
- dovolit si týdenní dovolenou mimo domov,
- vlastnictví automobilu,
- vlastnictví pračky,

- vlastnictví barevného televizoru,
- vlastnictví telefonu (European Commision, 2012).

Pokud domácnost u tří a více položek prohlásí, že je postrádá, je označena jako materiálně deprivovaná domácnost (Fusco a kol., 2010). O sociálním vyloučení (exkluzi) je již zmínka ve výše uvedených kapitolách, ovšem je nutné zdůraznit, že sociální exkluze může nabývat tří různých forem:

- pauperizace – ekonomické vyloučení z běžného životního stylu a standardu společnosti,
- segregace – starší jedinci jsou vyloučeni mezi staré (zejména společným bydlením) – ústavní zařízení, budovy na samotě apod.,
- vyobcování (ostrakizace) - dojde ke ztrátě sounáležitosti se společností – důsledkem může být strádání či asociální chování (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012).

V roce 2010 se objevil pojem deprivace také v oblasti bydlení. Zde se sleduje počet domácností, které mají problém s následujícími čtyřmi položkami:

- problém s vlhkostí v bytě,
- součástí bytu není koupelna,
- součástí bytu není záchod,
- má problém s tmavým bytem.

Pokud je domácnost přelidněna a vykazuje jednu ze čtyř výše uvedených položek, jedná se o domácnost deprivovanou v oblasti bydlení (Eurostat, 2013). V současnosti je ekonomická situace většiny seniorů na dobré úrovni. Můžeme říct, že je rozhodně lepší, než tomu bylo u předchozí generace, a taky než tomu bude v budoucnosti. Existují však skupiny, které se dostali pod hranici chudoby, a pro které představuje velkou starost samotné přežití. Do budoucna se tato skupina seniorů bude zvětšovat (Sak, Kolesárová, 2012).

2.11 Sociální politika

Sociální politika působí a ovlivňuje život každého jedince ve společnosti. Jedná se o pojem velice neurčitý, u kterého nelze najít jednoznačnou definici. Halásková (2003, str. 6) rozlišuje tři přístupy.

- Široké pojetí sociální politiky se bezprostředně váže k životním podmínkám. Lze tedy vymezit sociální politiku jako konkrétní jednání státu, kterým je ovlivňováno sociální dění společnosti.
- Sociální politika jako součást hospodářské politiky si klade za cíl odstranění sociálních nerovností. V tomto pojetí lze sociální politiku spatřovat jako systém určitých opatření zejména v oblasti zaměstnanosti, vývoje mezd či sociálního zabezpečení.
- V nejužším pojetí je možné sociální politiku ztotožnit se sociálním zabezpečením a redukovat ve prospěch osob, jejichž životní úroveň je zajišťována po určitou dobu do jisté míry cestou veřejné spotřeby.

V užším pojetí je sociální zabezpečení chápáno jako důchodové zabezpečení a sociální služby, ovšem v pojetí širším sem lze řadit zabezpečení při dočasné pracovní neschopnosti (nemoc či úraz), zabezpečení při invaliditě a ve stáří, státní sociální podporu, sociální pomoc a sociální služby, ale také zabezpečení v nezaměstnanosti (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012). Wildmanová (2005) uvádí, že základním cílem sociálního zabezpečení je dát rodinám a jednotlivcům jistotu, že nedojde k poklesu jejich životní úrovně a kvality života, pokud se ocitnou v tíživé ekonomické či sociální situaci.

V rámci sociálního zabezpečení byly vytvořeny tři pilíře, které se odlišují tím, jakou sociální situaci řeší.

- systém sociálního pojištění – jedná se o důchodové a nemocenské pojištění,
- systém státní sociální podpory – podporuje rodiny s dětmi, financována z daní,
- systém sociální pomoci – zabývá se hmotnou a sociální nouzí.

System sociální ochrany v České republice se dělí na následující sociální dávkové systémy:

- důchodové pojištění,
- nemocenské pojištění (nemocenská, peněžitá pomoc v mateřství, ošetřovné vyrovnávací příspěvek v těhotenství a v mateřství),
- podpora v nezaměstnanosti,
- státní sociální podpora:

- dávky poskytované v závislosti na výši příjmu (přídavek na dítě, příspěvek na bydlení a porodné),
- ostatní dávky (rodičovský příspěvek, dávky péčovské péče, pohřebné).
- pomoc v hmotné nouzi (příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení, mimořádná okamžitá pomoc),
- dávky sociální péče pro zdravotně postižené (příspěvek na mobilitu či zvláštní pomůcku),
- příspěvek na péči (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012).

Dobře propracovaná sociální politika a strategie na snižování nezaměstnanosti může velmi pomoci k redukci chudoby, která může vést až k sociálnímu vyloučení. Dle Tomeše (2001) je sociální izolace (vyloučení) považována za nejzávažnější faktor chudoby v dnešní moderní společnosti. Nutné ovšem rozlišit stav hmotné nouze a stav sociální nouze. Ve stavu hmotné nouze se nachází jednotlivci, jehož základní životní potřeby nejsou zabezpečeny dostatkem příjmu a nemůže si tyto potřeby sám či s pomocí rodiny zajistit. V této situaci se může vyskytnout člověk, který má nízký příjem či jej úplně ztratí nebo je mu snížen z důvodu nemoci, invalidity, staří apod. Ve stavu sociální nouze se nachází občan, který pro nízký věk, zdravotní stav, disfunkci rodiny a jiných důvodů není schopen zabezpečit své základní životní a sociální potřeby, svou výživu a domácnost. Čevela, Kalvach, Čeledová (2012) uvádí, že díky vysoké účinnosti sociálních transferů je v ČR nejnižší úroveň chudoby v rámci celé EU a oproti unijnímu průměru také nižší podíl výdajů na sociální ochranu ve vztahu k HDP. Ovšem nelze považovat toto hodnocení štedrých sociálních dávkových systémů za objektivní.

2.11.1 Důchodový systém

Důchod můžeme v rámci hospodářské politiky chápat jako dva rozdílné pojmy. Důchod si lze představit jako příjem, který je odměnou za výrobní faktor (nejčastěji se jedná o práci). Ovšem důchod lze také chápat jako transferovou platbu ze strany státu, prostřednictvím které se snaží vyrovnávat diference ve společnosti. Důchodový systém je závislý na státním rozpočtu, u kterého se zejména v posledních letech prohlubuje jeho deficit. Současný důchodový systém nedokáže čelit dopadům demografického vývoje. Střední délka života se prodlužuje, podíl starších osob na celkové populaci roste a také roste počet důchodců při současném poklesu počtu ekonomicky aktivních. Výzkum STEM

uvádí, že podle velké většiny lidí (73 %) je současný důchodový systém dlouhodobě neudržitelný (Parlamentní listy, 2010).

Lidé ve středním věku by měli být motivováni k tomu, aby si odkládali finanční prostředky na období svého důchodového věku. Neměli by se spoléhat pouze na to, že dostanou nějaké finanční prostředky ze strany státu, jejichž výše bude brzy na úrovni životního minima (Šimák, 2001). Neustále se diskutuje o tom, že se hranice odchodu do důchodu bude zvyšovat. Z tohoto důvodu je také dost možné, že jednou v budoucnu zcela zmizí pojem důchodce a bude nahrazen pracujícím seniorem. Nejedná se tedy pouze o problém současné populace ve věkovém rozmezí 50 let a více, ale jedná se o problém té nejmladší generace. Již dnes si někteří lidé spoří na stáří, ovšem za pár let by se mělo jednat o samozřejmost, kdy lidé budou v penzijním věku čerpat svoje úspory. Italský ekonom Franco Modigliani je autorem teorie životního cyklu, která popisuje závislost spotřeby a úspor na fázi životní etapy. Říká, že pro rozhodování domácností o spotřebě jsou nejdůležitější dlouhodobé vlivy. Při platnosti hypotézy životního cyklu lidé, kteří mají vysoké příjmy, očekávají jejich pokles a určitou část dávají na úspory. Teorie tedy počítá s tím, že jedinec se chová racionálně, své budoucí příjmy se snaží předvídat a uzpůsobit jim spotřebu i své úspory (Taylor, 2004, str. 228).

Od vzniku České republiky prošel důchodový systém mnoha změnami a je důležitý pro všechny občany bez ohledu na věk. V České republice se skládá ze dvou částí. Prvním pilířem je povinné základní důchodové pojištění, které se skládá ze základní výměry (je stanovena pevná částka pro všechny druhy důchodů bez ohledu na délky doby pojištění a výši výdělku) a z procentní výměry (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012). Důchody plynoucí z důchodového pojištění lze rozdělit na důchod starobní, invalidní, vdovský a sirotčí (MPSV¹, 2012).

- Starobní důchod – pro jeho získání musí mít pojištěnec nejméně 27 let důchodové pojištění a musí dovršit potřebného věku. Pojištěnec může po přiznání starobního důchodu pracovat a současně pobírat důchod v plné výši. Od 1. ledna 2011 je základní výměra pro všechny druhy důchodů 2 230 Kč měsíčně. Postupně se bude zvyšovat hranice odchodu do důchodu až na 67 let, a to jak pro muže, tak i pro ženy (bez ohledu na počet dětí). Pokud pojištěnec splní určité podmínky, může odejít do tzv. předčasného starobního důchodu (Čevela, Kalvach, Čeledová, 2012).
- Invalidní důchod – invalidita je ztráta nebo snížení pracovní schopnosti ze zdravotních důvodů. Vzniká důsledkem vážné nemoci nebo úrazu.

Od 1. ledna 2010 se rozlišují se tři stupně invalidity. Invalidita prvního stupně se týká poklesu pracovní schopnosti nejméně o 35 – 49 %. V druhém stupni se jedná o pokles nejméně o 50 – 69 % a v třetím stupni nejméně o 70 % a více. Stupeň invalidity posuzuje místně příslušná okresní správa sociálního zabezpečení na základě žádosti. Aby mohl být invalidní důchod vyplácen, je nutné získat potřebnou dobu pojištění před vznikem invalidity, která je odstupňována dle věku. Invalidní důchod lze pobírat maximálně do důchodového věku, poté jedinec pobírá důchod starobní. Při pobírání invalidního důchodu si lze přivydělávat jako zaměstnanec, nebo jako osoba samostatně výdělečně činná. Výše výdělku není nijak omezena, ovšem vykonávaná práce by měla odpovídat zdravotnímu stavu jedince (Důchody.cz, 2012).

- Pozůstalostní:

- vdovský, vdovecký – nárok na tento důchod může být dočasný (roční) nebo trvalý (péče o nezaopatřené dítě, o rodiče aj.). Nárok na důchod končí, pokud se uchazeč znovu vdá či ožení. Vdovský důchod činí 50 % procentní výměry důchodu zemřelého. Důchod může být vyplácen maximálně pět let zpětně. V roce 2014 lze získat trvalý vdovský nebo vdovecký důchod, pokud je jedinci alespoň 58 let a 10 měsíců (důchody-důchodci.cz, 2014).
- sirotčí – má na něj nárok nezaopatřené dítě, pokud zemřel-li jeho rodič nebo osvojitel nebo opatrovník či pěstoun. Nárok na sirotčí důchod zaniká osvojením. Oboustranně osiřelé dítě má právo si nárokovat důchod po každém ze zemřelých rodičů (MPSV¹⁰, 2011).

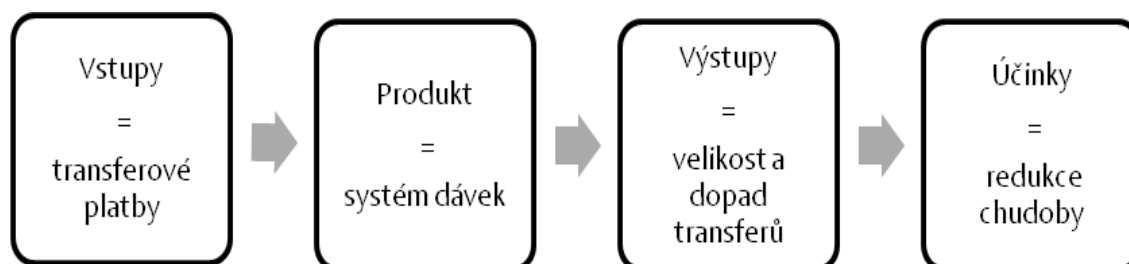
Druhou částí je tzv. penzijní připojištění se státním příspěvkem, jedná se o třetí pilíř. Nejmladší je druhý pilíř, který vstoupil v platnost 1. ledna 2013. Jedná se o důchodové spoření, kam účastník odvádí 2 % své hrubé mzdy a stát mu přidává 3 % z jeho sociálního pojištění. Druhý a třetí pilíř jsou provozovány penzijními společnostmi (MFČR, 2013). V roce 2004 vstoupil v platnost zákon č. 425/2003 Sb., kde došlo ke zvýšení věkové hranice, omezily se možnosti předčasného odchodu do důchodu, došlo k redukci hodnocení doby studia atd. (MPSV¹², 2005). V roce 2005 předložil Výkonný tým pod vedením Vladimíra Bezděka závěrečnou zprávu, ve které shrnuje nejdůležitější poznatky důchodového systému. Jako velký problém lze sledovat příliš velkou příjmovou redistribuci, kvůli které se poměr důchodu k dosahované mzdě s rostoucími výdělky snižuje (MPSV¹¹, 2005). Dosavadní systém je tedy příliš štědrý pro důchodce, kteří měli

podprůměrné příjmy, náhradová relace je zde cca 70 %, ovšem osoby, jejichž příjmy byly před odchodem do důchodu nadprůměrné, mají náhradový poměr pouze cca 30 %. Tento solidární systém není tedy schopný zabezpečit stejnou životní úroveň pro důchodce s nadprůměrnými příjmy (OECD², 2005). Pokud by došlo k oslabení příjmové solidarity, mohlo by dojít ke zvýšení příjmové diferenciaci ve společnosti.

V roce 2008 vešel v platnost zákon č. 306/2008 Sb., kde došlo k prodloužení doby pojištění pro vznik nároku na starobní důchod z 25 let na 35 let. Dále došlo opět ke zvyšování věkové hranice pro nárok na starobní důchod. V případě, že je dosaženo 65 let, dojde ke změně plného invalidního důchodu na důchod starobní (MPSV¹³, 2008). V roce 2009 a 2010 se výrazné změny v rámci důchodového pojištění neodehrály. Došlo ke změně základní výměry a procentní výměry. Mnoho změn přinesl zákon č. 220/2011 Sb. v roce 2011, kterým se změnil zákon č. 155/1995 Sb. Mezi nejvýznamnější změny patří jednoznačně stanovená pravidla pro určení výše redukční hranice a základní výměry důchodu, dále se znovu zvýšil důchodový věk. Průměrně vyplácený důchod bude odpovídat růstu indexu spotřebitelských cen a jedné třetině růstu reálných cen. Byla také změněna procentní výměra starobního důchodu, byla vyřešena otázka pozůstalostního důchodu po účastníku důchodového pojištění aj. (MPSV¹⁴, 2012).

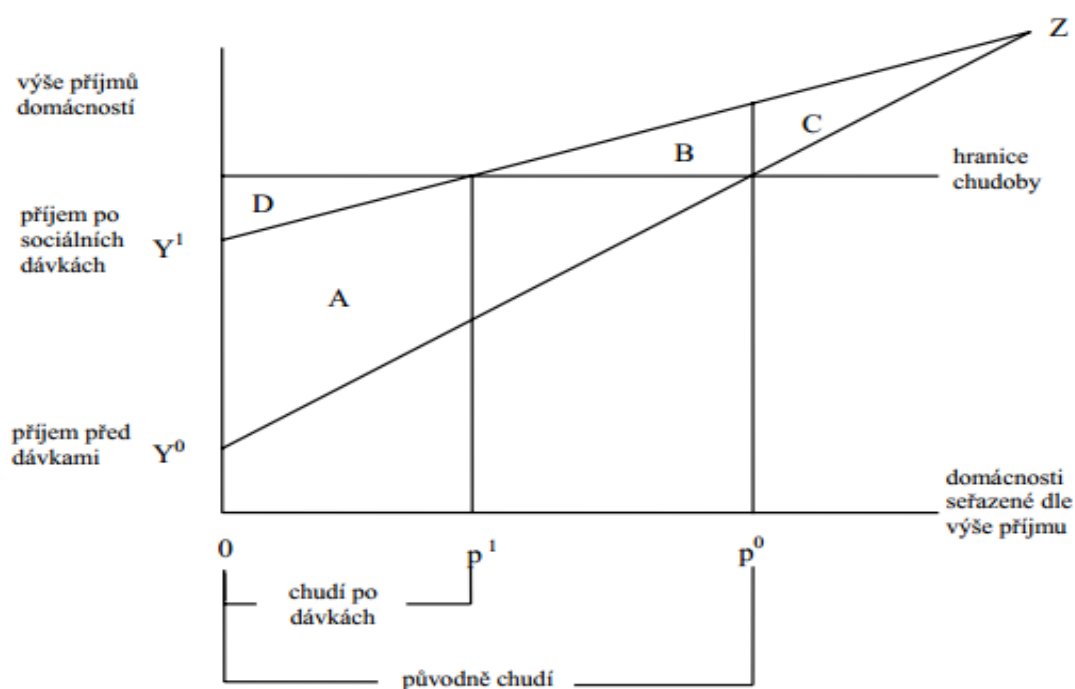
2.11.2 Efektivnost sociálních dávek

Fialová (2004) uvádí, že obecně lze efektivnost definovat jako vztah mezi účinkem (efektem), poskytovaným zkoumaným systémem a náklady, které jsou nutné pro jeho dosažení. Hindls, Holman a Hronová (2009) popisují efektivnost jako vrcholové kritérium racionality vynaložených nákladů. Dle Mankiewa (1999) znamená efektivnost, že jsou v rámci společnosti maximálně využívány její vzácné zdroje. Dle Samuelsona a Nordhause (2007) představuje efektivnost využití zdrojů v takové míře, která přináší maximální úroveň uspokojení, které je dosaženo při daných vstupech a technologii. Efekty systému sociálního zabezpečení jsou výsledkem několika úrovněového procesu. Tyto efekty byly popsány Mitchellovou (1991) pomocí následujícího modelu na níže uvedeném obrázku 7.



Obr. 7 Proces distribuce sociálních transferů při zmírňování chudoby
Zdroj: Mitchellová, 1991

Vstupy jsou definovány jako pojistné na sociální zabezpečení, daně nebo jiné finanční zdroje státního rozpočtu. Tyto finanční zdroje jsou v rámci sociálního zabezpečení dále transformovány do podoby sociálních dávek (produkt) a dále distribuovány na základě zákonem stanovených kritérií (označují toho, kdo by měl obdržet příjmovou podporu). Závěrečným výsledkem procesu přerozdělování by mělo být snížení chudoby resp. příjmové diferenciaci ve společnosti. Posouzení účinků závisí na vztahu velikosti a dopadu plateb vůči definované hranici chudoby (Mitchellová, 1991). Efektivností sociálních dávek se také zabýval Beckerman, který sestrojil následující obrázek efektivnosti sociálních dávek. Beckerman modelem popsal nový způsob měření efektivnosti sociálních transferů při redukcí chudoby. Součet ploch A, B a C dává sumu celkových výdajů na transfery. Součet plochy A a B udává celkovou sumu transferů, která byla přijatá chudými před transfery, součet plochy A a D je tzv. mezera chudoby před transfery (D = mezera chudoby po transferech). Z níže uvedeného modelu vyvodil Beckerman (1979) tři základní ukazatele, pomocí kterých lze hodnotit efekty sociálních transferů na chudobu ve společnosti. Jedná se o vertikální výdajovou efektivnost, kterou lze vyjádřit na základě vztahů $(A+B)/(A+B+C)$, což je označováno jako cílenost sociálních transferů. Druhým ukazatelem je přeplatek, který ukazuje tzv. efekt přelití a odpovídá vztahu $B/(A+B)$. Poslední ukazatel odpovídá efektivnosti sociálních dávek a ukazuje efektivnost při snižování chudoby a může být vyjádřena jako redukce mezery chudoby vzorcem $A/(A+D)$. Vše je podrobněji znázorněno na níže uvedeném obrázku 8.



Obr. 8 Efektivnost sociálních dávek dle Beckermana

Zdroj: Trbola, Sirovátka, 2006

Při hodnocení efektivnosti transferů na chudobu je nejprve zjišťována chudoba před sociálními transfery. Poté se postupně započítávají jednotlivé druhy sociálních příjmů (jako první dávky sociálního pojištění, poté dávky státní sociální podpory, jako poslední dávky sociální pomoci). Lze tedy postupně sledovat, jak systém dávek může eliminovat chudobu. Efektivnost sociálních transferů na eliminaci chudoby může být zjišťována na základě k původnímu počtu chudých před všemi transfery nebo k počtu chudých (zbývajících), u kterých jsou transfery zohledněny (Trbola, Sirovátka, 2006).

3 Metodika práce

Práce vychází z primárních dat výběrového šetření Evropské unie – Statistics on Income and Living Conditions (SILC) a využívá souboru dat domácností i jednotlivců. V práci jsou také využita agregovaná data z Českého statistického úřadu z šetření Statistika rodinných účtů (SRÚ). V rámci hodnocení spotřebitelského chování se údaje získaly z dotazníkového šetření.

3.1 Zdrojová data

Datovým zdrojem pro hodnocení životní úrovně jsou údaje získané z projektu European Union – Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC), který se zabývá příjmy a životními podmínkami. Jedná se o rozsáhlý soubor dat, který poskytuje značné množství ojedinělých údajů o českých domácnostech, ale také o samotných jednotlivcích. Toto šetření je dle nařízení Evropské komise (EC 1177/2003) povinné pro všechny členské státy Evropské Unie. V České republice je toto šetření realizováno Českým statistickým úřadem. Výsledky všech členských zemí lze najít na stránkách Eurostatu, což je statistický úřad Evropské unie (ČSÚ²).

Evropský statistický systém (ESS) vyžaduje vyšší nároky na kvalitu a zpracování dat. Z těchto důvodů byla dříve prováděná Statistika rodinných účtů (SRÚ) doplněna tímto projektem. Hlavním cílem šetření je získat reprezentativní údaje, které podají obraz o příjmovém rozložení domácností dle jednotlivých charakteristik, ale také údaje o způsobu, kvalitě a finanční náročnosti bydlení, vybavenosti předměty dlouhodobého užívání (materiální deprivaci) o počtu příjmově ohrožených domácností, hloubce chudoby, sociální redistribuci a mnoha jiných. Stěžejním zdrojovým souborem jsou tedy údaje z projektu EU-SILC. Ovšem nelze opomenout, že data mohou být zatížena statistickou chybou, u které rozlišujeme dvě základní složky – výběrovou a nevýběrovou. Výběrová chyba vzniká u tzv. neúplného šetření, kdy dochází k výběru populace, která představuje základní soubor. Velikost chyby je závislá na rozsahu souboru, četnosti výskytu a variabilitě. Nevýběrová chyba se může vyskytnout v průběhu zjišťování nebo zpracování dat, kdy může být špatně zvolena metodika, chyba zaviněná přístrojem, lidským selháním či respondentem. Nevýběrové chybě se lze ovšem vyhnout (Kabát, 2007).

Dotazování prováděli speciálně vyškolení tazatelé na úrovni krajů. Šetření bylo založeno na náhodném dvoustupňovém výběru pro každý kraj, aby počet

vybraných úměrně korespondoval s velikostí jednotlivých krajů, a probíhalo celkem ve čtyřech vlnách. Jednotkou zjišťování byl byt a všechny osoby, které v něm přebývaly, byly do šetření zahrnuty. Problémem byla neochota obyvatel sdělovat svoje osobní informace a obava z případného zneužití. Z výběrového vzorku byly vypuštěny neobydlené byty, případně nenalezená adresa či nepřítomnost v bytě. Za chybějící byty nebyly vybrány náhradní (ČSÚ²).

V České republice proběhlo první dotazování v roce 2005 pod názvem „Životní podmínky 2005“ pod záštitou Českého statistického úřadu (ČSÚ). Všechny členské státy EU jsou povinny řídit se jednotnou metodikou. Většina údajů zachycuje aktuální stav v době šetření, tedy období jara daného roku. Jedná se tedy o sociálně-demografické charakteristiky osob i domácností, charakteristiky bydlení, vybavenost domácností a údaje o pracovních, hmotných a zdravotních podmínkách dospělých osob. Ovšem příjmy domácností jsou vždy uváděny za předešlý rok. Ze souboru domácností (SILC) se vyfiltrovali senioři na základě sociální skupiny a jednalo se pouze o nepracující důchodce. Ze souboru jednotlivců (SILC) se vybrali jako senioři osoby, které pobíraly starobní či starobní a současně vdovský důchod. U jednotlivců se analyzovaly otázky, kterými se nelze zabývat v rámci celé domácnosti (pracovní aktivita, zdravotní stav apod.).

V České republice jsou v současné době známy výsledky z osmi šetření (od roku 2005 až po rok 2012). Jedná se o data, která nejsou veřejně přístupná a poskytují reprezentativní údaje (dle kvótního výběru) získané šetřením, které je povinné pro všechny členské státy EU. Díky jednotné metodologii je možné provést komparaci mezi jednotlivými členskými státy. Informace o četnostech domácností a jednotlivců v analyzovaných letech uvádí tabulka 1.

Tab. 1 Četnosti domácností a osob v ČR v jednotlivých šetřeních (výběrové soubory)

Počet	ŽP05	ŽP06	ŽP07	ŽP08	ŽP09	ŽP10	ŽP11	ŽP12
domácností v souboru	4 351	7 483	9 675	11 294	9 911	9 098	8 866	8 873
domácností v ČR (v tis.)	4 013	4 028	4 043	4 082	4 116	4 150	4 181	4 255
jednotlivců v souboru	10 333	17 830	23 059	26 933	23 302	21 379	20 629	20 238
jednotlivců v ČR (v tis.)	10 129	10 161	10 195	10 229	10 340	10 403	10 435	10 293

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Získané údaje z šetření byly přepočítány na celou populaci ČR dle tabulky 1. Pomocí iterační metody kalibrace vah, která minimalizuje rozdíl mezi známými a z výběru přepočítanými hodnotami zvolených charakteristik.

3.2 Zpracování dat

V souladu s metodikou doporučenou Evropským statistickým úřadem (Eurostat) je v práci použit systém tzv. integrovaných vah, tj. sada přepočítacích koeficientů, vhodných pro souběžné zpracování výstupů jak za domácnosti, tak i jednotlivé osoby. Takový přepočet odstraňuje vliv non-response, tedy zkreslení vzniklé z rozdílného složení domácností které nebyly vyšetřeny, ale také podhodnocenými či nadhodnocenými údaji samotných domácností.

V rámci souboru dat byly stanoveny jednotlivé váhy pro přepočet výsledků z výběrového souboru na celý soubor v populaci. Přepočítací koeficient se vztahuje k četnosti i -té domácnosti a představuje její váhu vzhledem k základnímu souboru. Součet hodnoty přepočítacího koeficientu každé i -té domácnosti souboru dal tedy sumu všech domácností v ČR a byly vypočteny relativní četnosti u každé této domácnosti. Následně byl stejný postup aplikován i na ukazatel „počet osob v domácnosti“, kde byly také vypočteny relativní četnosti. Na základě součinu relativních četností počtu osob v domácnostech a přepočítacích koeficientů byly zjištěny hodnoty, které se opět upravili (relativní četnosti, součet musí dávat hodnotu 1). Opět byly vypočteny relativní četnosti, které bylo ovšem nutné kumulovat (za předpokladu vzestupného uspořádání dat – příjmů). Za pomoci těchto kumulativních četností byla vytvořena empirická distribuční funkce (ECDF), která slouží např. pro výpočet míry osob ohrožených chudobou aj. Dle empirické distribuční funkce byly vypočteny mediány příjmů (v případě, že ECDF se rovná hodnotě 0,5). Pokud se ECDF nerovná hodnotě 0,5, vezmou se v úvahu dvě nejbližší hodnoty příjmů a medián je určen interpolačně. Ovšem průměrné hodnoty příjmů nemohou být zjištěny na základě empirické distribuční funkce, která ukáže pouze procentuální rozložení, nýbrž musí být zjištěny sumy příjmů.

Disponibilní či čisté peněžní příjmy se přepočítaly na jednotku (osobu), což je velice důležitý přepočet pro následnou komparaci domácností. Příjem lze přepočítat na základě fyzického počtu osob žijících v domácnosti. Jedná se o velice jednoduchý a transparentní přepočet, ovšem pro výpočet některých ukazatelů není zcela ideální, jelikož jeho výsledky neberou v potaz tzv. úspory z rozsahu vícečlenných domácností (úspory na nákladech na služby či předměty, o které se členové domácnosti podělí – elektřina, domácí spotřebiče). Z tohoto důvodu

jsou upřednostňovány mnohem sofistikovanější metody, které berou v úvahu nejen počet členů v domácnosti, ale také zohledňují její věkovou strukturu. Jedná se o tzv. přepočtení spotřebních jednotek, jehož vypovídací schopnost je mnohem vyšší. Ekvivalence může být zvolena dle několika různých metodik.

Ekvivalenční stupnice dle Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), přiřazuje každému členovi domácnosti určitý koeficient. Součet koeficientů za jednotlivé osoby určuje následně hodnotu spotřební jednotky. Osoba v čele domácnosti má koeficient 1,0, dítě ve věku 0 až 13 let má koeficient 0,5 a ostatní osoby v domácnosti mají koeficient 0,7. Tato ekvivalenční stupnice byla upravena z důvodu většího zohlednění úspor z rozsahu (viz níže). Jedná se o modifikovanou stupnici Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj, kterou používá pro svoje přepočty i Eurostat. Ovšem v práci byla použita metodika Eurostatu, tedy přepočtení příjmů dle modifikované stupnice OECD nebo dle definice EU. Definice spotřebních jednotek zůstala stejná, modifikovány byly pouze koeficienty přírůstku. Osoba v čele domácnosti má koeficient 1,0, děti ve věku 0 až 13 let mají koeficient 0,3 a ostatní děti a osoby obdrží koeficient 0,5. Rovnice má tedy pak následující strukturu:

$$E_{J_{DEF,EU}} = 1 + 0,5 * (n_{DOSP} - 1) + 0,3 * n_{DĚTI} \quad (1).$$

Na základě koeficientů dostaneme dle metodiky EU výši spotřebních jednotek, na základě které je vypočten příjem domácnosti na ekvivalentního člena domácnosti (ČSÚ³, 2011). Po vzestupném uspořádání ekvivalentních příjmů na osobu je možné pomocí kumulativních hodnot empirické distribuční funkce určit různé příjmové charakteristiky, decilové příjmové rozdělení, příjmové diference, míry chudoby aj.

Doposud byl zmíněn pouze disponibilní příjem na ekvivalentního člena domácnosti, jenž se používá pro výpočet vybraných ukazatelů. Jedná se o definici příjmu, kterou stanovil Eurostat pro potřeby mezinárodního srovnání. Ovšem v rámci práce se prováděly výpočty i na základě čistého peněžního příjmu (ČPP). Pro možnost hodnocení vývoje příjmů ve sledovaném období bylo nezbytné data očistit od inflace. Inflace je obecně definována jako růst cenové hladiny, popisuje tedy, v jak velké míře došlo ke znehodnocení měny v přesně daném časovém intervalu. Míra inflace je měřena pomocí přírůstku indexu spotřebitelských cen. Pro očištění dat byly zvoleny bazické indexy a jako základní období zvolen rok 2004 (rok 2004 = 100). Tato míra inflace vyjadřuje změnu přírůstku cenové hladiny daného roku k zvolenému základnímu roku 2004. Tato míra inflace je

využívána pro analýzu dlouhodobých podrobných trendů (časových řad) vývoje cenových hladin a životních nákladů (ČSÚ⁶,2014). Při srovnání je využito časových indexů, které porovnávají základní a běžné (sledované) období. Pro výpočet časových indexů je hodnota veličiny v nižším roce (v předchozím období) uvedena vždy ve jmenovateli. Výš uvedené indexy dělíme na bazické (indexy se stálým základem, pevně stanovené období) nebo indexy řetězové (indexy s proměnlivým základem, vždy k přecházejícímu období). V prvním roce se indexy nepočítají, jelikož by vyšel nelogický údaj a místo toho je uveden pouze křížek „×“. Oba výše uvedené indexy jsou na sobě závislé a jejich správnost si lze ověřit interpolací (Jain, Aggarwal, 2010). Veškeré příjmové charakteristiky vyplňují domácnosti zpětně. Pokud se jedná o šetření Životní podmínky 2005, tak tyto příjmy se týkají roku 2004 a musí být tedy očištěny příslušnou výší inflace. Pokud byla v roce 2005 meziroční inflace ve výši 1,9 % a nominální čistý peněžní příjem na fyzickou osobu byl 9 088 Kč, tak reálná mzda po očištění byla 8 919 Kč ($9\,088/1,019$), tedy reálný nárůst příjmů byl o 169 Kč.

3.3 Použité statistické metody

Pro vyhodnocování výsledků primárních i sekundárních dat je v práci využito mnoha statistických metod. Nejčastěji jsou uváděny absolutní a relativní četnosti, které jsou pro přehlednost zobrazeny prostřednictvím tabulek a obrázků.

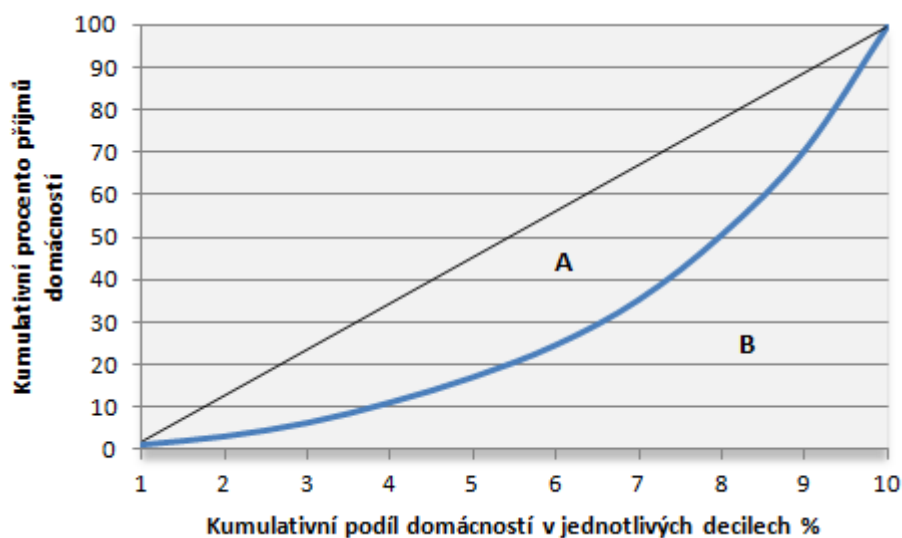
Velmi důležitým ukazatelem v oblasti životních podmínek je míra hranice chudoby, která je vypočtena na základě příjmového mediánu. Pokud se tedy ECDF nerovná hodnotě 0,5, je medián určen interpolačně (vezmou se v úvahu dvě nejbližší hodnoty příjmů). Medián je použit zejména z toho důvodu, že poskytuje přesnou interpretaci jak pro symetrická, tak pro nesymetrická rozdělení (Meloun, Militký, 2004). Z mediánu je vypočtena hranice příjmové chudoby, která je stanovena dle jednotné metodiky EU jako 60 % příjmového mediánu. Je nutné, aby byl disponibilní příjem přepočten na jednotku (osobu) dle dané metodiky (v tomto případě se jedná o výše zmíněný ekvivalizovaný přepočet dle EU). Z empirické distribuční funkce se dle hodnoty 60 % mediánu následně určí procento osob ohrožených chudobou.

Pro komplexní posouzení životní situace je nezbytné zjistit vývoj mnoha ukazatelů a provést řadu analýz. V rámci příjmových analýz bylo využito také decilového třídění (soubor rozdělen na 10 stejně velkých skupin), kdy hodnoty přepočítacího koeficientu byly vyjádřeny poměrem k celkovému počtu domácností v ČR. Tyto relativní hodnoty byly kumulovány a vytvořena nová distribuční funkce

(ECDF), na základě které byly zjišťovány hranice decilů. Ovšem pro výpočet průměrných příjmů v rámci konkrétního decilu bylo nutné ČPP za pomoci ekvivalence převést na spotřební jednotku dle definice EU. Tento příjem byl vzestupně seřazen a vynásoben přepočítacím koeficientem.

S příjmovými decily souvisí také společenské třídy. Kaplan (1996) označuje první dva decily jako nižší společenskou třídu a nejvyšší dva decily jako vyšší společenskou třídu. Třetí až osmý decil je dle něj nejpočetnější střední třída. Cerami (2006) uvádí, že nejnižší příjmová skupina jsou lidé, jejichž příjem je v rámci prvních třech decilů. Následuje střední třída, která je tvořena čtvrtým až sedmým decilem. Nejvyšší třída je osmý až desátý decil. Ovšem Foster a Wolfson (2006) tvrdí, že střední vrstva by měla být definována pomocí rozpětí mediánu (75 % až 150 % mediánu). K plnohodnotnému posouzení příjmové diferenciaci je použita řada různých metod a provedena jejich komparace. Decilový poměr je jeden z mnoha ukazatelů, který se využil pro hodnocení příjmové nerovnosti ve společnosti.

Důležitou informací o příjmové nerovnosti přináší Giniho koeficient, který se pohybuje v rozmezí nula až jedna. Lze jej znázornit pomocí Lorenzovy křivky. Horizontální osa x obsahuje kumulativní podíl získaného příjmu v procentech. Na vertikální ose y je zanesen kumulativní podíl obyvatelstva dle jednotlivých decilů. Ideální Lorenzova křivka svírá s osou y úhel 45 stupňů. V takové situaci by všechny domácnosti obdržely stejnou výši důchodu a lze to označit za jeden ze dvou extrémních případů Lorenzovy křivky. Druhým případem je tedy extrémně nerovné rozdělení, kdy celý příjem získá pouze jedna domácnost. Skutečná Lorenzova křivka se nachází mezi těmito extrémy a z jejího tvaru lze zjistit Giniho koeficient, který nám poskytne důležité informace o příjmové diferenciaci (Stejskal, 2011).



Obr. 9 Lorenzova křivka

Zdroj: vlastní tvorba

Pro výpočet Giniho koeficientu byl použit tzv. Brownův vzorec., kde je nutností mít seřazeny příjmy od nejnižších po nejvyšší. Matematicky se pro vyjádření této hodnoty použije vztah:

$$G = \left| 1 - \sum_{k=0}^{k=n-1} (X_{k+1} - X_k)(Y_{k+1} + Y_k) \right| \quad (2),$$

kde X_k je kumulativní hodnota populační proměnné a Y_k příjmovou proměnnou (Stejskal, 2011).

Na základě analýzy příjmových decilů je stanoven tzv. decilový poměr, kdy příjem v i -tém decilu označujeme S_i . Tento decilový poměr představuje podíl S_9/S_10 (tedy nejnižší hodnoty posledního decilu k nejvyšší hodnotě prvního decilu). Není zde tedy zahrnuto 10 % nejnižších a nejvyšších příjmů domácností, které přispívají ke zvyšování se příjmové diference (Vavrejšnová, 2002). V americké ekonomické literatuře se používá pojem percentilový index P_{90}/P_{10} (Burkhauser, 2009). Za velmi podobný způsob měření příjmové diference je považován tzv. koeficient příjmové nerovnosti S_{80}/S_{20} . Tento kvintilový poměr představuje podíl sumy posledního kvintilu (20 % nejbohatších osob) k celkové hodnotě prvního kvintilu (20 % osob s nejnižšími příjmy).

Jako další alternativní ukazatel pro měření příjmové diference může být brán v úvahu tzv. Atkinsonův index nerovnosti, jehož matematické vyjádření je následující:

$$y_e = \left(\frac{1}{n} \cdot \sum_{i=1}^n y_i^{1-\varepsilon} \right)^{\frac{1}{1-\varepsilon}} \quad (3).$$

Index je tvořen ekvivalizovaným příjmem domácností (y_i příjem i -té skupiny), další velice důležitou složkou vzorce je ε , což je parametr averze vůči nerovnosti, poslední „ n “ je počet příjmových skupin. Parametr averze nabývá hodnot v intervalu nula až nekonečno. Hodnota nula znamená, že společnost je k rozdělení důchodu lhostejná. Ovšem, čím větších hodnot parametr nabývá, tím větší důraz společnost klade na transfery příjmu ve spodních decilech příjmového rozložení a naopak menší důraz je kladen na transfery příjmu v horních příjmových decilech. Pokud by parametr averze vůči nerovnosti nabyl další extrémní hodnoty, tedy by byl roven plus nekonečnu, znamenalo by to, že společnost zajímá pouze domácnosti s nejnižším příjmem. Lze říci, že parametr ε odráží míru sociálního citění ve společnosti. V realitě nabývá hodnoty mezi 0,5 až 2,5. V rámci výpočtu je použit parametr ε o hodnotě 1,9. Samotný Atkinsonův index je tedy vypočten na základě tzv. spravedlivého průměrného příjmu a nabývá hodnot v intervalu 0 až 1. Čím spravedlivější průměrný příjem na osobu bude, tak tím nižší bude hodnota indexu (Lapáček, 2007).

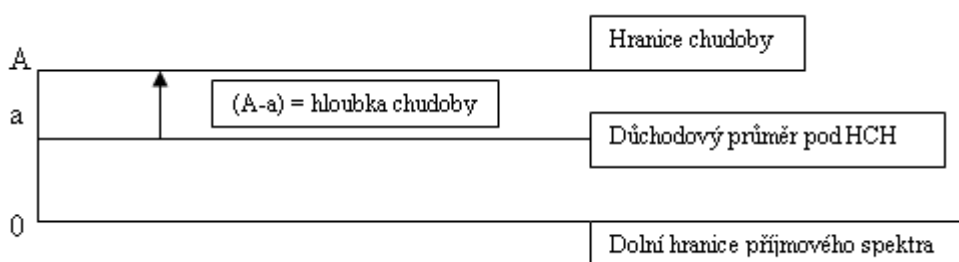
V rámci příjmové nerovnosti je také vypočten Theilův index nesouladu, což je vlastně geometrický průměr podílů příjmů. Matematicky jej lze vyjádřit následovně:

$$T = \sum_{i=1}^n \left(\frac{x_i}{\sum_{j=1}^n x_j} \cdot \ln \frac{x_i}{\bar{x}} \right) \quad (4).$$

Důležitou proměnnou je x_i příjem i -té skupiny (osoby), „ n “ je počet skupin. Pokud každý obdrží průměrný příjem a nastane absolutní rovnost, hodnota Theilova indexu je 0. Theilův index je velice vhodný pro následnou dekompozici do různých skupin. Dalším použitým ukazatelem pro měření nerovnosti je tzv. Index Robina Hooda. Velikost indexu říká, jaká část celkového příjmu by měla být ve společnosti

přerozdělena od domácností s vyšším příjmem nežli je příjem průměrný k domácnostem s příjmem, který je nižší než průměrný. V případě takového rozdělení by došlo k příjmové rovnosti. Index Robina Hooda velmi úzce souvisí se vzdáleností Lorenzovy křivky od křivky ideálního rozdělení důchodů. Poslední způsob, kterým byla měřena příjmová nerovnost, je prostřednictvím variačního koeficientu. Jedná se o bezrozměrné číslo, které pokud vynásobíme stem, tak nám udává variabilitu zkoumaného výběru v procentech. Čím je vyšší procento, tak tím je větší příjmová diference tedy nesourodost znaků. (Lapáček, 2007).

Další nezbytnou charakteristikou pro posouzení příjmové situace a životní úrovně v ČR je indikátor hloubky chudoby domácností ve společnosti, který je znázorněn na obrázku 10. Informuje teoreticky o tom, jaký objem finančních prostředků domácnosti potřebují, aby se dostaly z pásma chudoby nad hranici chudoby. Pro výpočet je nutné znát průměrný příjem domácností ohrožených chudobou („a“) a hranici chudoby („A“). Na základě vztahu $(A-a)/A$ je získán tzv. Senův koeficient neboli ukazatel hloubky chudoby (příjmový deficit domácností) pohybující se v rozmezí 0 až 1. Hodnoty blízké nule značí mírnou chudobu a hodnoty blízké se jedné, značí chudobu výraznou.



Obr. 10 Hloubka chudoby

Zdroj: Kabát, 2007

Práce obsahuje přehled o poskytovaných sociálních transferech a jejich podíl na disponibilním příjmu domácností, ale také potřebnou výši finančních prostředků, aby se domácnosti seniorů dostaly nad hranici chudoby. Teoretickou funkcí transferů a jejich vlivem na zmírnění dopadů nerovné distribuce příjmů se zabývá Roženský (2009).

Vedle příjmové stránky domácností je věnována také jedna kapitola výdajům. Tyto údaje týkající se spotřeby byly čerpány z Českého statistického úřadu z šetření Statistika rodinných účtů (SRÚ), z kterého se získaly zejména údaje o výdajích dle klasifikace COICOP (Classification of Individual Consumption by Purpose). Za indikátor cenového vývoje je považován index spotřebitelských

cen. V časovém vývoji měří změny konečných spotřebitelských cen zboží a služeb placených obyvatelstvem. Pomocí indexu spotřebitelských cen (životních nákladů) je v České republice měřena inflace. Od roku 2012 se vývoj těchto indexů sleduje na nových spotřebních koších založený na předem vybraném druhu zboží a služeb, které vychází z požadavků Eurostatu. Indexy se používají pro valorizaci mezd, důchodů a sociálních příjmů, ale také u nájemného či jiných smluv, kde je revize finančního plnění dle vývoje inflace. Vývoj indexů spotřebitelských cen je sledován prostřednictvím spotřebních košů dle již výše zmíněné mezinárodní klasifikace COICOP, která třídí výrobky a služby do 12 oddílů (lze členit detailněji na 58 skupin). Každý spotřební koš je zastoupen určitým počtem reprezentantů, který je uveden v příloze. V roce 2012 se celkem jednalo o 692 reprezentantů, dle kterých se počítají indexy spotřebitelských cen. Počet reprezentantů se kvůli aktualizaci spotřebního koše nepatrně mění. U jednotlivých oddílů se také v roce 2012 nově stanovovalo váhové schéma, které znázorňuje následující tabulka. Průměrná cena reprezentanta v ČR se počítá jako vážený aritmetický průměr z cen za kraje vypočtených prostým aritmetickým průměrem. Indexy spotřebitelských cen za sledované období k základnímu období (bazický index) se počítají dle Laspeyresova vzorce, kde je nutné znát cenu zboží (služby) v základním a ve sledovaném (běžném) období, ale také tzv. stálou váhu (výdaje domácností za zboží či službu v základním období). Vypočtené indexy jsou na všech úrovních spotřebního koše řetězeny k základu rok 2005 = 100. Indexy jsou vypočteny i za následující skupiny domácností: domácnosti celkem, domácnosti důchodců a domácnosti žijící v hl. m. Praze. Domácnost důchodců je definována jako domácnost bez ekonomicky aktivních členů, kdy osoba v čele pobírá jakýkoliv druh důchodu (krom sirotčího) a její příjmy z pracovní činnosti nesmí přesáhnout 12 000 Kč za rok (ČSÚ7, 2012).

K vyjádření průběhu vývoje příjmové a výdajové situace domácností v letech byl použit základní model lineární regresní analýzy, kde střední hodnota závisle proměnné Y je vázána s jednou nezávisle proměnnou T vztahem, kde b je směrnice přímků a ε_t značí reziduální složku:

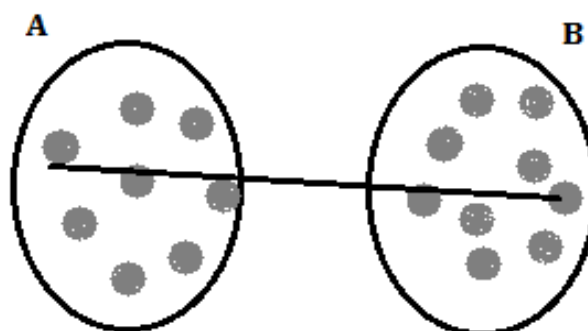
$$E(Y) = a + bT + \varepsilon_t \quad (6).$$

Regresní modely jsou využity pro vyjádření příjmové situace u domácností ČR jako celku ve vybraném 1. kvintilu. Je uvedena t -statistika pro určení vhodnosti parametrů regresní funkce. Výsledné hodnoty ze SRÚ a z šetření SILC jsou v rámci nákladů na bydlení vzájemně porovnány. Mělo by se jednat o totožné hodnoty,

pouze získané na základě jiného šetření. Dále jsou podrobněji rozebrány náklady v rámci jednotlivých krajů.

Projekt SILC věnuje pozornost také kvalitativnímu sběru údajů, které slouží pro komplexní posouzení životních podmínek domácností. Subjektivní názory vyjadřující „kvalitu života“ slouží k zjištění celkové spokojenosti domácností. Lze tedy zjišťovat životní podmínky na základě materiální deprivace.

Pro srovnání výsledků je aplikována vícerozměrná statistická metoda konkrétně shluková analýza (neboli cluster analysis), jejímž cílem je seskupit jednotlivé kraje České republiky do shluků. Jedná se o hierarchické shlukování, které vytváří systém podmnožin. Shluky jsou vytvářeny na základě podobnosti či naopak dle odlišností. Existuje několik možných způsobů, jak lze měřit vzdálenost či podobnost. Může se jednat o měření dle metriky (základní je zde euklidovská vzdálenost objektů), pomocí koeficientů asociace (založené na počtu shod a znaků), korelačního koeficientu (pro shlukování proměnných), míry asociace atd. (Meloun, Militký, 2006). Mezi základní způsoby, jak lze shlukovat objekty patří dle vzdálenosti či podobnosti patří metoda nejbližšího souseda, nejvzdálenějšího souseda, centroidní metoda, párová vzdálenost, Wardova metoda či průměrová metoda (Hebák a kol., 2005). V práci byla použita metoda nejbližšího souseda neboli úplného spojení (complete linkage). Tato metoda je použita v práci, vzdálenost shluků je určována vzdáleností dvou nejvzdálenějších objektů z různých shluků (Hebák a kol., 2005). Výsledkem shlukové analýzy je dendrogram, což je diagram shluků. Dendrogram odhaluje, které jsou si podobné a vzájemně spolu korelují (Meloun, Militký, 2006).



Obr. 11 Metoda nejvzdálenějšího souseda
Zdroj: Meloun, Militký, 2006

3.4 Dotazníkové šetření

Pro sběr primárních dat bylo využito dotazníkové šetření, jehož prostřednictvím byly získány další informace ohledně kvality života seniorů a jejich spotřebitelského chování. Dotazníkové šetření je bráno pouze jako podpůrné (doplňkové). Dotazníky vyplnilo 924 respondentů, ovšem 40 dotazníků nebylo vyplněno korektně a byly z šetření odstraněny. Celkově se tedy jedná o 884 seniorských domácností. Sběr dat probíhal na jaře roku 2013 jak v elektronické formě (pomocí systému ReLa, který byl vyvinut Ústavem marketingu a obchodu, PEF MENDELU), tak zejména v tištěné formě. Z tištěné formy byla data přepsána do formy elektronické a ze systému ReLa byla vyexportována do programu MS Excel. V programu MS Excel došlo k jejich úpravě, vyřazení nekorektně vyplněných či nekompletních dotazníků kódování otázek apod. Ke zpracování byl využit statistický software Statistica 12 od společnosti StatSoft a software R (verze 2.12.2), který je volně šiřitelný open source program, často používán pro matematické a statistické výpočty. Finální podobu dotazníku lze nalézt v příloze č. 1.

U většiny proměnných jsou vypočteny absolutní i relativní četnosti, v některých případech i četnosti kumulativní. Pro vyhodnocení statistických veličin je využito charakteristik polohy (aritmetického průměru, mediánu) a charakteristik variability (rozptylu, směrodatné odchylky, variačního koeficientu, šikmosti i špičatosti). Byla provedena analýza dat prostřednictvím kontingenčních tabulek a korelačních matic, která identifikovala vzájemný vztah vybraných proměnných.

V rámci disertační práce je provedena analýza rozptylu (ANOVA), která zjišťuje, zda předem stanovené faktory mají vliv na příjmovou situaci. U hypotéz se pro ověřování závislosti dat v kontingenčních tabulkách v práci nejčastěji používá Pearsonův chí kvadrát test (u kterého je uvedena hodnota x-squared, tedy hodnota chí kvadrátu, dále hodnota df, což jsou stupně volnosti a p-hodnota). Byla stanovena hladina významnosti $\alpha=0,05$. Pokud p-hodnota je vyšší než hladina významnosti α , nulová hypotéza o nezávislosti není zamítnuta, pokud je p-hodnota menší než 0,05, pak zamítáme nulovou hypotézu, což znamená, že byl nalezen statisticky významný vztah (závislost) a zvažuje se alternativní hypotéza o závislosti. Pro zjištění, jak intenzivní závislost je, byly použity Pearsonův koeficient kontingence a normalizovaný Pearsonův koeficient kontingence, který odstraní vliv rozměru tabulky (Sheskin, 2003):

$$C = \sqrt{\frac{\chi^2}{\chi^2 + n}} \quad (7),$$

$$C_{\max} = \sqrt{\frac{k-1}{k}} \quad (8).$$

Dále byl spočítán Cramerův koeficient kontingence (Ware, Ferron, Miller, 2013):

$$V = \sqrt{\frac{\chi^2}{n(q-1)}} \quad (9).$$

Čuprovův koeficient kontingence vyjadřuje symetrickou míru závislosti (Srivastava, A. C., Srivastava, P. K., 2011):

$$T = \left[\frac{\chi^2}{N(s-1)(t-1)} \right] \quad (10).$$

Na základě všech výše uvedených koeficientů kontingence lze říci, jak intenzivní závislost je. Může nabývat hodnot od 0 do 1. Pokud se koeficient blíží k hodnotě 1, jedná se o silnou závislost. Pokud se rovná hodnotě nula, není závislosti žádná. Pokud je koeficient větší než nula, jedná se o kladnou závislost, pokud je menší než nula, jedná se o zápornou závislost. Hendl (2004) udává sílu asociace jako: malou (0,1- 0,3), střední (0,3 - 0,7) a velkou (0,7 - 1).

4 Vlastní práce

4.1 Vývoj základních makroekonomických ukazatelů ČR

Za posledních deset let prošla česká ekonomika mnoha fázemi. Zaznamenala dynamický vývoj a růst, ale také období hospodářské krize. Aby mohly být vůbec hodnoceny životní podmínky domácností a popsána jejich životní úroveň, je nutné zasadit příjmové analýzy do kontextu stručného rozboru ekonomického vývoje ČR a to od doby vstupu do EU. Životní podmínky jsou nepochybně velice úzce spjaty s příjmovou situací domácností a velice často se používá pro samotné hodnocení životní úrovně ukazatel HDP (hrubý domácí produkt). Ovšem v současné době je již známo, že HDP není považován za zcela optimální ukazatel životní úrovně, jelikož i negativní jevy ve společnosti, které snižují životní úroveň obyvatel, pomáhají k růstu HDP.

V roce 2004 došlo k meziročnímu navýšení HDP o 4 %. Inflace byla 2,8 %, což způsobilo zpomalení růstu reálných disponibilních příjmů obyvatelstva. V roce 2005 dosáhla česká ekonomika 6,0% meziročního růstu HDP. Meziroční míra inflace klesla na hodnotu 1,9 % a výdaje na konečnou spotřebu domácností (výdaje domácností pro uspokojení individuálních potřeb) vzrostly meziročně o 2,9 %. Meziroční hodnoty české ekonomiky měly tendenci růst i v následujícím roce 2006, kdy HDP meziročně vzrostl o 7,0 %, a jednalo se o rekordní hodnotu meziročního růstu HDP v novodobé historii České republiky.

V roce 2007 vzrostly výdaje domácností na konečnou spotřebu meziročně o 4,0 %, což může souviset s poptávkou domácností, která byla povzbuzována hlavně poklesem nezaměstnanosti (6,62 %), ale také vyššími příjmy. V roce 2008 dopadá na Českou republiku vliv globální ekonomiky, kterou postihla finanční krize již v srpnu 2007. Meziroční růst HDP byl 3,1 %. Výdaje na konečnou spotřebu domácností meziročně vzrostly o 3,0 %, což tak souvisí se značně vysokou inflací (6,3 %) a velmi nízkým meziročním nárůstem reálných mezd (o 1,4 %). V roce 2008 byla pozitivní skutečností rekordně nízká registrovaná míra nezaměstnanosti, která se pohybovala okolo 5,44 %.

Rok 2009 lze označit za období hospodářské recese a to nejen v České republice. Poprvé dochází k meziročnímu poklesu HDP o 4,5 %, což je spojeno také se značným poklesem výdajů domácností na konečnou spotřebu. Růst domácí cenové hladiny razantně zpomalil a průměrná roční inflace byla pouze 1 %. Dalším negativním jevem byl nárůst míry registrované nezaměstnanosti. Reálným oživením české ekonomiky byl v roce 2010 růst HDP (o 2,5 %). Vzrostla nepatrně

meziroční inflace, ale také výdaje domácností na konečnou spotřebu. Průměrná reálná mzda vzrostla meziročně pouze o 0,7 % a registrovaná míra nezaměstnanosti překročila hranici 9 %. V roce 2011 se téměř všechny meziroční změny hodnot makroekonomických ukazatelů vyvíjely negativním směrem, pouze u registrované míry nezaměstnanosti došlo k mírnému poklesu (ČSÚ⁴, 2013).

Podrobnější analýzy roku 2011 ukazují, že domácnosti omezovaly svá vydání na zboží i služby a státu se zvedly výdaje na dávky pomoci v hmotné nouzi. Průměrná hrubá měsíční mzda byla 23 726 Kč. Důchodcům se vyplátilo v průměru 10 536 Kč měsíčně na fyzickou osobu (o 500 Kč více než v předešlém roce). Ovšem i přesto se životní náklady důchodců zvedly v jejich spotřebním koši téměř o 3 %. (MPSV², 2012).

V roce 2012 tento negativní trend pokračoval dalším poklesem výkonnosti ekonomiky. HDP vykazoval záporné hodnoty, stejně jako výdaje na konečnou spotřebu domácností. Poprvé také došlo k meziročnímu poklesu ukazatele průměrné reálné mzdy (ČSÚ⁴, 2013). Průměrná mzda sice v roce 2012 meziročně stoupla o 655 Kč na 25 101 Kč, což znamená, že oproti předloňsku byla vyšší o 2,7 %. Ovšem celý efekt růstu mezd pohltila inflace, která dosáhla 3,3 %. Reálně tedy došlo k poklesu mezd o 0,6 % (MPSV³, 2013).

Průměrná výše starobního důchodu dosáhla úrovně 10 770 Kč, oproti roku 2011 se jednalo o nárůst 2,2 %, ovšem v reálném vyjádření se však mírně snížila (o 2,3 %). Největší vliv na cenovou inflaci měl zejména vzestup cen v oblasti bydlení. Životní náklady domácností důchodců se tedy meziročně zvedly o 4,6 % (nejvíce od roku 2008).

Níže uvedená tabulka 2 uvádí podrobnější přehled o makroekonomických údajích za Českou republiku. Bazický index míry inflace je uveden k roku 2004 (tedy rok 2004 = 100).

Tab. 2 Základní makroekonomické ukazatele

Ukazatel (v %)	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Meziroční změna HDP	4,7	6,8	7,0	5,7	3,1	-4,5	2,5	1,8	-1,0
Meziroční výdaje na konečnou spotřebu domácností	3,2	2,9	4,3	4,1	3,0	0,2	1,0	0,5	-2,2
Registovaná míra nezaměstnanosti	9,19	8,96	8,13	6,62	5,44	7,98	9,01	8,57	8,60
Meziroční míra inflace	2,8	1,9	2,5	2,8	6,3	1,0	1,5	1,9	3,3
Bazický index míry inflace	100	101,9	104,4	107,2	113,5	114,5	116	117,9	121,2
Meziroční změna průměrné reálné mzdy	3,4	3,0	4,0	4,3	1,4	2,3	0,7	0,6	-0,6

Zdroj: ČSÚ⁴, ČSÚ⁵, ČSÚ⁶, 2012

Jak je již v úvodu kapitoly zmíněno, tak HDP svým složením nezachycuje kvalitativní aspekty životní situace. Jedná se o ukazatel, který spíše vypovídá o úspěšnosti ekonomiky než o samotné životní situaci. Pokud by byla životní úroveň měřena na základě makroekonomických ukazatelů, lze tedy říci, že životní úroveň domácností v ČR stagnuje.

4.2 Vývoj příjmové situace českých domácností

Pro detailní poznání životní úrovně a příjmových podmínek domácností vznikl v rámci Evropské unie rozsáhlý projekt Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC). Jeho snahou je popsat životní situaci a životní podmínky domácností mnohem komplexněji a podrobněji než jakékoliv dosavadní projekty na úrovni jednotlivých států EU. Velkou výhodou je kromě poznání příjmové situace, že lze provést mezinárodní komparaci získaných výsledků, jelikož pro všechny členské státy platí povinnost toto šetření provádět a dodržovat jednotnou metodiku.

Šetření SILC nabízí mnoho důležitých proměnných, jejichž zpracováním a podrobnými analýzami lze získat obraz o příjmovém rozložení domácností dle různých charakteristik, ale také údaje o způsobu, kvalitě a finanční náročnosti bydlení, vybavenosti předměty dlouhodobého užívání, ale také informace týkající

se problému chudoby, tedy o počtu příjmově ohrožených domácností, hloubce chudoby či sociální redistribuci. Šetření SILC nabízí také údaje o jednotlivcích, o jejich zaměstnání, zdravotním stavu, kdo má v rámci rodiny rozhodovací pravomoc a mnohé jiné. SILC poskytuje detailní údaje o tisících domácností, které jsou dle speciálních přepočítacích koeficientů vztaženy na celou populaci ČR. Níže uvedená tabulka 3 poskytuje přehled o počtu domácností v souboru SILC a v celé ČR.

Tab. 3 Četnosti domácností v ČR

Počet domácností	ŽP05	ŽP06	ŽP07	ŽP08	ŽP09	ŽP10	ŽP11	ŽP12
v souboru	4 351	7 483	9 675	11 294	9 911	9 098	8 866	8873
v ČR (v tis.)	4 012,7	4 027,7	4 043,3	4 081,9	4 116,4	4 149,7	4 180,6	4 254,9

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Za velmi důležitou proměnnou celého šetření je považován měsíční příjem domácnosti (pro lepší porovnání byly všechny průměrné příjmové hodnoty přepočítány z ročních hodnot). Ovšem lze si vybrat z několika druhů příjmů, jejichž definice je mírně odlišná. Jednou z možností je disponibilní příjem a druhou možností čistý peněžní příjem. Oba níže uvedené příjmy lze buď přepočítat na ekvivalentního člena domácnosti (EKV) nebo na fyzickou osobu (FYZ). Níže uvedená tabulka 4 nabízí přehled základních příjmových charakteristik domácností ČR od šetření ŽP05 na základě zjištěných dat (data jsou očištěna od inflace), zároveň lze vidět i meziroční změny příjmů u každé hodnoty oproti předešlému roku.

Tab. 4 Měsíční očištěný příjem domácností v ČR

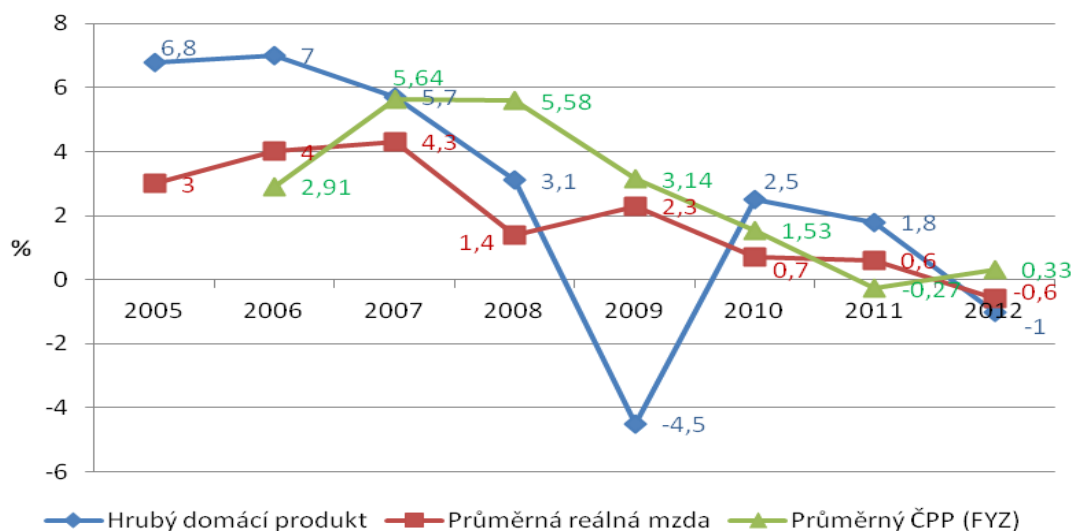
Charakteristiky (v Kč, v %)	ŽP05	ŽP06	ŽP07	ŽP08	ŽP09	ŽP10	ŽP11	ŽP12
Průměrný disponibilní příjem na fyz. osobu (meziroční změny)	8595 -	8821 (2,63)	9315 (5,60)	9814 (5,36)	10099 (2,90)	10255 (1,55)	10270 (0,14)	10286 (0,16)
Průměrný čistý peněžní příjem na fyz. osobu (meziroční změny)	8666 -	8919 (2,91)	9421 (5,64)	9947 (5,58)	10259 (3,14)	10416 (1,53)	10388 (-0,27)	10422 (0,33)
Medián disponibilního příjmu na ekv. osobu (meziroční změny)	11246 -	11683 (3,89)	12265 (4,98)	13086 (6,69)	13346 (1,99)	13571 (1,69)	13534 (-0,28)	13542 (0,06)

Průměrný disponibilní příjem na ekv. osobu (meziroční změny)	12825 -	13143 (2,48)	13871 (5,53)	14585 (5,15)	15017 (2,96)	15248 (1,54)	15262 (0,09)	15159 (-0,67)
Průměrný čistý peněžní příjem na ekv. osobu (meziroční změny)	12930 -	13289 (2,77)	14029 (5,57)	14782 (5,37)	15256 (3,21)	15487 (1,52)	15437 (-0,32)	15360 (-0,50)

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Na základě výše uvedené tabulky 4 lze konstatovat, že rozdíly mezi disponibilním příjmem a čistým peněžním příjmem domácnosti nejsou nikterak velké. Značný rozdíl spočívá v přepočtu příjmu na ekvivalentní jednotku či na fyzickou osobu. Pro lepší představivost lze použít přepočtení na osobu, který je běžně používán Českým statistickým úřadem v souvislosti zejména s čistým peněžním příjmem. Ovšem pro výpočet některých speciálních ukazatelů (např. týkající se chudoby) je nutné vzít v úvahu disponibilní příjem na ekvivalentního člena domácnosti. Nicméně je velmi důležité připomenout, že domácnosti vyplňují příjmové hodnoty zpětně. Jedná se tedy o šetření Životní podmínky 2005 (ŽP05), kde příjmy jsou uváděny za rok 2004, tudíž jsou očištěny příslušnou výší inflace vztahující se k danému roku, viz tabulka 2.

Pro další výpočty a analýzy bude brán v úvahu čistý peněžní příjem (ČPP) na fyzickou osobu, ale také pro výpočet některých ukazatelů příjem na ekvivalentní osobu. Při pohledu na ČPP na fyzickou osobu lze říci, že v rámci osmiletého sledování od roku 2004 v šetření Životní podmínky 2006 (ŽP06) se jednalo o meziroční nárůst ČPP o 2,91 %. V roce 2006 vzrostly meziročně příjmy o 5,64 %. V následujícím roce byl zaznamenán opět meziroční nárůst přesahující 5 %, ovšem nebyl tak velký jako v předešlém roce. Na základě ŽP09 bylo zjištěno, že v roce 2008 došlo k meziročnímu růstu ČPP pouze o 3,14 %. Což koresponduje s ekonomickou situací ČR a poklesem HDP. Šetření ŽP10 ukázalo v příjmovém vývoji meziroční nárůst pouze o 1,52 %. Ovšem v následujícím roce 2010 negativní trend ve vývoji příjmů pokračoval a došlo k meziročnímu poklesu příjmu o 0,27 %. Výsledky posledního šetření ŽP12 prokázaly velmi mírný meziroční růst ČPP (o 0,33 %). Na základě zjištěných údajů lze říci, že vývoj příjmů českých domácností se ubírá spíše negativním směrem. Následující graf 1 znázorňuje meziroční změny HDP, průměrné reálné mzdy a ČPP na ekvivalentní osobu od roku 2005 až po rok 2012.



Obr. 12 Meziroční změny vybraných ukazatelů v jednotlivých letech

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Výše uvedený obrázek 12 znázorňuje vývoj meziročních změn HDP, reálné mzdy a ČPP na fyzickou osobu. Hodnoty průměrné reálné mzdy z Českého statistického úřadu korespondují s vypočtenými meziročními změnami ČPP ze souboru SILC. Pouze v roce 2005 není známa výše meziroční změny ČPP, jelikož šetření Životní podmínky se provádí právě až od roku 2005. Práce je zaměřena zejména na skupinu seniorů, jejichž počet se stále zvyšuje, což dokazuje i následující tabulka 5, která ukazuje zastoupení jednotlivých sociálních skupin.

Tab. 5 Četnosti domácností dle jednotlivých sociálních skupin (v %)

Charakteristiky	ŽP05	ŽP06	ŽP07	ŽP08	ŽP09	ŽP10	ŽP11	ŽP12
Zaměstnanci	49,25	49,8	49,2	49,5	50,0	49,4	48,7	47,5
nižší	23,81	25,2	24,8	24,8	25,0	23,5	21,8	21,1
vyšší	25,44	24,6	24,4	24,7	25,0	25,9	26,9	26,5
Samostatně činní	12,79	12,5	12,5	12,4	12,7	13,1	13,3	13,4
Důchodci	30,85	31,8	32,6	33,0	33,0	32,7	32,8	33,9
s pracujícími členy	4,17	4,0	4,4	4,3	4,6	4,5	4,3	3,8
bez pracujících členů	26,68	27,8	28,1	28,7	28,5	28,2	28,6	30,1
Nezaměstnaní	5,39	4,8	4,7	4,2	3,2	3,8	3,9	3,9
Ostatní	1,71	1,1	1,0	1,0	1,1	1,1	1,4	1,2

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Došlo tedy k poklesu četností u skupiny nižších zaměstnanců (o 2,75 %), u skupiny důchodců, kteří žijí v domácnosti s pracujícími členy, ale také u skupiny

nezaměstnaných a ostatních (osoby pečující o domácnost, nemohoucího člena, osoby žijící z majetku, osoby bez vlastních příjmů, které nebylo možné zařadit do jiných skupin). Nejvýraznější nárůst nastal u skupiny důchodců bez pracujících členů (o 3,42 %), dále u vyšších zaměstnanců a osob samostatně výdělečně činných. Zvyšující se podíl segmentu seniorů zjištěných na základě šetření SILC koresponduje se současným demografickým vývojem České republiky.

4.3 Příjmová situace seniorů

Senioři jsou segmentem, jehož podíl v populaci meziročně narůstá. Jako senior (důchodce) je chápána osoba, která pobírá důchod (starobní, vdovský, invalidní atd.) a řadí se do skupiny důchodce (je tedy nepracující). Pak lze odlišit, zda důchodce žije s osobou, která je pracující či nikoliv (dle toho se zařadí do příslušné kategorie). Níže uvedená tabulka představuje výši průměrných příjmů seniorů a průměrné domácnosti, ovšem každý příjem je vypočten dle jiné metodiky. Není příliš velký rozdíl, zda bude použit čistý peněžní příjem nebo disponibilní příjem dle definice EU, ovšem značná diference je při použití přepočtu příjmu na spotřební jednotku (na fyzickou osobu domácnosti či na ekvivalentní jednotku). Následující tabulka 6 uvádí vývoj příjmů očištěných od inflace u celé populace a u skupiny seniorů.

Tab. 6 Vývoj příjmů seniorů a všech domácností v ČR

Charakteristiky	ŽP05	ŽP06	ŽP07	ŽP08	ŽP09	ŽP10	ŽP11	ŽP12
Průměrný ČPP na fyz. osobu (Kč)	8666	8919	9421	9947	10259	10416	10388	10422
Bazické indexy (%)	-	2,9	8,7	14,8	18,4	20,2	19,9	20,3
Průměrný ČPP seniora na fyz. osobu (Kč)	7835	8125	8584	8998	9191	9548	9666	9847
Bazické indexy seniorů (%)		3,7	9,6	14,8	17,3	21,9	23,4	25,7
Průměrný disponibilní příjem na ekv. osobu (Kč)	12825	13143	13871	14585	15017	15248	15262	15159
Průměrný disponibilní příjem seniora na ekv. osobu (Kč)	9999	10278	10838	11275	11515	12053	12170	12203

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Na základě výše uvedené tabulky 6 je zřejmé, že rozdíl mezi příjmy seniorů a průměrnými příjmy populace v průběhu sledovaných let kolísal, ovšem výraznější extrémy nebyly zaznamenány. Je zřejmé, že příjmy během sledovaného období rostly u skupiny seniorů mnohem výrazněji (o 25,7 %), zatímco u průměrné domácnosti byl nárůst pouze o 20,3 %.

4.3.1 Postavení seniorů ve společnosti dle výše příjmu

Podíl seniorů ve společnosti roste, ale také vzrostly za sledované období i jejich příjmy. Aby se zjistilo postavení seniorů ve společnosti dle výše příjmu, byl soubor pro podrobnější analýzu rozdělen do následujících sociálních skupin: zaměstnanci vyšší a nižší, osoby samostatně výdělečně činné, důchodci s pracujícím členem v domácnosti, důchodci bez pracujícího člena v domácnosti, nezaměstnaní a ostatní. Následující tabulka 7 ukazuje zastoupení jednotlivých sociálních skupin.

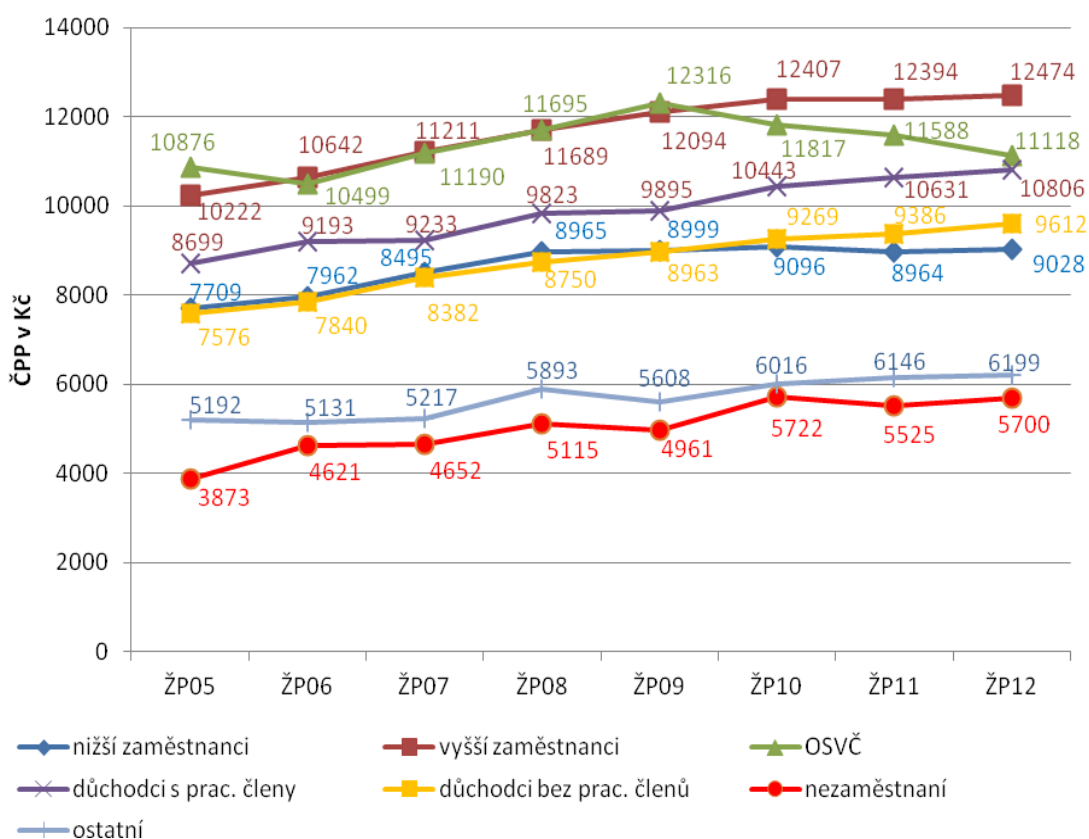
Tab. 7 Sociální skupiny a jejich průměrné měsíční ČPP na fyzického člena

Interval průměrného měsíčního příjmu	ŽP05		ŽP12		Δ změna ŽP05/ŽP12	
	Četnosti domácností (%)	ČPP (v Kč)	Četnosti domácností (%)	ČPP (v Kč)	Četnosti domácností (%)	ČPP (%)
Zaměstnanci	49,25	8975	47,54	10892	-1,71	21,36
nižší	23,81	7709	21,06	9028	-2,75	17,11
vyšší	25,44	10222	26,48	12474	1,04	22,03
Samostatně činní	12,79	10876	13,43	11118	0,64	2,23
Důchodci	30,85	7835	33,92	9847	3,07	25,68
s prac. členy	4,17	8699	3,82	10806	-0,35	24,22
bez prac. členů	26,68	7576	30,10	9612	3,42	26,87
Nezaměstnaní	5,39	3873	3,89	5700	-1,5	47,17
Ostatní	1,71	8605	1,22	6199	-0,49	-27,96
Celkem	100,00	8666	100	10422	x	20,26

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Výše uvedená tabulka 7 poskytuje také podrobnější údaje o příjmové stránce domácností jednotlivých sociálních skupin. Konkrétně se jedná o průměrný měsíční příjem na fyzického člena domácnosti. Nejvyšší příjmy byly v šetření ŽP05 u domácností, kde byla v čele osoba samostatně výdělečně činná nebo vyšší zaměstnanec. Naopak nejnižší příjmy byly u skupiny nezaměstnaných. V šetření ŽP12 byl zjištěn nejvyšší průměrný příjem v domácnostech vyšších zaměstnanců,

poté následovala skupina OSVČ a důchodci s pracujícími členy. V rámci změn ČPP od šetření ŽP05 došlo k nejvyššímu nárůstu u skupiny nezaměstnaných (o 47,17 %), dále pak u skupiny důchodců bez pracujících členů (o 26,87 %). Nejvýraznější pokles ČPP za sledované období byl u skupiny ostatní (o 27,96 %), ovšem nepříznivá situace byla i u skupiny OSVČ, jelikož ČPP vzrostl pouze o 2,23 %. Vývoj ČPP na fyzického člena domácnosti ve všech sledovaných letech jednotlivých sociálních skupin je znázorněn na níže uvedeném obrázku 13.

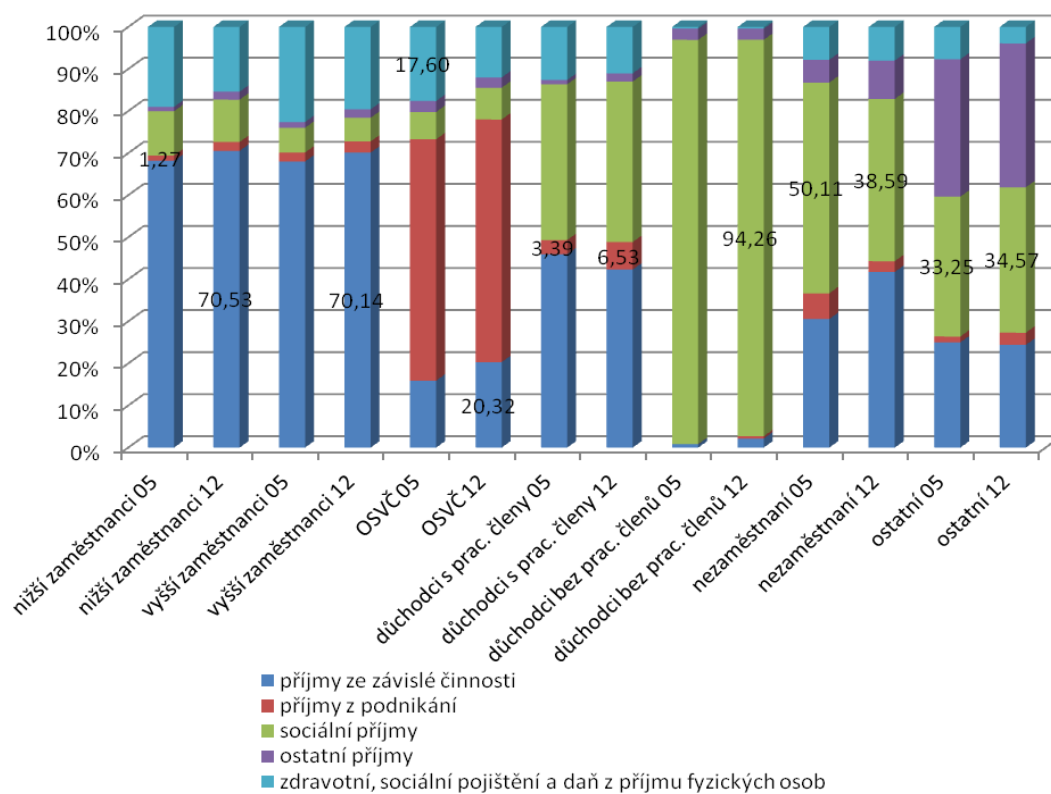


Obr. 13 Průměrný měsíční ČPP v jednotlivých skupinách

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Výše uvedený obrázek 13 popisuje vývoj ČPP na fyzického člena v rámci jednotlivých sociálních skupin po dobu osmiletého šetření. Dle obrázku je zřejmé, že velmi podobný vývoj příjmů byl zaznamenán u důchodců bez pracujících členů a u nižších zaměstnanců. Nejvyšší příjmy měly domácnosti osob samostatně výdělečně činných a vyšších zaměstnanců. Ovšem od roku 2009 se příjmová situace u OSVČ nepatrně zhoršila a tento negativní trend pokračoval i v následujících letech. V šetření ŽP12 bylo zjištěno, že výše ČPP domácností

důchodců s pracujícími členy je velmi blízká ČPP domácností, v jejímž čele je OSVČ. Za velmi negativní lze považovat, že příjmy u skupiny nezaměstnaných rostou mnohem rychleji než u ekonomicky aktivních obyvatel, zde by měly být vzaty v úvahu demotivační důsledky sociální politiky. Následující obrázek 14 ukazuje strukturu hrubých příjmů jednotlivých sociálních skupin.



Obr. 14 Struktura hrubých příjmů dle soc. skupin v šetření ŽP05 a ŽP12

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Každá sociální skupina má dva sloupce, kde jsou zobrazeny hodnoty z šetření ŽP05 a z šetření ŽP12. V rámci všech domácností v ČR bylo zjištěno z šetření ŽP05, že ČPP tvořil 82,90 % hrubých příjmů, kdežto v posledním roce šetření se jednalo o 86,30 % hrubých příjmů (tzn. zdravotní, sociální pojištění a daň z příjmu fyzických osob poklesly o 3,4 %). Mnohem výraznější změny byly zaznamenány mezi jednotlivými sociálními skupinami. Největší podíl ze svých hrubých příjmů odvedly dle šetření ŽP05 na zdravotní a sociální pojištění a na daň z příjmu fyzických osob vyšší zaměstnanci (22,6 %), v posledním roce šetření se jednalo o 19,6 %. Samozřejmě velmi rozdílné je složení příjmů mezi důchodci s pracujícím a bez pracujícího členem v domácnosti. U skupiny důchodců s pracujícím členem v domácnosti se zvýšili nepatrně příjmy z podnikání, ovšem žádné výraznější

změny za sledované období nenastaly. U skupiny důchodců bez pracujícího člena v domácnosti došlo za sledované období k navýšení příjmů ze závislé činnosti (z 0,82 % na 2,16 %), ale nepatrně se také navýšily příjmy z podnikání. Jako pozitivní jev lze hodnotit snížení sociálních příjmů u skupiny nezaměstnaných (o 11,52 %) a na druhou stranu navýšení příjmů ze závislé činnosti. Skupina ostatní je velmi specifická svou strukturou příjmů, jelikož většina příjmu spadá do kategorie ostatní příjmy, třetina jsou příjmy sociální a okolo 25 % se jedná o příjmy ze závislé činnosti.

4.4 Příjmová diference seniorů v ČR

Příjmová diference neboli příjmová nerovnost vypovídá o rozložení příjmů ve společnosti a může být měřena několika možnými metodami. Následující kapitola představí různé metody pro měření příjmové diference pro skupinu seniorů a jejich výsledky porovná se všemi domácnostmi v ČR. V rámci následujících analýz budou použity zejména přepočty příjmů na fyzického člena (FYZ) domácnosti. Pro výpočet některých ukazatelů je nezbytné dodržet jednotnou metodiku a použít příjem na ekvivalentního člena domácnosti (EKV).

Následující průměrné měsíční čisté peněžní příjmy byly přepočteny na fyzického člena domácnosti. Intervaly průměrného měsíčního příjmu zobrazuje níže uvedená tabulka 8.

Tab. 8 Počty domácností rozdělené dle intervalů průměrných ČPP na fyzického člena

Interval průměrného měsíčního příjmu (v Kč)	ŽP05			ŽP12		
	Absolut. četnost	Relativ. čet. (%)	Kumulativ. čet. (%)	Absolut. četnost	Relativ. čet. (%)	Kumulativ. čet. (%)
0 – 5 000	142 732	3,6	3,6	80 772	1,9	1,9
5 001 – 10 000	1 485 600	37	40,6	817 118	19,2	21,1
10 001 – 15 000	1 385 819	34,5	75,1	1 735 445	40,8	61,9
15 001 – 20 000	603 738	15,1	90,2	914 595	21,5	83,4
20 001 – 25 000	210 456	5,2	95,4	367 791	8,6	92
25 001 – 30 000	69 891	1,7	97,1	155 750	3,7	95,7
30 001 – 35 000	53 304	1,4	98,5	70 401	1,6	97,3
35 001 – 40 000	22 172	0,5	99	49 492	1,2	98,5
40 001 a více	38 975	1	100	63 322	1,5	100

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Z tabulky 8 vyplývá negativní skutečnost, že ČPP na fyzického člena domácnosti spadl v roce 2005 zejména do intervalu 5 001 – 10 000 Kč (37 % domácností) nebo ihned do intervalu následujícího 10 001 – 15 000 Kč (34,5 %). Více jak 75 % domácností v ČR měly v roce 2005 příjem do 15 000 Kč. V roce 2012 spadalo nejvíce domácností do příjmového intervalu 10 001 – 15 000 Kč (40,8 % domácností). Příjmy byly dále setříděny podle velikosti od nejnižších po nejvyšší. Na základě tohoto uspořádání vznikla tabulka decilového třídění (tabulka 9).

Tab. 9 Decilové třídění – roční hodnoty

decil	ŽP05			ŽP12			Δ změna 2005/2012	
	Průměrný ČPP v Kč (FYZ)	Horní hranice decilu v Kč	objem ČPP (%)	Průměrný ČPP v Kč (FYZ)	Horní hranice decilu v Kč	objem ČPP (%)	ČPP (%)	objem ČPP (%)
1	41174	55024	3,68	52508	70230	3,87	27,53	0,19
2	62968	70698	5,63	80270	88762	5,92	27,48	0,29
3	76581	81737	6,85	95101	100254	7,01	24,18	0,16
4	85550	89200	7,65	105076	109877	7,76	22,82	0,11
5	93005	97000	8,31	114265	118616	8,43	22,86	0,12
6	100902	105500	9,03	123668	129534	9,13	22,56	0,1
7	111368	118406	9,97	136403	144439	10,06	22,48	0,09
8	127592	138760	11,40	155313	167718	11,46	21,73	0,06
9	154658	176600	13,82	186518	209701	13,77	20,60	-0,05
10	264180	x	23,66	305898	x	22,59	15,79	-1,07

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Z tabulky 9 je patrný fakt, že posledních 10 % domácností s nejvyššími příjmy disponuje téměř ¼ objemu příjmů všech domácností. Ovšem prvních 10 % domácností si mezi sebou přerozdělí necelá 4 % z celkového objemu příjmů českých domácností. První 3 decily s nejnižšími příjmy si rozdělí mezi sebou pouze 16 % příjmů. Tato situace se za osmileté sledované období téměř nijak nezměnila. V rámci prvních 8 decilů došlo k nepatrnému růstu objemů příjmů rozdělených v jednotlivých decilech. Decilový poměr (poměr nejnižší hodnoty posledního decilu k nejvyšší hodnotě prvního decilu) v roce 2005 činil 3,21 a v roce 2012 poklesl na hodnotu 2,99. Pokles decilového poměru značí, že došlo k pozitivnímu vývoji v oblasti příjmové diference.

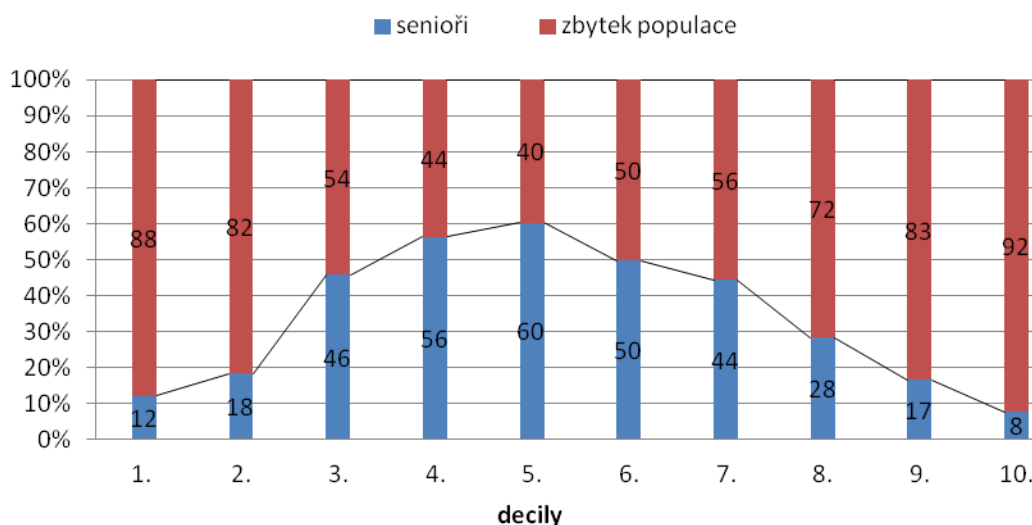
Doposud byly analýzy tvořeny ze všech příjmů domácností, ovšem níže uvedená tabulka 10 ukazuje rozdělení příjmů ve skupině seniorů a porovnává je s průměrnou populační domácností.

Tab. 10 Decilové třídění seniorů – roční hodnoty

decil	ŽP05			ŽP12			Δ změna 2005/2012	
	Průměrný ČPP v Kč (FYZ)	Horní hranice decilu v Kč	objem ČPP (%)	Průměrný ČPP v Kč (FYZ)	Horní hranice decilu v Kč	objem příjmů (%)	ČPP (%)	objem ČPP (%)
1	60117	73480	6,24	72443	90710	5,98	20,50	-0,26
2	78058	81160	8,15	95456	98962	7,90	22,29	-0,25
3	83511	85300	8,61	101940	104682	8,41	22,07	-0,2
4	87503	89416	9,23	107585	110351	8,90	22,95	-0,33
5	91390	93388	9,53	112823	115391	9,33	23,45	-0,2
6	95252	97000	9,92	117820	120465	9,73	23,69	-0,19
7	99044	101325	10,26	123989	127873	10,25	25,19	-0,01
8	104234	107800	10,92	132829	137903	10,98	27,43	0,06
9	113034	119627	11,76	145913	157649	12,04	29,09	0,28
10	146651	x	15,38	198975	x	16,49	35,68	1,11

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Rozdělení příjmů seniorů poukazuje na mnohem vyrovnanější příjmy v rámci jednotlivých decilů. V prvním i posledním roce šetření si první decil přerozdělil okolo 6 % příjmů, poslední decil okolo 16 % příjmů. V rámci šetření ŽP05 měl decilový poměr hodnotu 1,63. V šetření ŽP12 tato hodnota nepatrně vzrostla na 1,74. Ovšem v porovnání s domácnostmi celého souboru se jedná stále o nižší hodnotu. Při porovnání hodnot ze šetření ŽP05 a ŽP12 došlo v rámci prvních 7 decilů k nepatrnému poklesu objemů příjmů rozdělených v jednotlivých decilech, což lze považovat za pozitivní jev, který by odpovídal důchodovému systému dle zásluhovosti. Níže uvedený obrázek 15 ukazuje podíl seniorů v rámci jednotlivých decilů.



Obr. 15 Podíl seniorů v rámci jednotlivých decilů v rámci šetření ŽP12

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Na základě obrázku 15 je zřejmé, že podíl seniorů je v prvních dvou decilech poměrně nízký. Pozitivní je, že seniori mají podíl i v posledních příjmových decilech. Nejvíce seniorů spadá do 5. decilu, kde je průměrný ČPP na fyzického člena 114 265 Kč ročně.

Výše uvedené analýzy příjmů vychází z ČPP na fyzického člena domácnosti. Decilový poměr nám uvádí, že u skupiny seniorů jsou mnohem vyrovnanější příjmy. Druhý ukazatel, kterým lze zhodnotit příjmovou nerovnost je tzv. Giniho koeficient, jehož hodnoty pro všechny sledované roky jsou uvedeny v následující tabulce 11. Následující ukazatele příjmové nerovnosti jsou počítány z ekvivalizovaného příjmu.

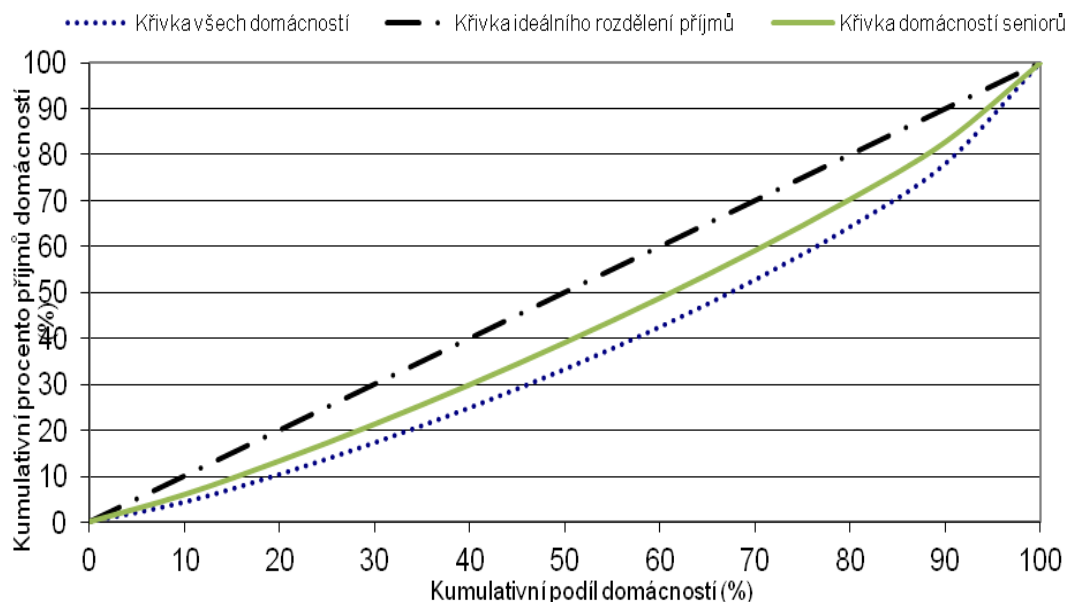
Tab. 11 Giniho koeficient

Gini koeficient	ŽP05	ŽP06	ŽP07	ŽP08	ŽP09	ŽP10	ŽP11	ŽP12
průměrná domácnost	0,261	0,253	0,253	0,249	0,253	0,248	0,253	0,248
seniorská domácnost	0,145	0,154	0,150	0,155	0,161	0,159	0,168	0,162

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Giniho koeficient v roce 2005 dosáhl u skupiny seniorů hodnoty 0,145 a u souboru všech domácností 0,261. U skupiny seniorů se příjmová diferenciacce během sledovaných let postupně zvyšovala. V roce 2012 měl Giniho koeficient u skupiny seniorů hodnotu 0,162. Na druhou stranu u celého sboru domácností se Giniho

koeficient nepatrně snižoval. V roce 2012 byla hodnota Giniho koeficientu pro celý soubor 0,248. Na základě výpočtu Giniho koeficientů byla pro rok 2012 sestavena Lorenzova křivka všech domácností a lze ji porovnat na obrázku 16 s křivkou pro seniory, která se blíží ideální Lorenzově křivce. Lze tedy říci, že nerovnosti v oblasti příjmů u skupiny seniorů jsou téměř nepatrné.



Obr. 16 Lorenzova křivka ŽP12

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní tvorba

Za další velmi často používaný způsob měření příjmové diference je považován koeficient příjmové nerovnosti. V rámci segmentu seniorů vyšla hodnota tohoto koeficientu také poměrně nízká. Znamená to, že 20 % nejbohatších seniorů má dvakrát vyšší příjem nežli 20 % nejchudších seniorů. Pokud by hodnota indexu vyšla rovna jedné, znamenalo by to, že příjmy jsou u skupiny seniorů naprosto vyrovnané.

Tab. 12 Koeficient příjmové nerovnosti

Koeficient příjmové nerovnosti S80/S20	ŽP05	ŽP06	ŽP07	ŽP08	ŽP09	ŽP10	ŽP11	ŽP12
průměrná domácnost	3,7	3,5	3,5	3,4	3,5	3,5	3,5	3,5
seniorská domácnost	2,1	2,2	2,1	2,2	2,3	2,2	2,3	2,3

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Výše uvedená tabulka 12 ukazuje koeficienty příjmové nerovnosti mezi všemi domácnostmi v ČR a mezi domácnostmi seniorů. U domácností seniorů je koeficient příjmové nerovnosti nižší, což značí, že příjmová diferenciacie je u této skupiny mnohem nižší a jejich příjmy jsou vyrovnanější. Následující tabulka 13 představuje další alternativní ukazatele, kterými lze měřit příjmovou nerovnost. Tyto ukazatele jsou počítány pouze v rámci skupiny seniorů pro všechna sledovaná období.

Tab. 13 Alternativní ukazatele měření příjmové nerovnosti u skupiny seniorů

Charakteristiky	ŽP05	ŽP06	ŽP07	ŽP08	ŽP09	ŽP10	ŽP11	ŽP12
Index Robina Hooda (v %)	10,24	10,74	10,47	10,86	11,27	11,10	11,75	11,43
Atkinsonův index nerovnosti	0,063	0,072	0,065	0,070	0,076	0,074	0,085	0,077
Theilův index nesouladu	0,044	0,058	0,045	0,049	0,060	0,048	0,056	0,050
Variační koeficient	0,37	0,46	0,36	0,38	0,53	0,36	0,40	0,34

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Jako první alternativní ukazatel pro měření příjmové diferenciacie může být brán v úvahu tzv. Atkinsonův index nerovnosti, který nabývá hodnot v intervalu 0 až 1. Čím spravedlivější průměrný příjem na osobu bude, tak tím nižší bude hodnota indexu. Podrobné výpočty ukázaly, že index se pohybuje na velmi nízké úrovni. Lze tedy vidět, že ve společnosti jsou patrné nivelizační tendence, i když se hodnota indexu od roku 2005 mírně zvyšovala, poslední šetření ukázalo pokles na hodnotu 0,077. Index tedy poukazuje na skutečnost, že pokud by byl příjem rozdělen rovnoměrně, stačilo by seniorům v roce 2005 jen 93,7 % jejich příjmů, aby se dosáhlo stejné úrovně blahobytu. Theilův index nesouladu vyšel pro všechny sledované roky blízko nule, což také znamená, že u skupiny seniorů je téměř příjmová rovnost.

Dalším použitým ukazatelem pro měření nerovnosti je tzv. Index Robina Hooda. V roce 2005 by se mělo rozdělit 10,24 % od domácností s nadprůměrnými příjmy k domácnostem podprůměrným. Do roku 2011 se index nepatrně zvyšoval a v roce 2012 došlo k mírnému poklesu na hodnotu 11,43 %, což opět značí, že se příjmová nerovnost nepatrně zvýšila. Poslední způsob, kterým byla měřena příjmová nerovnost, je prostřednictvím variačního koeficientu, který během sledovaného období kolísal. V roce 2005 se jednalo o 37 %, nejvyšší hodnota byla

naměřena v rámci šetření ŽP09, kdy se jednalo o 53 %. Poslední rok šetření byla hodnota variačního koeficientu nejnižší a jednalo se o 34 %.

Pro měření příjmové nerovnosti můžeme použít několik metod, které se jistým způsobem liší a každá zasahuje v rámci zmíněné problematiky do různé hloubky. Z výše uvedených koeficientů či indexů se všechny shodují v tom, že příjmová diferenciací je u skupiny seniorů v rámci celé ČR poměrně dost nízká. Pro výpočty ukazatelů příjmové diferenciací je brán v úvahu příjem na ekvivalizovaného člena domácnosti dle definice EU, žádné jiné přepočty na spotřební jednotky nebyly brány v potaz, jelikož na základě předešlých analýz bylo zjištěno, že rozdíly v rámci výše hodnot ukazatelů příjmové nerovnosti dle různých ekvivalenčních stupnic jsou velice nepatrné. Proveden byl tedy jen jeden přepočet na ekvivalizovaného člena domácnosti. Tento krok byl proveden, jelikož přepočet na ekvivalizovaného člena domácnosti umožňuje zohlednění úspor z rozsahu a věkové struktury domácností.

Co se týče jednotlivých ukazatelů, které byly použity pro samotné posouzení příjmové nerovnosti, tak je patrné, že pro každý ukazatel je stěžejní jiný faktor, ovšem na základě všech lze stanovit stejný závěr. Příjmová nerovnost je u skupiny seniorů na velmi nízké úrovni. Jednotlivé ukazatele se v letech vyvíjely stejným směrem, pokud jeden ukazatel v daném roce klesal, tak i u všech ostatních docházelo k poklesu. Není tedy důležité měřit příjmovou nerovnost několika způsoby, jelikož výše uvedené analýzy prokázaly, že mezi použitými metodami nejsou výrazné změny. Z toho důvodu je příjmová nerovnost v rámci jednotlivých krajů měřena pouze prostřednictvím Giniho koeficientu.

4.5 Příjmově ohrožení senioři v ČR

Pro hodnocení životní úrovně je nezbytné znát současný stav, ale také dosavadní vývoj příjmové chudoby. Výpočet hranice chudoby je přesně stanoven dle definice EU jako 60 % příjmového mediánu na ekvivalentního člena domácnosti. Po přepočtu domácností ze souboru SILC na celou populaci bylo zjištěno, že počet osob ohrožených chudobou od prvního šetření ŽP05 až do šetření ŽP10 postupně klesal z 10,36 % na 8,6 %. V roce 2009 následoval růst počtu osob ohrožených chudobou. Poslední šetření ŽP12 ukázalo mírný pokles této hodnoty.

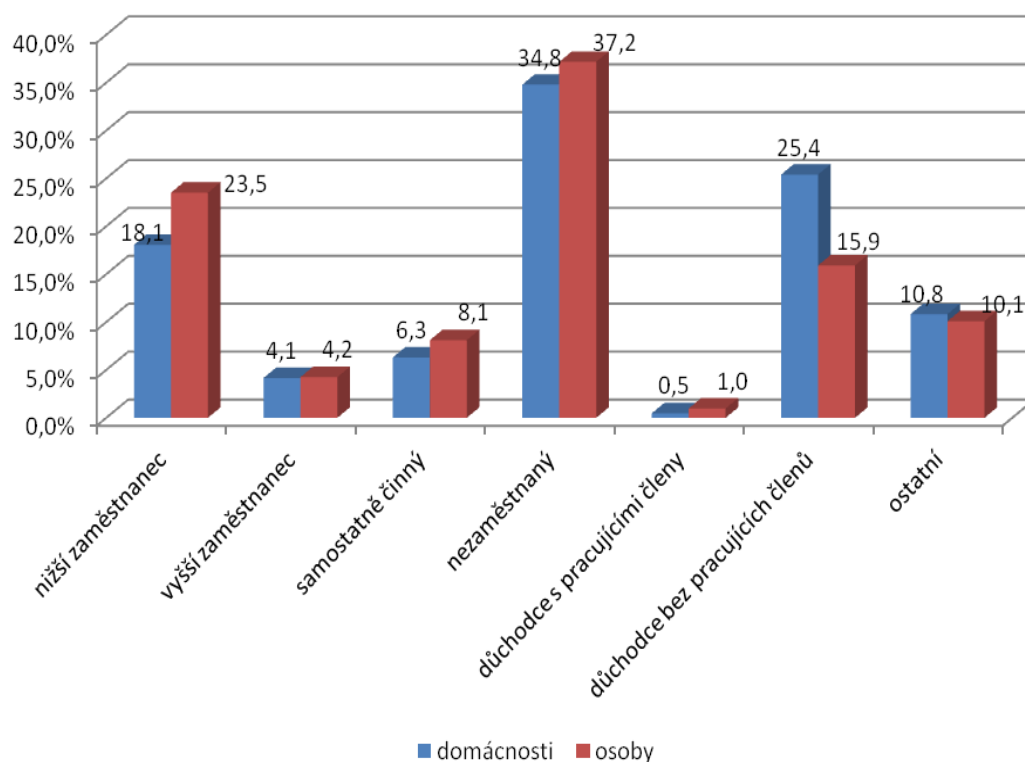
Tab. 14 Hranice chudoby a osoby ohrožené chudobou

Charakteristiky	ŽP05	ŽP06	ŽP07	ŽP08	ŽP09	ŽP10	ŽP11	ŽP12
Hranice chudoby (roční, v Kč)	80973	85714	92197	101004	109063	111888	113040	114953
Osoby ohrožené chudobou (v %)	10,36	9,8	9,6	9,1	8,6	9,0	9,8	9,6
Osoby ohrožené chudobou (v tis.)	1049,3	995,6	980,0	926,6	886,9	937,3	1022,3	990,3
Senioři ohrožení chudobou (v %)	8,01	9,28	7,67	9,69	10,25	9,82	9,80	9,32
Senioři ohrožení chudobou (v tis.)	177,1	209,1	176,8	225,2	241,9	235,2	235,3	225,9
Senioři ohrožení chudobou - z celé populace (v %)	1,75	2,06	1,73	2,20	2,34	2,26	2,26	2,19

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Výše uvedená tabulka 14 nabízí porovnání osob ohrožených chudobou v rámci celé populace, ale také pouze v rámci skupiny seniorů. Počet seniorů ohrožených chudobou v rámci jednotlivých let kolísal. Nejvyšší procento bylo naměřeno v rámci šetření ŽP09, ovšem od té doby se míra ohrožení chudobou vyvíjela pozitivním směrem a počet ohrožených domácností se snižoval. V rámci celé populace je procento ohrožených seniorů na velmi nízké úrovni (okolo 2 %). Z dat šetření ŽP12 byla spočtena hranice chudoby na základě čistého peněžního příjmu. Zjistilo se, že se roční hranice zvýšila z 114 953 Kč na 116 400 Kč, ovšem procento domácností chudobou se snížilo na 9,2 %. Lze tedy říci, že v rámci čistých peněžních příjmů jsou jednorázové peněžní dávky pro některé domácnosti důležitým zdrojem (disponibilní příjem tyto dávky nebere v úvahu).

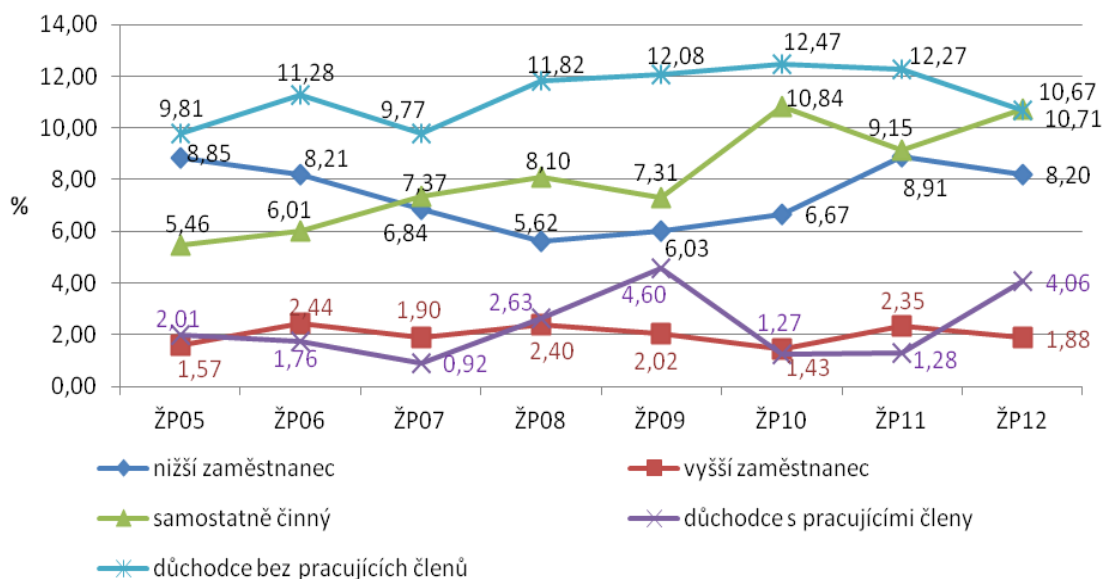
Následující obrázek 17 znázorňuje, rozdíl, když by byla chudoba na základě ŽP05 počítána dle počtu domácností nebo dle počtu osob v domácnostech. Je tedy zřejmé, že pokud by se zjišťovalo, kolik domácností je ohroženo chudobou, tak domácnosti důchodců (25,4 %) by byly na druhém místě. Ovšem pokud budeme vycházet z jednotné metodiky výpočtu chudoby, kdy se pro výpočet používá počet osob, je dle níže uvedeného grafu zřejmé, že se pořadí sociálních skupin dle ohroženosti chudobou změní. Skupina důchodců by byla v rámci ohroženosti chudobou až na třetím místě. Posun v pořadí je logicky dán počtem členů v domácnosti, jelikož domácnosti důchodců jsou méně početné než jakékoliv jiné.



Obr. 17 Domácnosti a osoby ohrožené chudobou dle sociální skupiny ŽP05

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

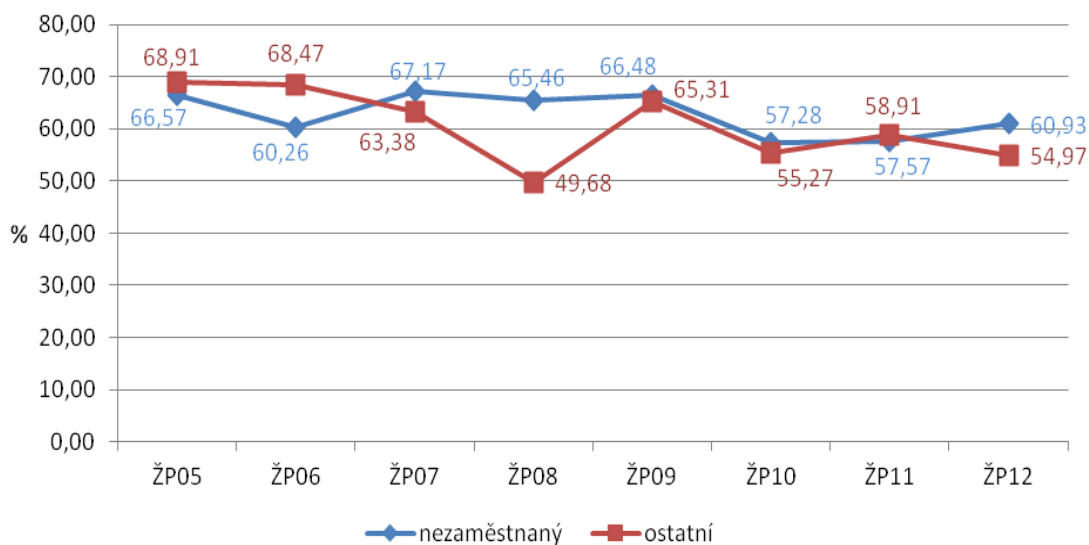
Výše uvedený obrázek 17 znázorňuje podíly domácností ohrožených chudobou dle sociálních skupin. Hranice chudoby se mění pro jednotlivé roky, nikoliv pro jednotlivé sociální skupiny. Domácnosti ohrožené chudobou dle sociální skupiny jsou znázorněny na obrázku 18 a 19. Následující obrázek 18 poskytuje přehled o domácnostech zaměstnanců, osob samostatně výdělečně činných a seniorů, které se pohybují v pásmu chudoby.



Obr. 18 Domácnosti ohrožené chudobou dle sociální skupiny

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Z výše uvedených skupin byly nejvíce ohroženy chudobou domácnosti v čele se seniorem bez pracujícího člena, podíl ohrožených osob v rámci této skupiny se v šetření ŽP10 dostal až na hodnotu 12,47 %. Za negativní lze považovat vývoj u příjmově ohrožených domácností důchodců s pracujícím členem. Počet domácností ohrožených chudobou v čele s nižším zaměstnancem postupně klesal, ovšem na základě šetření ŽP08 dochází u této skupiny opět k nárůstu. Nejlepší situace pro seniory byla v letech 2006 a 2010. Ovšem celkově se situace u této skupiny vůči prvnímu roku šetření rapidně zhoršila. Negativní vývoj byl zaznamenán i u domácností v čele s osobou samostatně činnou, kde chudoba od roku 2004 vzrostla téměř dvojnásobně. Ovšem přímo alarmující zjištění je, že téměř ¼ pracujících (zaměstnanci a OSVČ) se pohybuje v pásmu chudoby. Další obrázek 19 poskytuje přehled o počtu domácností ohrožených chudobou v čele s nezaměstnaným a ostatními.



Obr. 19 Domácnosti ohrožené chudobou v čele s nezaměstnaným a ostatní

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Obrázek 19 ukazuje, jak vysoké procento domácností ohrožených chudobou se vyskytuje u nezaměstnaných či ostatních sociálních skupin. Za sledované období je okolo 60 % domácností v čele s nezaměstnaným v pásmu chudoby. Chudoba ve skupině nezaměstnaných nevykazuje v rámci osmiletého šetření výraznější výkyvy. Podobná situace je i u skupiny ostatních, kde bylo ovšem výjimkou šetření ŽP08.

4.5.1 Chudoba v evropském kontextu

Česká republika se pohybuje na prvních příčkách v hodnocení chudoby v rámci celé EU. Následující tabulka 15 představuje míru ohrožení chudobou a její hranice ve vybraných zemích EU. První sloupec ukazuje, jaká by byla chudoba před sociálními transfery, další sloupec vykazuje míru chudoby po sociálních transferech a poslední sloupec hranici chudoby v národní měně.

Tab. 15 Míra ohrožení chudobou a její hranice ve vybraných zemích EU v roce 2012

Země	Domácnosti ohrožené chudobou (v %)		Hranice chudoby v národní měně
	před sociálními transfery	po sociálních transferech	
Česká republika	17,6	9,6	114 953 (Kč)
Německo	24,3	16,1	11 757 (EUR)
Řecko	26,8	23,1	5 708 (EUR)
Rakousko	25,8	14,4	13 084 (EUR)
Polsko	22,9	17,1	12 509 (EUR)
Slovenská republika	20,0	13,2	4 156 (EUR)

Zdroj: European Commison, 2014

Hranice chudoby v České republice byla 4 520 EUR, jedná se o přepočtený průměrný kurzem roku 2012, který byl 25,43 EUR/CZK (Kurzy.cz, 2013). Výše uvedená tabulka ukazuje, že sociální transfery jsou schopny zredukovat hranici chudoby o 8 %. Ve srovnání s vybranými státy EU je zřejmé, že sociální politika přispívá ke značné redukci chudoby. Vyšší hranici chudoby a vyšší počet ohrožených domácností nemusí znamenat, že se jedná o horší životní úroveň v dané zemi. Ovšem lze říci, že horší životní podmínky jsou na Slovensku, kde je hranice chudoby nižší (pouze 4 156 EUR) a počet osob ohrožených chudobou vyšší. Při srovnání hranice chudoby ČR s Rakouskem je patrný markantní rozdíl. I když Rakousko uvádí vyšší počet osob příjmově ohrožených, nelze toto procento porovnat s ČR a vyslovit nějaké závěry, jelikož hranice chudoby v Rakousku je téměř trojnásobně vyšší.

Následující tabulka 16 je zaměřena na porovnání seniorů s celkovým počtem osob ohrožených chudobou a sociálním vyloučením v dané zemi. Jako senior je chápána osoba, která má 65 let a více, ovšem v předešlých analýzách byli senioři filtrováni na základě sociální skupiny, nejen na základě věku.

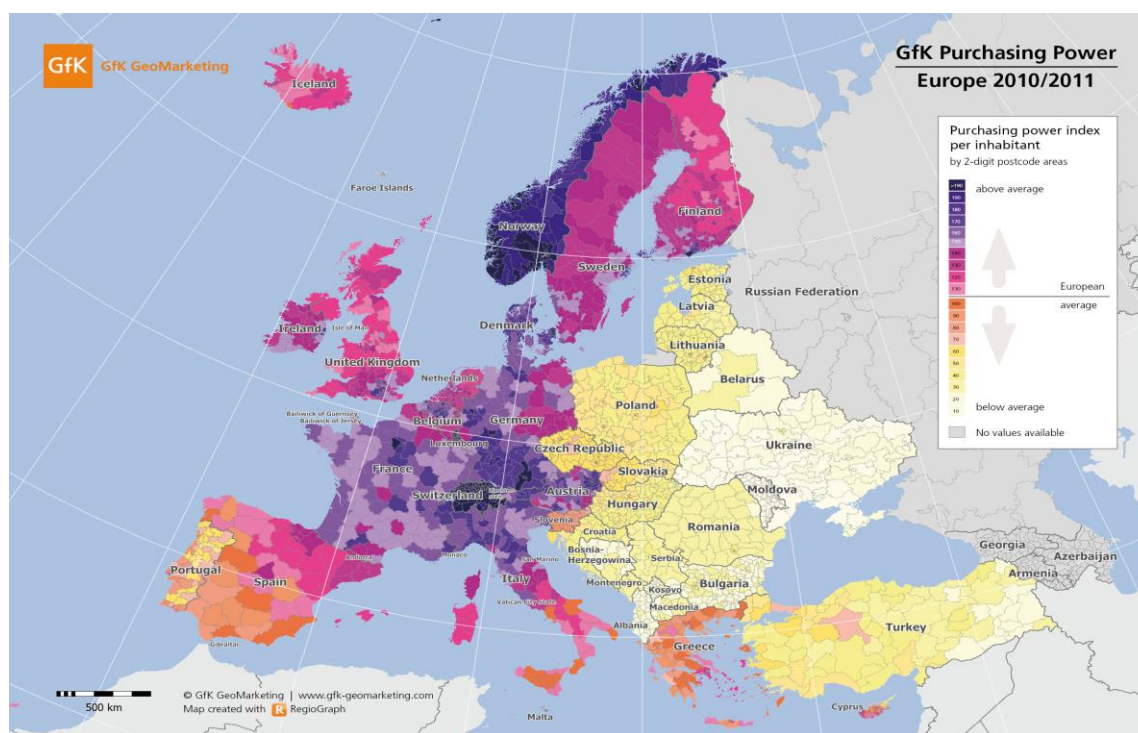
Tab. 16 Procento osob pod hranicí chudoby a sociálně vyloučených v roce 2012

Země	Celkově	Senioři (nad 65 let)
Česká republika	15,4	10,8
Německo	19,6	15,8
Řecko	34,6	23,5
Rakousko	18,5	16,2
Polsko	26,7	23,4
Slovenská republika	20,5	16,3
Lucembursko	18,4	6,1
Bulharsko	49,3	59,1

Zdroj: European Commison, 2014

Nejméně seniorů ohrožených chudobou a sociálním vyloučením je v Lucembursku (6,1 %). V České republice trápí chudoba a sociální vyloučení necelých 11 % seniorů. Z výše uvedených zemí má celkově ČR nejmenší procento osob ohrožených chudobou a sociálním vyloučením. Naopak problémy s chudobou a sociálním vyloučením má např. Bulharsko, Řecko či Polsko.

Němečtí analytici společnosti GfK GeoMarketing zpracovávají každý rok geomarketingovou mapu Evropy. Kupní síla z pohledu GfK vyjadřuje nominální disponibilní důchod jedince včetně transferových plateb od státu po odečtení daní. V podstatě se jedná o příjem jednotlivce po zdanění, který se dále dělí na spotřebu a úspory. Z jejich analýzy vyplývá, že kupní síla u nás i na Slovensku se zhruba pohybuje na úrovni 60 % průměrné kupní síly v Evropě. Samozřejmě, některé regiony jsou na tom lépe (Praha) a jiné hůře. Průměrná kupní síla Evropana za rok 2010 činí v přepočtu téměř 300 000 Kč (11 945 €) ročně. V ČR je to ovšem nějakých 180 000 Kč ročně (15 000 Kč měsíčně), což je číslo velmi reálné (Pospíšil, 2010).



Obr. 20 Kupní síla Evropy v roce 2010

Zdroj: Pospíšil, 2010

Výše uvedená mapa znázorňuje, že ČR na tom není zrovna nejlépe. Velké množství základních životních potřeb je stejně drahé nebo dokonce dražší než třeba v Německu či v jiných západních zemích. V západních státech mohou být statky a služby dražší než u nás, ale i tak si jich můžou do svého spotřebního koše nakoupit několikrát více. Současná vláda se rozhodla šetřit a získávat finanční prostředky tím, že bude snižovat platy zaměstnanců ve státním sektoru, transferové platby a zvyšovat daně. Pokud příjem domácností nepokryje autonomní spotřebu, která je na výši důchodu nezávislá, budou si muset české rodiny půjčovat a zadlužovat se, což může vést k negativním následkům. Ostatní budou muset omezit spotřebu či úspory, nebo nějakým způsobem svůj příjem zvýšit. Tímto krokem vlády se západním státům opět o něco více oddálíme (Pospíšil, 2010).

V roce 2010 zveřejnil Program OSN pro rozvoj Index lidského rozvoje (HDI). Tento index na rozdíl od HDP nezahrnuje pouze ekonomický rozvoj státu, ale také obsahuje lidský aspekt. Jde o ukazatel, který je poměrně složitý, jelikož obsahuje jak průměr příjmů jednotlivce, tak ukazatele zdraví a vzdělání. V roce 2010 se OSN podařilo vyjádřit a začlenit do HDI tři nové aspekty. V první řadě se jedná o nerovnost v příjmech, dále o míru chudoby občanů a v neposlední řadě o rovnost

pohlaví. Hodnota ukazatele HDI se pohybuje v rozmezí od nuly do jedné. Země jsou rozděleny do pěti skupin od velmi vysokého až po nízké HDI. Česká republika se ze 160 zemí světa umístila na 28. místě s indexem 0,841 mezi Singapurem a Slovinskem. Ovšem velmi je pozitivní i vývoj, kterým ČR prochází. Za posledních pět let si polepšila o sedm příček (Wichs, 2010).

4.5.2 Hloubka chudoby a sociální transfery

Následující část se bude zabývat měřením hloubky chudoby, která byla zjišťována pomocí Senova koeficientu, který říká, kolik finančních prostředků domácnost potřebuje, aby se dostala nad hranici chudoby. V níže uvedené tabulce 17 jsou uvedeny koeficienty hloubky chudoby pro seniory a pro průměrnou domácnost.

Tab. 17 Hloubka chudoby v Kč

Charakteristiky	ŽP05	ŽP06	ŽP07	ŽP08	ŽP09	ŽP10	ŽP11	ŽP12
Hranice chudoby (A)	6748	7143	7683	8417	9089	9324	9420	9579
Průměrný příjem dom. ohrožených chudobou (a)	5183	5644	6002	6576	7059	7248	7300	7375
Průměrný příjem dom. seniorů ohrožených chudobou (a)	5978	6246	6713	7334	7855	8150	8111	8185
Senův koeficient pro průměrnou domácnost	0,232	0,210	0,219	0,219	0,223	0,223	0,225	0,230
Senův koeficient pro seniorskou domácnost	0,114	0,126	0,126	0,129	0,136	0,126	0,139	0,146

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Podrobnější analýzy ukázaly, že by v roce 2012 každá seniorská domácnost, která byla ohrožená chudobou, potřebovala přidat v průměru 14,6 % z hodnoty hranice chudoby (9 579 Kč), což by bylo přibližně 1408 Kč, aby se tyto seniorské domácnosti dostaly nad hranici chudoby.

U průměrné domácnosti, která se nachází v pásmu chudoby, se jedná o 23 % (2 203 Kč) a její průměrný příjem (domácností v pásmu chudoby) v roce 2012 činil 7375 Kč. Dle Senova koeficientu lze říci, že větší chudoba je u domácností celého souboru než pouze u skupiny seniorů. Zatímco u celého souboru domácností hloubka chudoby v jednotlivých letech kolísá, ve skupině seniorů se hloubka chudoby prohlubovala.

Na základě výše uvedené tabulky 17 lze dopočítat, kolik finančních prostředků by bylo zapotřebí v jednotlivých letech, aby se domácnosti dostaly z pásma chudoby, výsledky jsou uvedeny v tabulce 18.

Tab. 18 Potřebné finanční prostředky pro domácnosti ohrožené chudobou

Charakteristiky	ŽP05	ŽP06	ŽP07	ŽP08	ŽP09	ŽP10	ŽP11	ŽP12
Osoby ohrožené chudobou (v tis.)	1049	996	980	927	887	937	1022	990
Osoby ohrožené chudobou (v %)	10,36	9,8	9,6	9,1	8,6	9,0	9,8	9,6
Průměrná chybějící částka (Kč)	1565	1499	1681	1841	2030	2076	2120	2204
Potřebné finanční prostředky (mil. Kč)	1642	1492	1647	1706	1800	1946	2167	2183
Počet seniorů ohrožených chudobou (v tis.)	177,1	209,1	176,8	225,2	241,9	235,2	235,3	225,9
Počet seniorů ohrožených chudobou (v %)	8,01	9,28	7,67	9,69	10,25	9,82	9,80	9,32
Průměrná chybějící částka seniorů (Kč)	770	897	970	1083	1234	1174	1309	1394
Potřebné finanční prostředky pro seniory (mil. Kč)	136,4	187,6	171,5	243,9	298,5	276,1	308,0	314,9

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Výše potřebných finančních prostředků pro domácnosti ohrožené chudobou od šetření ŽP06 stále narůstá. V rámci šetření ŽP12 bylo zjištěno, že by bylo zapotřebí více než 2 miliardy Kč, aby se domácnosti dostaly z pásma chudoby.

Počet seniorských domácností ohrožených chudobou v rámci sledovaného období zpočátku kolísá, ovšem poslední tři roky dochází k poklesu. Nicméně výše potřebných finančních prostředků pro seniorské domácnosti ohrožené chudobou vzrostla z 136,4 milionů Kč na 314,9 milionů Kč. K omezování příjmové nerovnosti

a ke snižování počtu domácností ohrožených chudobou stát využívá sociálních transferů. Struktura sociálních transferů je uvedena v tabulce 19.

Tab. 19 Struktura sociálních transferů v %

Sociální transfery	ŽP05	ŽP12
1. státní sociální podpora	11,2	7,91
1.1. dávky vyplacené s ohledem na příjem domácnosti (přídavek na dítě, sociální příplatek, příspěvek na bydlení)	7,36	1,72
1.2. dávky vyplacené bez ohledu na příjem domácnosti (rodičovský příspěvek, dávky péčovské péče, porodné, pohřebné)	3,84	6,19
2. důchodové pojištění	77,66	83,58
2.1. starobní a vdovský důchod	66,77	73,62
2.2. invalidní a sirotčí důchod	10,89	9,96
3. dávky pomoci v hmotné nouzi	2,63	0,69
4. dávkový systém nemocenského pojištění	4,39	3,32
5. podpora v nezaměstnanosti	2,62	1,56
6. jiné sociální transfery	1,50	2,95

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ2, vlastní výpočty

V rámci šetření ŽP05 a ŽP12 se podílely sociální transfery na celkových příjmech domácností 28 %. V rámci šetření ŽP05 bylo zjištěno, že žádné dávky nepobírá 863 181 domácností, což je 21,51 %. Stát tedy prostřednictvím sociálních dávek přerozdělil 290,4 miliard Kč. Domácnosti, které pobírají sociální transfery (78,49 % domácností v ČR) obdrží v průměru měsíčně 7 683 Kč. Starobní důchody pobírá 1 565 053 seniorských domácností, což je 39 % domácností v ČR, v peněžním vyjádření se jedná téměř o 194 miliard Kč.

Při šetření ŽP12 nepobíralo žádné sociální transfery 1 344 996 domácností, což je 31,61 % domácností v rámci celé ČR. V rámci sociálních transferů bylo přerozděleno 425,2 miliard Kč. Domácnosti pobírající sociální transfery (68,39 %) obdržely v průměru 12 176 Kč měsíčně (pokud by se hodnota očistila od inflace, jednalo by se o částku 10 327 Kč). Starobní důchody pobírá 1 767 549 seniorských domácností, což je 42 % domácností v ČR, v peněžním vyjádření se jedná téměř o 313 miliard Kč.

Ze struktury sociálních transferů je možno zpochybnit účelnost vyplácených státních sociálních podpor a to ze skutečnosti razantního snížení objemu sociálních podpor vyplácených v závislosti na příjmu domácnosti (7,36 % v šetření ŽP05, 1,72 % v šetření ŽP12) a nárůstu objemu sociálních dávek, vyplácených bez ohledu na příjem domácnosti (3,84 % v šetření ŽP05 a 6,19 % v šetření ŽP12). Na základě vypočtených hodnot z šetření ŽP12 bylo zjištěno, že pro vystoupení domácností z pásma chudoby by bylo potřebné přerozdělit v rámci sociálních transferů 2,18 miliard Kč. Jak již bylo několikrát zmíněno, chudoba v rámci Evropské unie má jednotnou metodiku a je vypočtena na základě 60 % mediánového příjmu. Kdyby se stát snažil dostat všechny domácnosti ohroženy chudobou z pásma chudoby, znamenalo by to pouze změnu hranice chudoby a zvýšila by se těmto domácnostem životní úroveň, ovšem pro samotnou ekonomiku, by to přínosné nebylo. Nicméně pomoci domácnostem seniorů ohrožených chudobou, kterých je relativně málo, by nemuselo být pro stát příliš finančně náročné. Seniorské domácnosti by měly mít nárok získat od státu dostatečný finanční příjem a zajistit si uspokojující životní úroveň. Ovšem ostatní domácnosti je zapotřebí vymanit z pásma chudoby jiným způsobem než za pomoci sociálních transferů. Problém sociálního vyloučení má mnoho dimenzí. Proto je třeba se zabývat sociální situací obyvatelstva nejen hlouběji v rámci jednotlivých krajů, ale také v širším kontextu za využití kvantitativních, ale i kvalitativních ukazatelů, které jsou žádaným doplněním prováděných analýz.

4.6 Finanční a materiální deprivace

Problém sociální exkluze má mnoho dimenzí. Proto je nezbytné se zabývat sociální situací v širším kontextu, nevyužívá pouze kvantitativní metody, ale také metody kvalitativní. Předmětem následující kapitoly je analýza subjektivních názorů domácností. Následující tabulky budou opět porovnávat skupinu seniorů s domácnostmi celkem v šetření ŽP05 a ŽP12. První otázka zněla, jak domácnost vychází se svými příjmy. Odpovědi respondentů byly velmi podobné v průběhu celého šetření. Poslední šetření ŽP12 ukázalo, že se svým příjmem vyjde obtížně mnohem více seniorských domácností než v prvním roce šetření, jejich situace se oproti průměrné domácnosti zhoršila. Velmi snadno vychází se svým příjmem mnohem méně seniorských domácností než v předešlých šetřeních. Přesnější hodnoty jsou uvedeny v následující tabulce 20.

Tab. 20 Jak domácnost vychází s příjmy v %

Charakteristiky		S velkými obtížemi či s obtížemi	S malými obtížemi či docela snadno	Velmi snadno
Všechny domácnosti	ŽP05	29,5	59,9	10,6
	ŽP12	31,4	59,2	9,4
Domácnosti seniorů	ŽP05	29,9	61,1	8,9
	ŽP12	34,7	57,4	7,8

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Další otázka se týkala nákladů na bydlení, které se podrobněji řešily v předešlé kapitole. Náklady na bydlení představují pro seniory mnohem větší zátěž než pro průměrnou domácnost, což si lze vysvětlit počtem členů, kde se tedy následně projevují úspory z rozsahu. Náklady na bydlení představují od prvního roku šetření velkou zátěž pro mnohem více seniorských domácností.

Tab. 21 Jak velkou finanční zátěž představují náklady na bydlení

Charakteristiky		Velkou zátěž	Určitou zátěž	Žádnou zátěž
Všechny domácnosti	ŽP05	23,8	64,1	12,2
	ŽP12	28,5	63,4	8,1
Domácnosti seniorů	ŽP05	25,2	64,2	10,6
	ŽP12	32,2	60,8	7,0

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Pro hodnocení materiální deprivace byly vybrány následující položky: týden dovolené mimo domov, dovolit si jíst maso či ryby obden, dostatečné vytápění bytu a schopnost zaplatit neočekávaný výdaj. Neočekávaný výdaj v šetření ŽP05 činil 6 000 Kč, v šetření ŽP12 tato částka vzrostla na 9 100 Kč. Následující tabulka 22 ukazuje, že seniorské domácnosti jsou více materiálně deprivované. V šetření ŽP12 se všechny hodnoty zvýšili, kromě položky “neočekávaný výdaj”, kde došlo k nepatrnému poklesu. Situace u domácností seniorů v oblasti materiální deprivace se vyvíjela pozitivním směrem, což je patrné z tabulky 22.

Tab. 22 Materiální deprivace

Materiální deprivace – vyjádřená v %								
Charakteristiky	Týden dovolené mimo domov		Maso či ryby obden		Dostatečné vytápění domu		Neočekávaný výdaj	
	ŽP05	ŽP12	ŽP05	ŽP12	ŽP05	ŽP12	ŽP05	ŽP12
Všechny domácnosti	58,0	56,2	81,0	86,3	89,7	92,4	55,9	56,0
Domácnosti seniorů	41,7	44,9	74,7	81,2	86,6	90,1	50,0	49,9

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Domácnosti seniorů se v posledním šetření ŽP12 vyjadřovali ke své finanční situaci a výdajům na bydlení velmi pesimisticky, což ovšem nekorespondovalo s výsledky zjištěnými v předešlých analýzách. Údaje v tabulce 22 toto negativní vnímání nepotvrzují. Objektivní informace o četnosti položek materiální deprivace narůstají (týdenní dovolená, maso a ryby obden, způsob vytápění aj.) což značí, že životní úroveň by měla u skupiny seniorů narůstat a jejich vnímání situace by mělo být spíše pozitivní.

4.7 Výdaje domácností

S příjmy jsou neodmyslitelně také spojeny výdaje domácností. Jelikož šetření SILC poskytuje pouze informace, které se týkají nákladů na bydlení, bylo využito také šetření s názvem Statistika rodinných účtů (SRÚ), které poskytlo podrobnější informace o spotřebě domácností na fyzického člena. Jak zobrazuje následující tabulka, zjištěné příjmy ze SRÚ jsou velice blízké vypočteným příjmům z dat SILC.

Tab. 23 Průměrné roční příjmy v Kč očištěné od inflace na fyz. osobu domácnosti z šetření SILC

domácnost	ŽP05	ŽP06	ŽP07	ŽP08	ŽP09	ŽP10	ŽP11	ŽP12
průměrná domácnost	103992	107028	113052	119364	123108	124992	124656	125064
seniorská domácnost	94020	97500	103008	107976	110292	114576	115992	118164

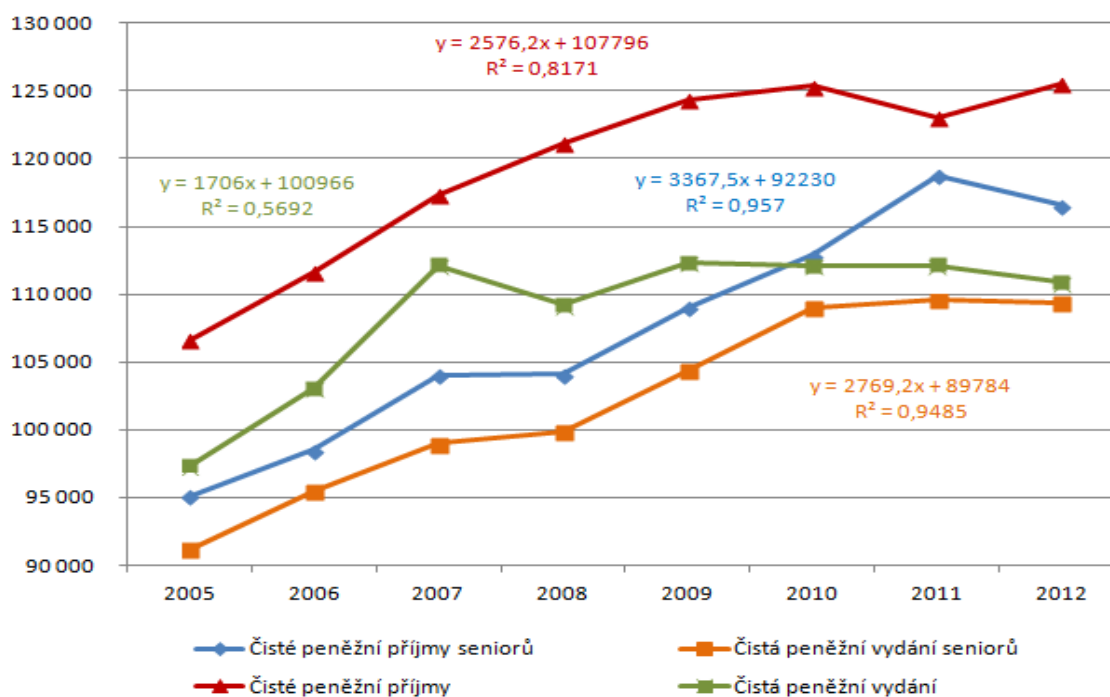
Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Tab. 24 Průměrné roční příjmy a výdaje v Kč očištěné od inflace na fyzickou osobu domácnosti z šetření SRÚ

Příjmy a výdaje	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
čisté peněžní příjem	106650	111637	117367	121143	124369	125377	123054	125516
čistá peněžní vydání	97316	103051	112134	109211	112334	112085	112142	110870
čisté peněžní příjmy seniorů	95134	98818	104047	104096	109020	112913	118739	116597
čistá peněžní vydání seniorů	91221	95464	98965	99883	104403	109016	109588	109411

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ^{2, 12}, vlastní výpočty

Z hodnot uvedených v tabulce 24 z šetření SRÚ byl tedy vyjádřen následující graf, kde lze srovnat příjmovou situaci průměrné české domácnosti a domácnosti seniorů. Od roku 2005 výdaje domácností rostly, ovšem rok 2008 ukázal značný pokles, což mohlo být vyvoláno krizí, která započala v roce 2007, a lidé začali omezovat svoje výdaje. Od roku 2008 vydání seniorů rostla, ovšem u průměrných českých domácností byl zaznamenán spíše pokles. V následujícím grafu jsou jednotlivé hodnoty propojeny spojnicí trendu, je uvedena rovnice regrese a také hodnota spolehlivosti.



Obr. 21 Roční příjmy a vydání očištěné od inflace

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ^{2,12}, vlastní výpočty

Jak je vidět na výše uvedeném obrázku 21, modrá křivka ukazující peněžní příjmy seniorů se v posledních letech od křivky čistých peněžních vydání seniorů vzdaluje, což značí, že jejich úspory se zvyšují. Ve sledovaném období byl tedy meziroční nárůst příjmů vyšší u domácností seniorů, obdobně jako i výdaje meziročně rostly více u domácností seniorských. Z parametrů regresní funkce 8leté časové řady vyplývá meziroční nárůst příjmů u domácností seniorů o 3 350 Kč, u domácnosti ČR pouze o 2 576 Kč. Obdobně je tomu i u růstu výdajů. Seniorské domácnosti mají roční nárůst 2 769 Kč, ostatní domácnosti 1 706 Kč. Rozdíl mezi příjmy a výdaji v jednotlivých šetřeních uvádí následující tabulka 25.

Tab. 25 Rozdíl mezi příjmy a výdaji v jednotlivých šetřeních v Kč

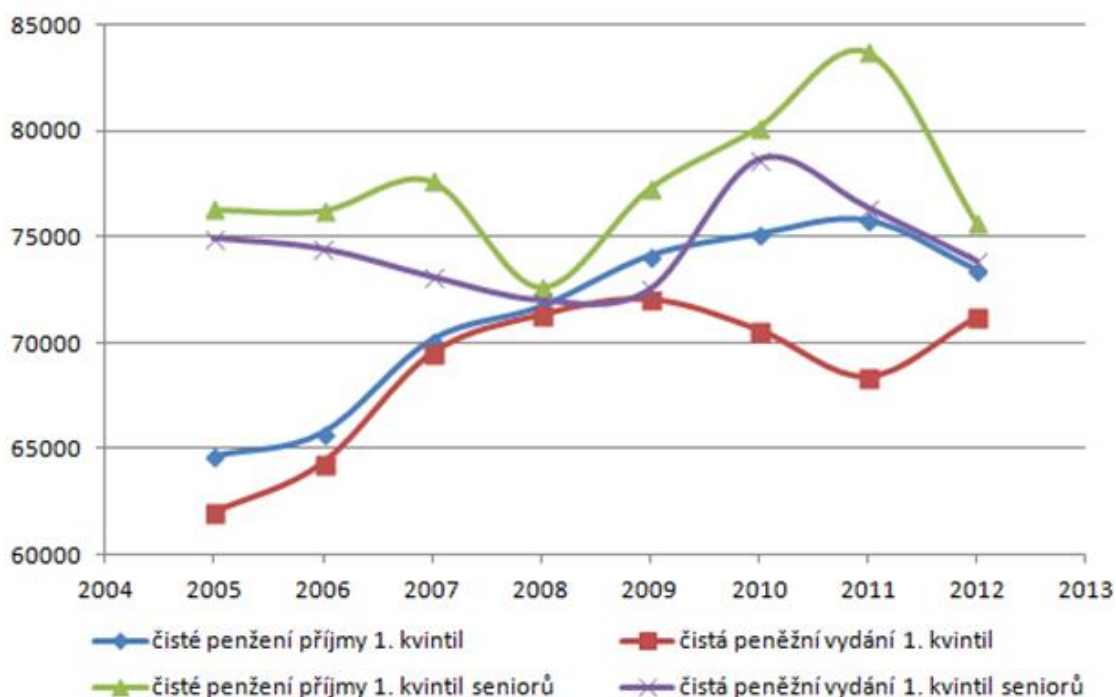
Rozdíl mezi příjmy a výdaji	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Průměrná domácnost	9334	8586	5233	11932	12035	13292	10912	14646
Seniorská domácnost	3913	3354	5082	4213	4617	3897	9151	7186

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ^{2,12}, vlastní výpočty

Na základě tabulky 25, lze říci, že v roce 2005 byla domácnost seniorů schopna ušetřit 3 913 Kč, což je 42 % toho, co dokáže ušetřit průměrná česká domácnost.

V roce 2007 ušetřily seniorské domácnosti téměř stejné peněžní prostředky jako průměrná česká domácnost, velmi podobné výsledky byly vypočteny z hodnot šetření v roce 2011, kde seniorské domácnosti uspořily 84 % (9 151 Kč).

Tabulka 24 (ročních příjmů a výdajů) a obrázek 21 (ročních příjmů a výdajů) vypovídají o příjmové situaci průměrné domácnosti obou souborů - domácnosti za ČR a domácnosti seniorské. Protože se jedná u průměrné domácnosti za celou republiku, jsou významně nivelizovány rozdíly mezi nízko-příjmovými a vysoko-příjmovými domácnostmi. Proto jsou příjmové analýzy doplněny o příjmovou analýzu 1. kvintilu, který se týká prvních 20 % domácností vzestupně uspořádaných podle výše příjmu. Z průběhu příjmů i výdajů jasně vyplývá, že nízko-příjmové domácnosti ČR mají nižší příjmy než domácnosti seniorské, a že období krize znamenalo snížení výdajů právě u těchto domácností. Seniorské domácnosti průběhem svých výdajů kopírují průběh příjmů a s menším či větším rozdílem ale vždy s vyšším příjmem.



Obr. 22 Příjmy a výdaje domácností v 1. kvintilu v Kč

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ^{2, 12}, vlastní výpočty

Výše uvedené analýzy byly vedeny ve smyslu příjmové situace domácností ve vztahu k výdajům domácností. Segment seniorů je segmentem velkou měrou závislým na sociální politice, čehož si je stát vědom, neboť v průběhu sledovaného

období 2005 až 2012 rostly příjmy seniorů (12,6 %) více, než rostly příjmy na fyzickou osobu všech domácností v ČR (12,03 %). Jak lze vidět na výše uvedeném obrázku 22, příjmy seniorů v 1. kvintilu byly mnohem vyšší než příjmy průměrné domácnosti. Definovat vývoj v letech 2005 – 2012 pomocí parametrů regresní funkce není považováno za potřebné, jelikož nebyla ověřena statistická průkaznost těchto parametrů. Následující tabulka poskytuje informace o jednotlivých položkách spotřebního koše.

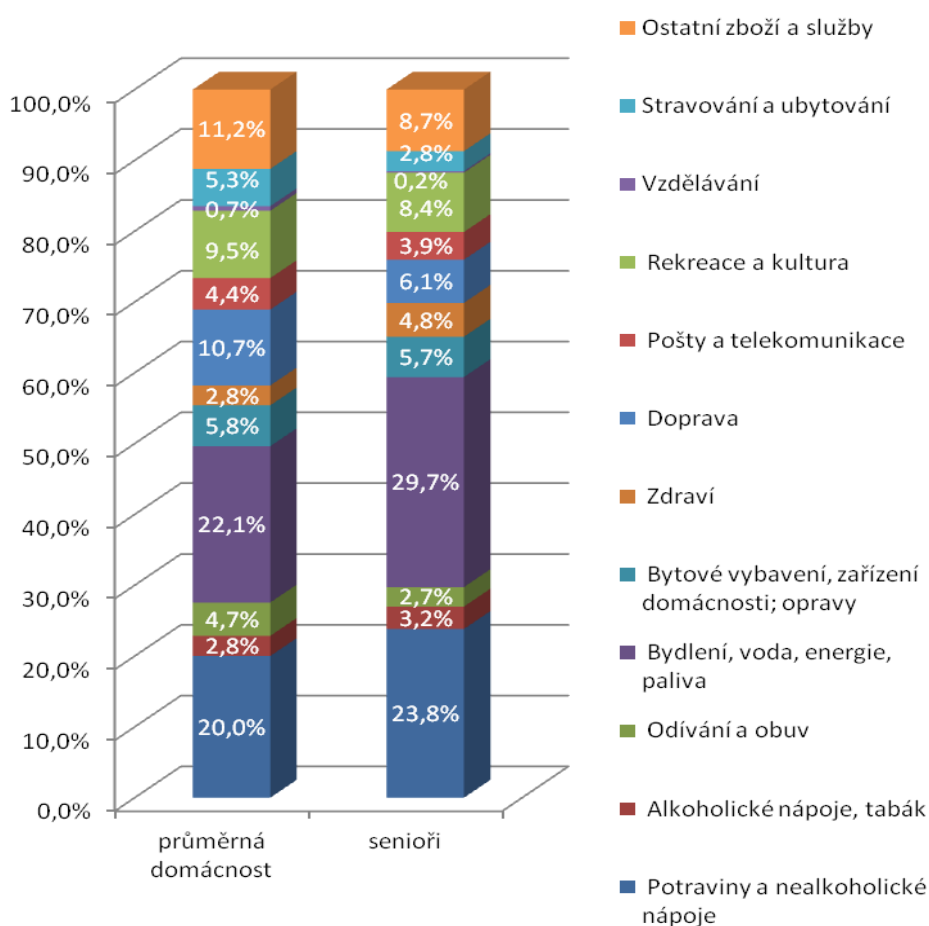
Tab. 26 Průměrné roční výdaje domácností na osobu v Kč

Položky COICOP	2005		2012	
	průměrná domácnost	domácnost důchodců	průměrná domácnost	domácnost důchodců
Potraviny a nealkoholické nápoje	18775	22894	19650	23371
Alkoholické nápoje, tabák	2603	2508	2794	3105
Odívání a obuv	5095	2955	4624	2694
Bydlení, voda, energie, paliva	18336	23657	21678	29093
Bytové vybavení, zařízení domácnosti, opravy	6116	5344	5667	5587
Zdraví	1795	2743	2752	4690
Doprava	10132	6209	10522	5974
Pošty a telekomunikace	4162	3795	4366	3836
Rekreace a kultura	9673	6807	9330	8210
Vzdělávání	497	18	643	222
Stravování a ubytování	4643	2150	5172	2762
Ostatní zboží a služby	9257	6179	11000	8531
Celkem	91084	85259	98198	98075

Zdroj: ČSÚ¹², vlastní výpočty

Výše uvedená tabulka 26 ukazuje, že celkové výdaje domácností byly v roce 2005 vyšší než výdaje domácností seniorů, ovšem v roce 2012 se výdaje téměř vyrovnaly. Náklady na bydlení mají v rámci výdajů obou typů domácností největší podíl. Více peněžních prostředků vydaly domácnosti seniorů oproti roku 2005

zejména za bydlení, vodu, energie a paliva, kde nárůst činil 5 436 Kč. Vzrostly také výdaje týkající se zdraví (o 1947 Kč), ale také došlo k navýšení výdajů v sekci rekreace a kultura (o 1 403 Kč). Oproti roku 2005 vzrostly také seniorům výdaje na ostatní zboží a služby (o 2 352 Kč). I přestože vzrostly výdaje seniorů, jejich rozdíl mezi výdaji a příjmy činil v průměru 7 186 Kč. Na základě hodnot z tabulky 26 lze říci, že v průběhu sledovaného období se struktura výdajů u obou typů domácností výrazně neměnila. Mnohem výraznější rozdíly byly zaznamenány mezi průměrnou domácností a domácností seniorů. Největší výdajovou položkou je bydlení, voda, energie a paliva. Podíly jednotlivých položek COICOP jsou uvedeny na níže znázorněném obrázku 23.



Obr. 23 Struktura výdajů domácností v roce 2012

Zdroj: ČSÚ¹², vlastní výpočty

Tab. 27 Podíly nákladů na bydlení v % z šetření SRÚ

Domácnost	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
průměrná domácnost	20,1	20,7	19,9	19,9	21,4	21,7	22,3	22,1
domácnost důchodců	27,7	28,6	27,3	27,1	28,7	28,7	29,2	29,7

Zdroj: ČSÚ¹², vlastní výpočty

Náklady na bydlení od roku 2005 narůstaly téměř stejně u průměrné domácnosti, tak i u domácnosti seniorské. V roce 2012 představovaly u průměrné domácnosti 22 % a u domácnosti seniorské 30 % jejich výdajů.

Tab. 28 Průměrné roční výdaje domácností v Kč (očištěné od inflace)

Bydlení, voda, energie, paliva	2005 (ŽP06)		2011 (ŽP12)	
	průměrná domácnost	domácnost důchodců	průměrná domácnost	domácnost důchodců
SRÚ - na fyzického člena	18336	23657	22481	29520
SILC - na fyzického člena	17223	20375	22865	28114
SRÚ - na ekvival. člena	23030	26212	28015	32759
SILC - na ekvival. člena	25661	26054	33699	35349
SILC - na průměrnou domácnost	43449	35849	55313	47200

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ^{2, 12}, vlastní výpočty

Níže uvedená tabulka 29 porovnává zjištěné hodnoty nákladů na bydlení dle šetření SILC a dle šetření SRÚ. Porovnání těchto dvou šetření mělo zjistit, zda je možné údaje z těchto šetření propojit. SILC je šetření zaměřené zejména na příjmy, přičemž SRÚ zahrnuje i výdaje. Na základě zjištěných hodnot lze říci, že výsledky z obou šetření se na fyzického člena samozřejmě více shodují, jelikož na ekvivalizovaného člena je u šetření SILC použita jiná metodika pro přepočet příjmů na jednotku (dle definice EU, ovšem SRÚ používá přepočet dle OECD). Náklady na bydlení jsou u domácností důchodců mnohem vyšší, jelikož se jedná o přepočet na osobu (ať už fyzickou či ekvivalizovanou). Náklady na bydlení seniorům vzrostly na fyzického člena v průměru dle SRÚ o 5 863 Kč, dle šetření SILC se dokonce jedná o 7 739 Kč za sedm let. Poslední řádek níže uvedené tabulky uvádí, jaké jsou v průměru roční náklady na celou domácnost. Zde je zřejmé,

že značnou roli hraje přepočtení na osobu a vliv úspor z rozsahu, které se při přepočtu na osobu projevují.

Tab. 29 Průměrné roční příjmy a náklady seniorských domácností neočištěné od inflace

charakteristiky domácností seniorů	ŽP05	ŽP06	ŽP07	ŽP08	ŽP09	ŽP10	ŽP11	ŽP12
příjmy	166526	179218	186097	197023	213877	228246	232220	230520
bazické indexy příjmů	-	7,62	11,75	18,31	28,43	37,06	39,45	38,43
náklady na bydlení	34721	37426	39758	43553	48841	51043	53102	55271
bazické indexy seniorů náklady	-	7,79	14,51	25,44	40,67	47,01	52,94	59,19

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Výše uvedená tabulka 29 poukazuje na mnohem rychlejší růst nákladů na bydlení ve srovnání s příjmy seniorů. V rámci šetření ŽP12 vzrostly příjmy domácností (neočištěné od inflace) k prvnímu roku šetření o 38 %, ovšem u nákladů na bydlení byl nárůst téměř o 60 %.

4.8 Podrobnější příjmové analýzy domácností seniorů

Následující tabulka 30 podrobněji analyzuje příjmy seniorů v jednotlivých krajích. Modře jsou opět označeny tři nejvyšší hodnoty příjmů a červeně tři nejnižší hodnoty příjmů v rámci daného roku.

Tab. 30 Disponibilní příjem na ekvivalentní osobu seniorských domácností dle krajů ČR

Regiony	ŽP05	ŽP06	ŽP07	ŽP08	ŽP09	ŽP10	ŽP11	ŽP12
Hlavní město Praha	10545	10426	11561	11959	12081	13045	13500	13316
Středočeský	10277	11211	10723	11285	11518	12090	12229	12025
Jihočeský	10664	9954	10371	11199	11011	11950	11972	11870
Plzeňský	9836	10619	11350	11422	11396	11860	11637	11868
Karlovarský	9233	9605	10772	10909	11152	12392	13930	13247
Ústecký	9764	10480	10891	11272	11479	11115	11110	11352
Liberecký	10012	10319	11074	11294	11467	13099	12456	13299
Královéhradecký	10231	10509	11207	11298	12716	12029	12736	11661
Pardubický	10497	10069	10767	10977	11034	11532	11717	12182
Vysočina	9747	10302	10897	11755	11944	12709	12684	12766
Jihomoravský	9897	9736	10595	10784	10937	11705	11672	12006
Olomoucký	9499	10189	10211	11065	11024	11877	11467	12116
Zlínský	9759	10590	10786	11336	12216	12371	12331	12382
Moravskoslezský	9657	9709	10549	11114	11306	11594	11848	11747
Česká republika	9999	10278	10838	11275	11515	12053	12170	12203

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Na konci tabulky 30 je pro každý rok uveden celorepublikový průměr seniorské domácnosti. Nadprůměrná příjmová situace seniorů ve srovnání s celorepublikovým průměrem je v hlavním městě Praze, dále v kraji Libereckém, Vysočina, Středočeském, Královéhradeckém a Zlínském. Podprůměrné příjmy byly nejčastěji zaznamenány u domácností seniorů žijících v kraji Moravskoslezském a Olomouckém. V rámci posledních tří šetření se zhoršila příjmová situace zejména v kraji Ústeckém. Největší změna byla zaznamenána v kraji Karlovarském, kde byly zpočátku příjmy seniorů v rámci všech krajů úplně nejnižší, ovšem v posledních letech šetření byly jejich příjmy nejvyšší. Náklady na bydlení jsou v níže uvedené tabulce 31 rozebrány dle jednotlivých krajů.

Tab. 31 Průměrné roční náklady seniorské domácnosti na bydlení v Kč

Regiony	Náklady na bydlení	
	ŽP05	ŽP12
Hl. město Praha	41580	71544
Středočeský	31656	51684
Jihočeský	33948	48804
Plzeňský	32376	49896
Karlovarský	34896	54312
Ústecký	38052	55980
Liberecký	35880	61584
Královéhradecký	33576	50796
Pardubický	31224	49572
Vysočina	29604	47568
Jihomoravský	37212	56700
Olomoucký	33588	49464
Zlínský	28428	50544
Moravskoslezský	35280	57336

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Nejvyšší náklady byly zjištěny v rámci šetření ŽP05 v hlavním městě Praze, v kraji Ústeckém a Jihomoravském. V šetření ŽP byly zaznamenány nejvyšší náklady na bydlení opět v hlavním městě Praze, v kraji Libereckém a Moravskoslezském. Následující tabulka představuje počet domácností ohrožených chudobou a Giniho koeficienty. Modře jsou označeny tři nejpříznivěji vycházející hodnoty, naopak červeně hodnoty nejméně příznivé. Procento domácností seniorů ohrožených chudobou se v rámci celé ČR vyvíjí od šetření ŽP09 pozitivním směrem, počty těchto domácností klesly z 10,25 % na 9,32 %. Pro hlubší poznání situace domácností byl v rámci každého kraje zjištěn počet příjmově ohrožených domácností v prvním a posledním roce sledování. V tabulce 32 lze vidět počet příjmově ohrožených domácností v každém kraji, ale také pouze počet příjmově ohrožených domácností seniorů. Tabulka 32 je také doplněna Giniho koeficientem pro domácnosti seniorů.

Tab. 32 Domácnosti ohrožené chudobou a Giniho koeficient v rámci krajů

Regiony	Relativní počet všech domácností ohrožených chudobou (%)		Relativní počet domácností seniorů ohrožených chudobou (%)		Giniho koeficient domácností seniorů	
	ŽP05	ŽP12	ŽP05	ŽP12	ŽP05	ŽP12
Hl. město Praha	4,7	5,2	2,3	5,98	0,1442	0,1733
Středočeský	9,4	7,1	8,18	9,69	0,1722	0,1614
Jihočeský	7,7	11,1	2,69	8,51	0,1565	0,1589
Plzeňský	8,2	6,1	4,39	4,91	0,1292	0,1436
Karlovarský	18,7	9,8	5,36	5,33	0,1400	0,1820
Ústecký	13,1	18,3	11,33	14,45	0,1486	0,1627
Liberecký	11,6	8,5	4,04	7,87	0,1474	0,2043
Královéhradecký	11,7	9,6	3,06	9,73	0,1420	0,1538
Pardubický	17,4	12,5	8,15	10,22	0,1615	0,1743
Vysočina	11,2	8,8	5,63	6,72	0,1398	0,1550
Jihomoravský	13,8	10,3	4,83	12,22	0,1306	0,1721
Olomoucký	16,6	11,9	14,00	9,5	0,1526	0,1633
Zlínský	15,6	10,5	8,6	7,42	0,1542	0,1531
Moravskoslezský	17,00	16,1	16,93	11,04	0,1606	0,1484
Česká republika	10,36	9,6	8,01	9,32	0,1455	0,1621

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Výše uvedená tabulka 32 ukazuje, že za osmileté sledování se snížilo procento domácností ohrožených chudobou, ovšem v rámci domácností seniorů se procento ohrožených domácností zvýšilo z 8,01 % na 9,32 %. V roce 2012 se situace zhoršila oproti roku 2005 pouze u tří krajů (v hlavním městě Praze, kraji Jihočeském a Ústeckém). Ovšem při pohledu jen na seniorské domácnosti se zjistilo, že zde došlo ke zvýšení počtu ohrožených domácností v 10 krajích. V kraji Ústeckém a Moravskoslezském je po oba sledované roky situace nejhorší. V roce 2005 měl vysoké procento domácností ohrožených chudobou také kraj Karlovarský, ovšem zde se situace postupně zlepšovala. Nejpriznivější příjmové situace byly pro domácnosti seniorů v hlavním městě Praze, kraji Plzeňském a Karlovarském. Pokud bychom zde využili vytvořené shluky na základě výše příjmů a nákladů

na bydlení, nejvíce seniorů ohrožených chudobou je v krajích podprůměrných, výjimkou je kraj Plzeňský, kde bylo ohroženo chudobou necelých 5 % seniorů (ŽP12). Naopak nejméně seniorů ohrožených chudobou je v rámci shluku kraje nadprůměrné.

Podrobněji analyzována byla také materiální deprivace, kde bylo zjišťováno, jak velkou finanční zátěž představují náklady na bydlení, jak velkou finanční zátěží je splácení půjček, jak domácnost vychází s příjmy a zda je domácnost schopna zaplatit neočekávaný výdaj. Níže uvedená tabulka 33 představuje nákladovou zátěž na bydlení a půjčky v rámci jednotlivých krajů.

Tab. 33 Finanční zátěž - bydlení a půjčky v rámci jednotlivých krajů (v %)

Regiony	Jak velkou zátěží jsou							
	náklady na bydlení				splácení půjček			
	velkou		žádnou		velkou či určitou		nesplácí	
	ŽP05	ŽP12	ŽP05	ŽP12	ŽP05	ŽP12	ŽP05	ŽP12
Hlavní město Praha	31,2	34,4	9,4	9,6	3,7	3,5	96,3	96,5
Středočeský	24,1	37,0	8,2	4,1	3,7	4,5	95,0	95,5
Jihočeský	21,0	25,7	21,0	3,5	4,0	5,2	95,3	94,7
Plzeňský	29,0	33,4	12,0	3,1	5,2	3,2	93,9	96,9
Karlovarský	26,7	23,5	4,3	6,8	6,5	3,7	93,5	94,8
Ústecký	24,0	31,0	11,0	8,0	8,6	10,8	89,4	88,6
Liberecký	39,4	33,5	4,6	6,8	3,0	5,8	97,0	94,3
Královéhradecký	18,5	30,3	13,0	5,7	3,3	5,3	95,6	93,4
Pardubický	18,0	37,7	13,0	8,2	5,0	4,9	95,1	95,1
Vysočina	15,9	32,4	6,8	9,6	5,3	5,8	94,7	93,6
Jihomoravský	27,0	26,0	7,0	10,0	7,7	3,4	92,0	96,3
Olomoucký	26,8	39,9	8,4	5,7	6,4	2,7	91,9	97,4
Zlínský	18,0	31,3	11,0	5,2	10,6	2,1	88,5	97,9
Moravskoslezský	27,0	31,5	15,0	7,6	9,4	6,0	90,0	93,9

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Z tabulky je zřejmé, že situace se v rámci krajů za osm let šetření změnila. Lze říci, že pro seniory žijící v Praze jsou po oba sledované roky náklady na bydlení velkou zátěží, situace se změnila u seniorů žijících v kraji Pardubickém a Olomouckém.

Splácení půjček trápí zejména seniory po oba sledované roky v kraji Ústeckém a v kraji Moravskoslezském. S výše uvedenou tabulkou je velmi úzce propojená tabulka, která podrobněji rozebírá, jak domácnosti v rámci jednotlivých krajů vychází s příjmy a zda by byly schopny splatit neočekávaný výdaj (v rámci šetření ŽP05 se jednalo o 6 tis. Kč, v šetření ŽP12 to bylo již 9 100 Kč).

Tab. 34 Jak domácnost vychází s příjmy v rámci jednotlivých krajů ŽP05 (v %)

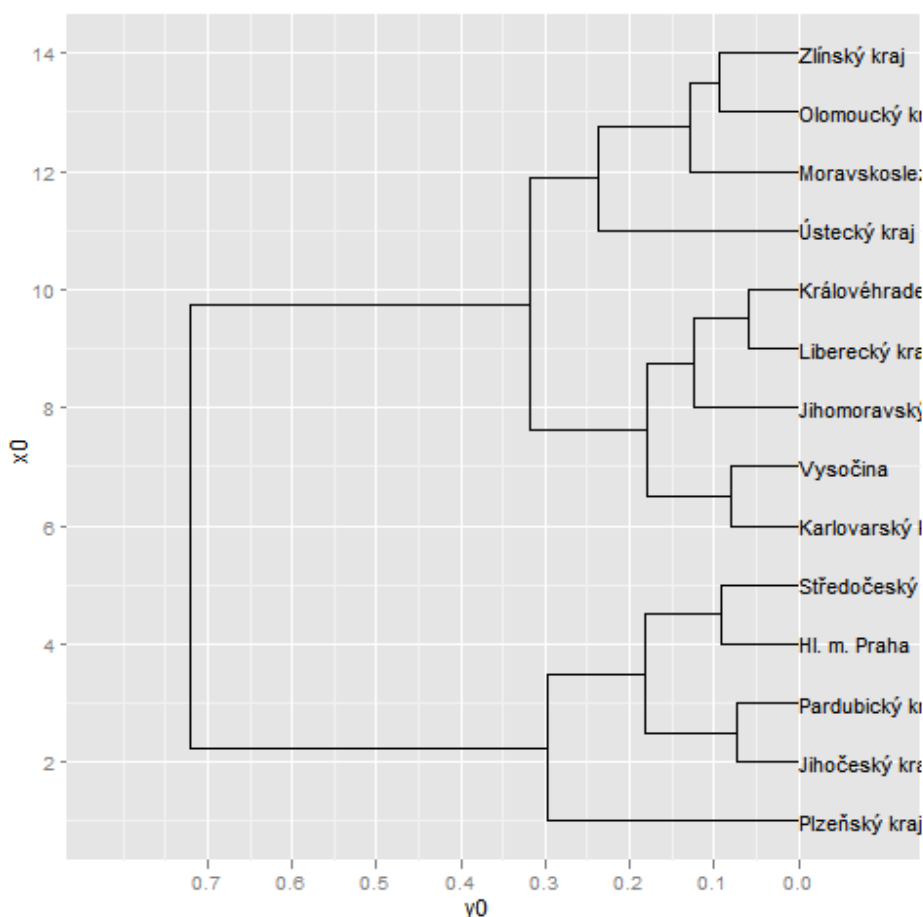
Regiony	Domácnost vychází s příjmy						Domácnost je schopna zaplatit neočekávaný výdaj	
	S velkými obtížemi či s obtížemi		S malými obtížemi či docela snadno		Velmi snadno		ŽP05	ŽP12
	ŽP05	ŽP12	ŽP05	ŽP12	ŽP05	ŽP12		
Hlavní město Praha	39,1	43,8	55,9	47,1	5,0	9,0	41,0	55,0
Středočeský	35,4	37,9	57,8	56,9	6,8	5,1	39,0	43,0
Jihočeský	20,2	34,4	74,3	60,7	5,5	4,9	59,0	49,0
Plzeňský	32,6	42,2	55,4	55,7	12,0	2,1	44,0	52,0
Karlovarský	31,0	23,7	60,4	61,2	8,6	15,1	46,0	53,0
Ústecký	27,9	32,4	68,9	56,7	3,2	10,9	43,0	46,0
Liberecký	36,9	29,9	48,3	62,1	14,9	8,1	52,0	49,0
Královéhradecký	14,0	28,8	69,0	62,4	16,0	8,7	69,0	53,0
Pardubický	28,0	36,4	57,3	56,3	14,6	7,3	60,0	48,0
Vysočina	29,0	26,5	61,0	63,3	10,0	10,3	58,0	67,0
Jihomoravský	31,4	29,4	58,3	61,3	10,3	9,3	60,0	50,0
Olomoucký	21,3	38,9	70,8	50,9	7,9	10,3	53,0	48,0
Zlínský	16,7	34,7	72,1	59,5	11,1	5,7	57,0	59,0
Moravskoslezský	35,7	34,0	55,2	59,3	9,2	6,7	44,0	43,0

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Na základě tabulky 34 lze vyvodit, že s velkými obtížemi opět vychází senioři v hlavním městě Praze a v kraji Středočeském. Pro seniory z kraje Moravskoslez-

ského, Ústeckého a Středočeského by bylo v rámci šetření ŽP12 problémem zaplatit neočekávaný výdaj ve výši 9 100 Kč.

Na základě výše uvedených čtyř otázek materiální deprivace byla provedena opět shluková analýza a vytvořen dendrogram. Tyto čtyři proměnné vytvořily na základě podobnosti z hodnot z šetření ŽP12 následující shluky. Na ose y jsou hodnoty, které vyjadřují vzdálenost spojů. Na ose x jsou jednotlivé kraje. Jako úroveň distance byla zvolena hodnota 0,31. Na základě dendrogramu a zvolené distanční hodnoty lze sledovat 3 shluky. První skupina je tvořena krajem Zlínským, Olomouckým, Moravskoslezským a Ústeckým. Jedná se o shluk, který lze nazvat jako kraje s negativním vnímáním finanční situace a materiální deprivace. Druhá skupina je tvořena krajem Královéhradeckým, Libereckým, Jihomoravským, krajem Vysočina a Karlovarským. Tento shluk nazvat jako kraje s neutrálním vnímáním. Třetí shluk tvoří kraj Středočeský, hlavní město Praha, Pardubický, Jihočeský a Plzeňský, kde lze říci, že se jedná o kraje s pozitivním vnímáním finanční situace a materiální deprivace.



Obr. 24 Dendrogram shlukové analýzy – materiální deprivace, ŽP12

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní práce

Následující mapa byla vytvořena na základě výše uvedeného dendrogramu a poukazuje na subjektivní vnímání seniorů v jednotlivých krajích. Negativně vnímají situaci senioři v kraji Ústeckém, Moravskoslezském, Zlínském a Olomouckém. Kromě Zlínského kraje se jedná o kraje s nejvyšším počtem seniorských domácností ohrožených chudobou.



vnímání finanční a materiální deprivace: negativní, neutrální, pozitivní

Obr. 25 Vnímání finanční a materiální deprivace dle shluků, ŽP12

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní práce

4.9 Životní podmínky seniorů (jednotlivci)

Následující část práce se zabývá pouze životními podmínkami a příjmy jednotlivců (dotazník vyplnil každý člen domácnosti za sebe. Následující tabulka 35 popisuje četnosti dle sociální skupiny jednotlivce. V rámci osmi sledovaných let nenastaly žádné výraznější změny. Největší rozdíl mezi šetřením ŽP05 a ŽP12 byl zaznamenán u skupiny nepracujících důchodců, jejichž podíl v rámci celé populace vzrostl z 22,11 % na 24,02 %. Dále docházelo během sledovaného období k mírnému poklesu u skupiny nižších zaměstnanců z 17,39 % na 15,25 %.

Tab. 35 Četnosti osob dle sociální skupiny

Charakteristiky (%)	ŽP05	ŽP06	ŽP07	ŽP08	ŽP09	ŽP10	ŽP11	ŽP12
Zaměstnanci	37,79	37,6	37,6	38,35	37,86	37,93	36,5	36,32
nižší	17,39	17,84	17,51	17,67	17,22	16,84	15,40	15,25
vyšší	20,40	19,76	20,09	20,68	20,64	21,09	21,10	21,07
Samostatně činní	7,51	7,17	7,22	7,32	8,03	7,55	7,72	8,02
Nepracující důchodce	22,11	22,55	22,96	23,08	23,32	23,26	23,48	24,02
Nezaměstnaní	5,89	5,80	5,60	4,58	3,86	5,19	5,36	5,05
Ostatní	10,99	11,32	11,45	12,14	11,97	11,84	11,86	10,82
Dítě do ukončení povinné školní docházky	15,72	15,57	15,17	14,53	14,99	14,89	15,07	15,78

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Ovšem na základě výše uvedené tabulky 35 nelze vyfiltrovat pouze seniory, pracující senioři by nebyli zahrnuti. Pro další analýzy jsou vyfiltrováni pouze jednotlivci (důchodci) pobírající starobní důchod nebo starobní i vdovský důchod současně (dále už jen důchod). Poslední řádek tabulky 35 ukazuje počet seniorů, ovšem nejedná se o invalidní či sirotčí důchody. Více jak 1/5 české populace osob pobírá starobní důchod. Počet důchodců tedy vzrostl v rámci celé populace ČR od roku 2005 o více než 2 %. Nárůst tohoto segmentu nelze shledávat jako problém, jedná se o ryze pozitivní jev. Jako problém lze chápat pouze zvyšující se nároky na státní rozpočet, zdravotnictví apod. Následující tabulka 36 poukazuje na počty jednotlivců v rámci šetření SILC a na odhady pro celou populaci.

Tab. 36 Četnosti jednotlivců (osob) dle dat SILC

Charakteristiky	ŽP05	ŽP06	ŽP07	ŽP08	ŽP09	ŽP10	ŽP11	ŽP12
Počet jednotlivců v šetření SILC	10 333	17 830	23 059	26 933	23 302	21 379	20 629	20 238
- z toho počet důchodců	2 519	4 357	5 803	6 916	6 021	5 598	5 699	5 807
Počet obyvatel v ČR (v tis.)	10 129	10 161	10 195	10 229	10 340	10 403	10 435	10 293
- z toho počet důchodců (v tis.)	2 091	2 046	2 071	2 102	2 164	2 188	2 288	2 347
Procento důchodců v ČR	20,64	20,14	20,32	20,55	20,93	21,03	21,93	22,80

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

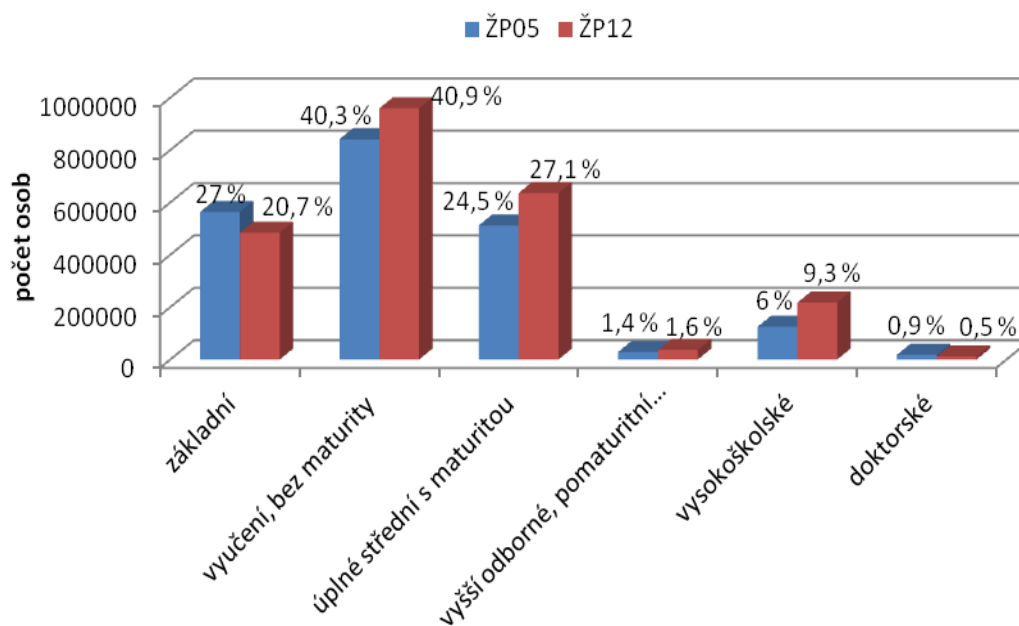
V následující tabulce 37 jsou důchodci rozděleni dle jejich ekonomické aktivity. Opět se zde jedná o rozčlenění důchodců, kteří pobírají starobní (+ vdovský) důchod. Největší počet pracujících důchodců byl v šetření ŽP05, kdy se jednalo téměř o 7 % důchodců, tedy více jak 145 tis. osob se starobní penzí. V posledních letech absolutní hodnoty pracujících důchodců opět rostly (mezi šetřením ŽP11 a ŽP12 je rozdíl téměř 30 tis. osob).

Tab. 37 Četnosti seniorů dle ekonomické aktivity

Charakteristiky	ŽP05	ŽP06	ŽP07	ŽP08	ŽP09	ŽP10	ŽP11	ŽP12
Zaměstnanec (%)	4,57	3,66	3,44	3,68	3,57	4,01	3,42	4,53
Zaměstnanec (abs. v tis.)	95,5	75,0	71,2	77,3	77,3	87,8	78,3	106,4
OSVČ (%)	2,38	1,64	1,03	1,48	1,14	1,41	1,59	1,63
OSVČ (abs. v tis.)	49,7	33,5	21,4	31,1	24,8	30,9	36,4	38,2
Celkový počet pracujících (abs. v tis.)	145,3	108,4	92,7	108,4	102,1	118,7	114,7	144,6
Celkový počet pracujících (%)	6,95	5,3	4,47	5,16	4,71	5,42	5,01	6,16
Nepracující (%)	93,05	94,70	95,53	94,84	95,28	94,57	94,99	93,84
Nepracující (abs. v tis.)	1 945	1 938	1 979	1 993	2 062	2 069	2 174	2 202

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

V prvním roce šetření ŽP05 bylo zjištěno, že na pracovním trhu je přibližně 150 tisíc pracujících důchodců. Pracující důchodci tedy představují téměř 5 % všech pracujících a jsou významnou částí aktivních pracovních zdrojů. Níže uvedená tabulka poukazuje na stupeň vzdělání seniorů. V rámci šetření ŽP05 bylo zjištěno, že 40 % (841 584 seniorů) bylo vyučeno, dalších 27 %, má pouze základní vzdělání, téměř 25 % seniorů mělo úplně střední vzdělání s maturitou, necelé 1 % seniorů má vzdělání doktorské. Vzdělanostní struktura seniorů v rámci šetření ŽP12 ukázala, že se v populaci zvýšil počet seniorů s vyšším stupněm vzdělání.



Obr. 26 Vzdělání seniorů

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Pro hlubší poznání problematiky byla provedena z dat z šetření ŽP12 analýza ANOVA, kde závislou proměnnou je příjem seniorů a nezávisle proměnnou je nejvyšší dosažené vzdělání a místo bydlení. Bylo tedy zkoumáno, zda nominální proměnná vzdělání a místo bydliště mají vliv na kvantitativní proměnnou. První nulová hypotéza tedy zní: Příjem seniorů není závislý na úrovni vzdělání. Druhá nulová hypotéza říká: Příjem seniorů není závislý na místě bydliště. Výsledky jedno-faktorové analýzy rozptylu odhalují, které faktory ovlivňují příjmovou situaci domácností a tím stanovenou výši důchodu.

Tab. 38 Rozkladová tabulka pro faktor – místo bydlení

Místo bydlení	Průměrný roční příjem (Kč)	Směrodatná odchylka	Rozptyl
hl. město Praha	182906	62276,07	3,878309E+09
krajské město	171785	75831,99	5,750491E+09
městská obec	164102	53140,84	2,823948E+09
venkovská obec	164226	52479,81	2,754130E+09
Celkem	167136	57933,59	3,356301E+09

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Tab. 39 Rozkladová tabulka pro faktor – dosažené vzdělání

Dosažené vzdělání	Průměrný roční příjem (Kč)	Směrodatná odchylka	Rozptyl
Základní	131230	39407,2	1,552929E+09
Vyučen	139881	41615,9	1,731879E+09
Úplné střední	156930	78078,1	6,096183E+09
Vyšší odborné	157542	56662,3	3,210622E+09
Vysokoškolské	217048	144470,8	2,087181E+10
Doktorské	326939	205408,4	4,219260E+10
Celkem	150396	73410,3	5,389068E+09

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Tab. 40 Analýza rozptylu

Zkoumaný faktor	Součet čtverců	Stupně volnosti	hodnota F
Místo bydlení	1,243759E+11	3	12,47
Dosažené vzdělání	3,884951E+12	5	164,48

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Z výsledků vyplývá, že oba faktory vysoce průkazně ovlivňují vypočtenou výši důchodu. Odlišuje se město Praha a města krajská, která poskytují vyšší pracovní pozice. Obdobně vysoce průkazný vliv má dosažený stupeň vzdělání a tomuto vzdělání odpovídající pracovní pozice. Na základě analýzy rozptylu bylo zjištěno, že se nulové hypotézy zamítají a faktor vzdělání i místo bydliště mají vysoce průkazný vliv na celkový příjem seniora. Následující tabulka 41 představuje pracující důchodce v rámci každého vzdělanostního stupně.

Tab. 41 Pracující důchodci dle vzdělání

Vzdělání	ŽP05			ŽP12		
	Počet důchodců	Pracující důchodci		Počet důchodců	Pracující důchodci	
	Abs.	Abs.	Rel. (%)	Abs.	Abs.	Rel. (%)
Základní	563926	8545	1,52	484868	12 488	2,58
Vyučení, bez maturity	841584	41 477	4,9	959570	42 923	4,47
Úplné střední s maturitou	512611	61628	12,02	636306	44090	6,93
Vyšší odborné, pomaturitní kurz	29269	5353	18,29	36531	4144	11,24
Vysokoškolské	125150	23031	18,40	217415	36250	16,67
Doktorské	18067	5225	28,92	12124	4708	38,83
Celkem	2090607	145 259	x	2346814	144 603	x

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ2, vlastní výpočty

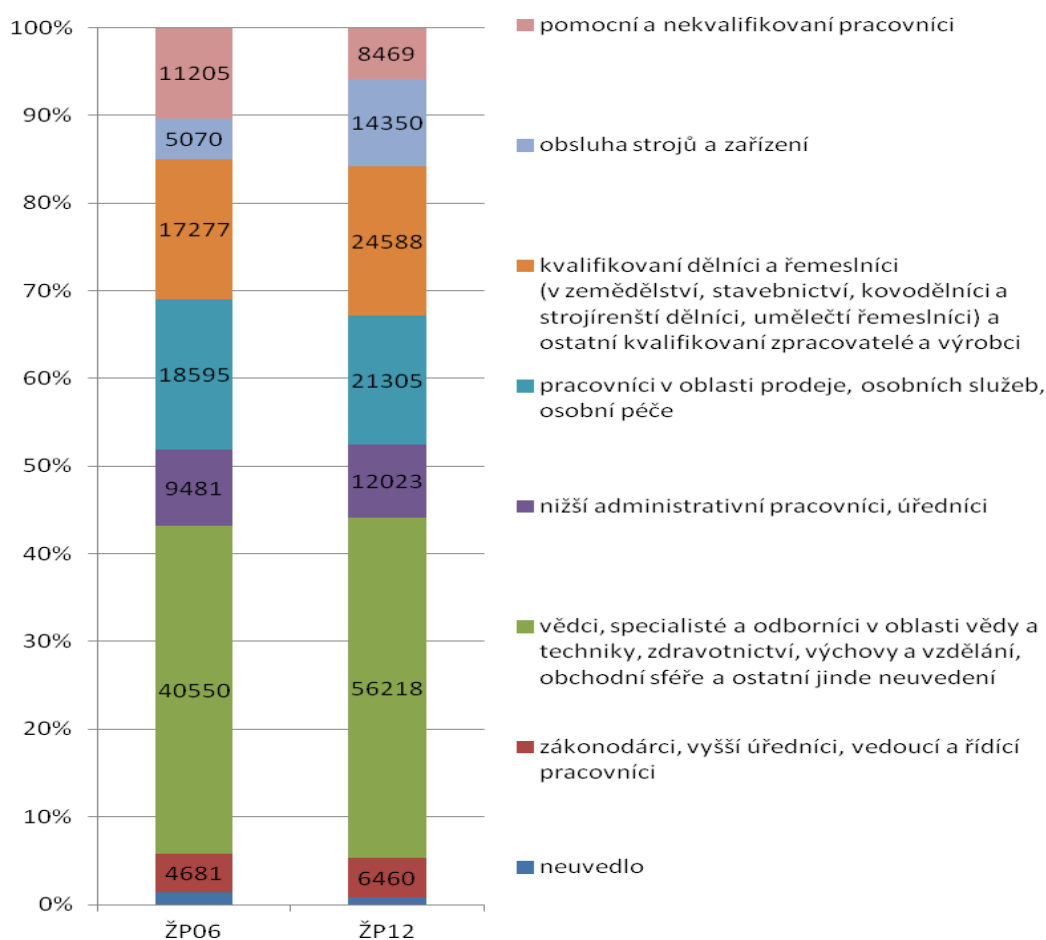
Nejvyšší podíl pracujících seniorů je mezi vysokoškoláky, kde v rámci této skupiny pracuje více jak ¼. Ve skupině důchodců se základním vzděláním dosahoval podíl pracujících necelých 3 %. V šetření ŽP12 bylo o 10 % více pracujících důchodců s doktorským vzděláním, ovšem při porovnání absolutního počtu došlo k mírnému poklesu. Starobní důchodci v tabulce 42 jsou děleny dle druhu zaměstnání.

Tab. 42 Počty pracujících důchodců dle druhu zaměstnání

Zaměstnání osoby v čele	ŽP06		ŽP12	
	abs.	rel. (%)	abs.	rel. (%)
neuveďlo	1568	1,45	1190	0,82
zákonodárci, vyšší úředníci, vedoucí a řídicí pracovníci	4681	4,32	6460	4,48
vědci, specialisté a odborníci	40550	37,4	56218	38,88
nižší administrativní pracovníci, úředníci	9481	8,74	12023	8,31
pracovníci v oblasti prodeje	18595	17,15	21305	14,73
kvalifikovaní dělníci a řemeslníci	17277	15,93	24588	17,00
obsluha strojů a zařízení	5070	4,68	14350	9,92
pomocní a nekvalifikovaní pracovníci	11205	10,33	8469	5,86
celkem	108 426	100	144604	100

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ2, vlastní výpočty

Jelikož v rámci šetření ŽP05 nevyplnilo 16 % osob druh zaměstnání, bylo analyzováno šetření ŽP06, kde zaměstnání nevedlo pouze 1,45 % osob. V rámci šetření ŽP12 se snížil počet pracujících důchodců v oblasti prodeje, osobních služeb a osobní péče, ale také razantně poklesl počet pomocných a nekvalifikovaných pracujících důchodců, což lze považovat za pozitivní jev. Více jak polovina pracujících důchodců je zaměstnána ve vysoce kvalifikovaných profesích. Lze tedy říci, že dominantním sektorem je pro pracující důchodce sektor terciární (sektor služeb).



Obr. 27 Počty pracujících důchodců dle druhu zaměstnání

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Z regionálního pohledu se vyskytuje po oba sledované roky nejvíce pracujících důchodců v hlavním městě Praze. V šetření ŽP12 bylo zjištěno, že téměř 23 tis. důchodců pracuje v kraji Středočeském a více jak 11 tis. důchodců v kraji

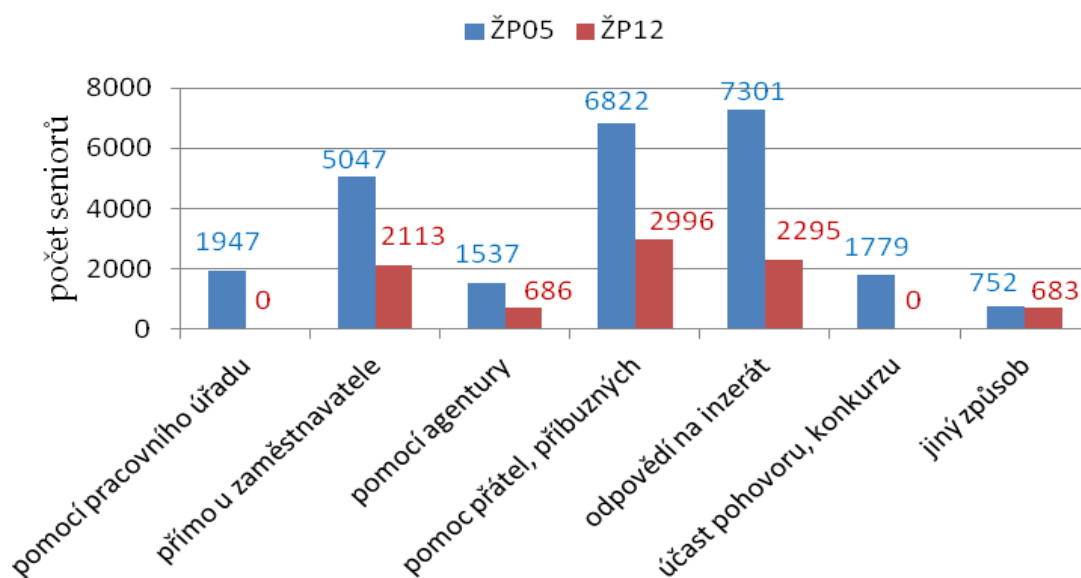
Plzeňském. Ovšem na druhou stranu nejméně důchodci pracovali po oba sledované roky v kraji Ústeckém a kraji Zlínském.

Tab. 43 Pracující senioři dle krajů

Regiony	ŽP05			ŽP12		
	Pracující senioři	Senioři celkem	Podíl pracujících seniorů (%)	Pracující senioři	Senioři celkem	Podíl pracujících seniorů (%)
Hlavní m. Praha	34316	259604	13,22	27832	272698	10,21
Středočeský	12661	243743	5,19	22782	263646	8,64
Jihočeský	12922	124705	10,36	8514	142733	5,96
Plzeňský	7270	105693	6,88	11259	135278	8,32
Karlovarský	0	53518	0	4448	65135	6,83
Ústecký	4945	158304	3,12	6356	165699	3,84
Liberecký	5274	81263	6,49	4067	98703	4,12
Královéhradecký	7831	116893	6,70	6655	132419	5,03
Pardubický	11031	113984	9,68	6097	120544	5,06
Vysočina	11603	104699	11,08	6293	121540	5,18
Jihomoravský	13752	232401	5,92	12381	267221	4,63
Olomoucký	9378	128596	7,29	8880	143971	6,17
Zlínský	4382	120561	3,63	5957	133599	4,46
Moravskoslezský	9893	246643	4,01	13082	283630	4,61
Česká republika	145259	2090607	6,95	144604	2346816	6,16

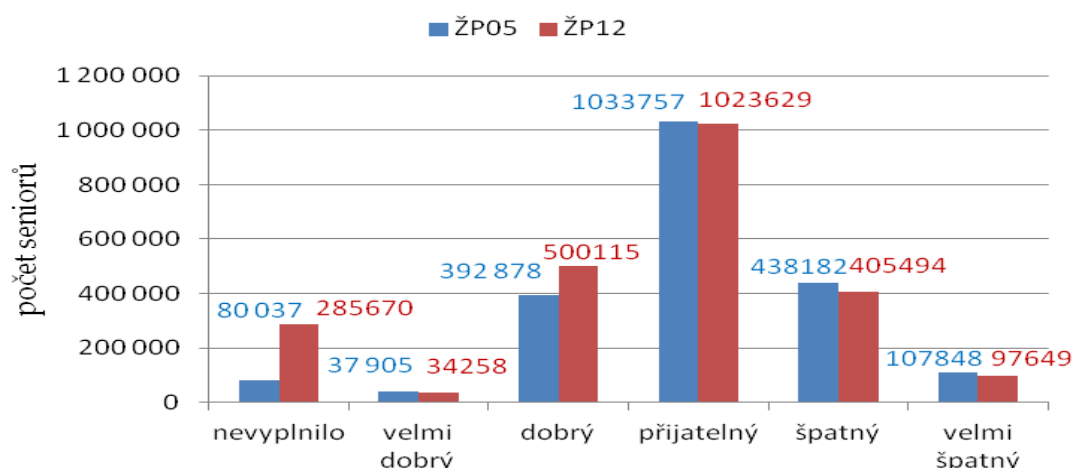
Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Níže uvedený obrázek 28 ukazuje, že došlo k rapidnímu poklesu počtu seniorů, kteří hledají práci. O otázky bylo také jednou z možností založení vlastní firmy, ovšem ani v prvním, ani v posledním roce šetření se nenašel žádný senior, který by o této variantě uvažoval. Dle výsledků šetření ŽP05 si nejčastěji senioři hledali práci dle inzerátů, následně pak pomocí přátel a příbuzných a třetí nejčastější variantou bylo, že se ptali přímo u zaměstnavatele. Šetření ŽP12 ukázalo, že tyto tři nejčastější způsoby hledání práce přetrvaly, ovšem výrazně se tedy snížil počet seniorů, kteří práci hledali.



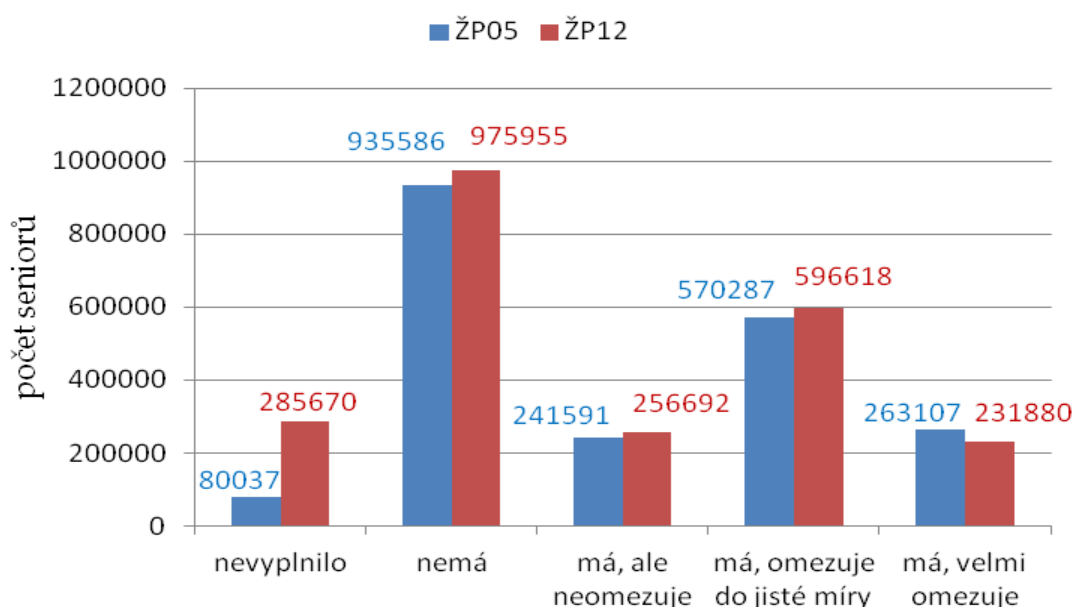
Obr. 28 Způsoby hledání práce
Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Z dat jednotlivců bylo také možné získat údaje o jejich zdravotním stavu. Za negativní lze považovat, že v rámci šetření ŽP12 nevyplnil značný počet seniorů tuto otázku. V rámci šetření ŽP05 považovalo 21 % seniorů svůj stav za velmi dobrý či dobrý, dalších 49 % důchodců jej pokládalo za přijatelný a 26 % jej ohodnotilo jako špatný či velmi špatný. Šetření ŽP12 ukázalo, že 23 % seniorů hodnotí svůj zdravotní stav jako velmi dobrý či dobrý, 44 % seniorů jej považuje za přijatelný a 21 % za špatný či velmi špatný. Obecně lze říci, že zdravotní stav u skupiny seniorů vykazuje v posledních letech pozitivní vývoj.



Obr. 29 Zdravotní stav seniorů
Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Následující obrázek 29 vypovídá o zdravotních problémech seniorů a o tom, jak je tyto problémy omezují. 45 % seniorů v rámci šetření ŽP05 uvedlo, že žádné problémy nemá, v posledním roce šetření se tato hodnota snížila na 42 %, ovšem i zde může hrát značnou roli nezodpovězení otázky 12 % seniorů, přičemž v šetření ŽP05 nevyplnila otázku o zdravotních problémech necelá 4 % seniorů. Ovšem i přesto se počet seniorů, kteří mají zdravotní problémy, ale neomezují je, snížil z 12 % na 11 %. Ke snížení z 27 % na 25 % došlo také u možnosti, že problémy mají, ale omezují je jen do jisté míry. Problémy, které seniory omezují velmi, se snížily z 13 % na 10 %. Obecně lze tedy říci, že se zdravotní problémy seniorů vyvíjí spíše pozitivním směrem.



Obr. 30 Zdravotní problémy seniorů
Zdroj: EU – SILC, ČSÚ2, vlastní výpočty

Dále se podrobněji rozebíraly důvody, proč senior navštívil lékaře (specialisty) či zubaře. Níže uvedenou otázku nezodpovědělo v posledním roce šetření více jak 12 % seniorů. Obecně lze říci, že seniři návštěvu lékaře – specialisty či zubaře nepodceňují. V rámci šetření ŽP12 bylo zjištěno, že nejčastěji čekají seniři na zlepšení a z toho důvodu lékaře – specialistu navštíví (1,2 %), ovšem zubaře navštíví, jelikož to téměř 1 % seniorů považuje za příliš drahé. Podrobnější informace poskytuje tabulka 44.

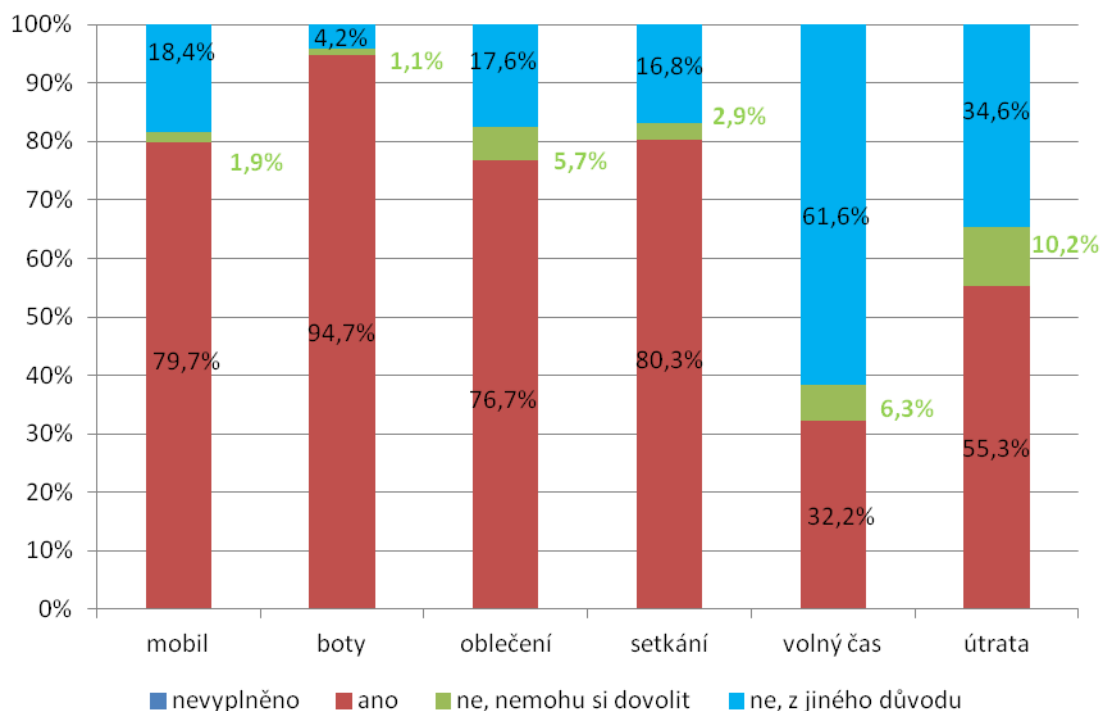
Tab. 44 Důvod pro seniora proč nešel navštívit lékaře – specialisty či zubaře (v %)

Důvody	ŽP05		ŽP12	
	Návštěva specialisty	Návštěva zubaře	Návštěva specialisty	Návštěva zubaře
nevyplnilo	3,8	3,8	12,2	12,2
příliš drahé	0,3	0,5	0,5	0,8
čekací seznamy	0,1	0,0	0,2	0,2
nemohl se uvolnit z práce	0,2	0,1	0,1	0,1
daleké cestování, problém s dopravou	1,2	0,3	0,6	0,2
strach z lékařů, vyšetření	0,8	0,9	0,1	0,6
čekal na zlepšení	2,6	0,8	1,2	0,4
neznal žádného dobrého lékaře	0,1	0,1	0,0	0,1
jiný důvod	1,9	0,8	0,3	0,6
potřeboval a šel či taková situace nenastala	89,1	92,7	84,7	84,9

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Na základě výše uvedené tabulky byli dále vyfiltrováni z šetření ŽP12 pouze ti senioři, kteří si nemohli dovolit návštěvu zubaře, jelikož to bylo pro ně finančně náročné. V absolutním vyjádření se jednalo o výše uvedených 17 794 seniorů (0,76 %). Podrobnější analýzy ukázaly, že se jedná o seniory, kteří v minulosti pracovali (v průměru 39 let). Pouze 802 z nich stále hledá práci. Práci hledají zejména senioři z Moravskoslezského a Zlínského kraje. Naopak žádný z těchto seniorů, který by si nemohl dovolit navštívit zubaře, nebyl zaznamenán v kraji Královéhradeckém, Pardubickém a Olomouckém. Ovšem nejvíce těchto seniorů bylo v kraji Ústeckém a Středočeském. Dle pohlaví je to 5328 mužů a 12 466 žen. 685 má základní vzdělání, 3667 mají nižší střední vzdělání bez maturity (vyučení), 10 081 má střední vzdělání s maturitou, 3361 má nástavbové studium, pomaturitní kurzy či vyšší odborné vzdělání. Průměrný měsíční důchod je 10 143 Kč (nejnižší je 5 343 Kč, nejvyšší 14 932 Kč).

Dále byli z šetření ŽP12 vyfiltrováni senioři, kteří si nemohli dovolit ani návštěvu lékaře, ani zubaře. Jednalo se o 3 153 seniorů, jejichž průměrný důchod byl 10 557 Kč (nejnižší 8372 Kč, nejvyšší 10 557 Kč). Přesto si nemohou dovolit zajít k zubaři či k lékaři kvůli výši svého důchodu. 2 187 seniorů uvedlo, že má zdravotní problémy. Je tedy zřejmé, že samotný příjem by neměl být určující faktor pro výpočet chudoby, ale také jsou velmi důležité náklady, které senior má.



Obr. 31 Materiální a sociální podmínky seniorů v rámci šetření ŽP12

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

V rámci šetření ŽP09 byly nově vloženy otázky, které se týkaly materiálních a sociálních podmínek seniorů. Odpovědi představují obraz 2 164 253 seniorů. Pouze na otázku týkající se vlastnictví mobilu pro vlastní potřebu neodpovědělo 1 001 seniorů (z toho důvodu v níže uvedeném obrázku je možnost „nevyplněno“, ovšem jedná se pouze o 0,05 %, tudíž ji nelze v prvním sloupci spatřit). Zajímavé je zejména, kolik % seniorů si následující položky dovolit nemůže. Mobilní telefon si nemohou dovolit 2 % seniorů. Alespoň 2 páry dobře padnoucích bot si nemůže dovolit 1,1 % seniorů. Téměř pro 6 % seniorů je nemožné si pořídit nové oblečení za obnošené. Téměř 3 % seniorů si nemohou dovolit schůzky s přáteli či příbuznými. Pravidelné aktivity ve volném čase si nemůže dovolit 6,3 % seniorů, zde je velmi zajímavé, že 62 % seniorů nevykonává tyto aktivity z jiného důvodu. Mít každý týden pro sebe útratu si může dovolit pouze 55 % seniorů.

4.10 Výsledky dotazníkového šetření

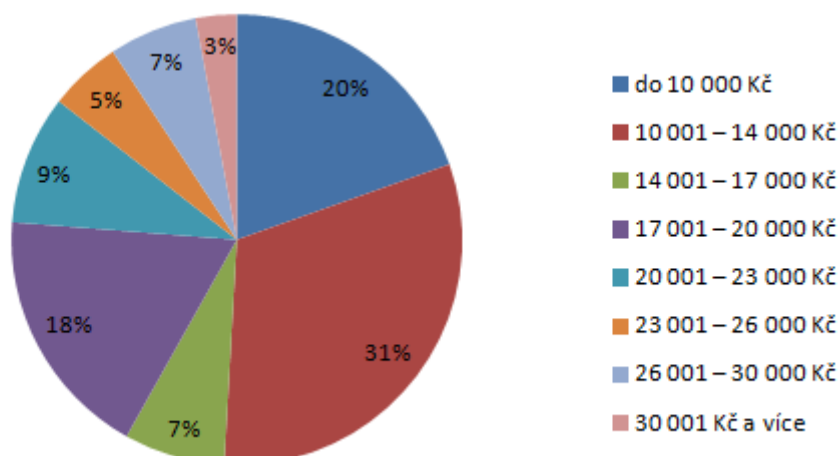
Z výsledků primárního šetření lze zhodnotit životní úroveň seniorů a charakteristické rysy jejich nákupního chování. Jak je již uvedeno v metodice, jednalo se o vzorek 884 seniorských domácností. Následující tabulka představuje vyhodnocené identifikační otázky.

Tab. 45 Struktura výběrového souboru

Identifikační údaje respondentů	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
Pohlaví		
Žena	480	54
Muž	404	46
Ekonomická aktivita		
Nepracující důchodce	714	81
Pracující důchodce (zaměstnanec)	111	12
Pracující důchodce (podnikatel)	59	7
Věk		
55 - 60	26	3
61 - 65	207	24
66 - 70	277	31
71 - 75	184	21
76 - 80	116	13
81 a více	74	8
Nejvyšší dosažené vzdělání		
Základní vzdělání	215	24
Střední bez maturity	299	34
Středoškolské s maturitou	226	26
Vyšší odborné vzdělání	29	3
Vysokoškolské vzdělání	115	13
Typ soužití		
Dvojice dospělých	494	56
Jednotlivec	351	40
Jiný typ domácnosti	39	4

Zdroj: Dotazníkové šetření ÚMO, PEF MENDELU, 2013, n = 884

Následující graf ukazuje podíly domácností dle výše čistého příjmu. Je zřejmé, že více jak 50 % domácností disponuje s příjmem do 14 000 Kč. Ovšem je nutné brát v potaz, že velice často se jedná o domácnosti jednočlenné.



Obr. 32 Podíly domácností dle výše čistého příjmu

Zdroj: Dotazníkové šetření ÚMO, PEF MENDELU, 2013, n = 884

Šetření ukázalo, že 55 % seniorských domácností je se svým současným způsobem života spíše spokojeno, dokonce 8,7 % je velmi spokojeno. Ovšem 30 % seniorských domácností uvedlo, že je spíše nespokojeno, přičemž 6,3 % je nespokojeno velmi. **Lze říci, že téměř 2/3 seniorských domácností jsou spokojeny se svým současným způsobem života.** Velmi zajímavé je zjištění, že 50 % seniorských domácností uvedlo, že se jejich životní situace (kvalita života) za posledních 5 let nezměnila, ovšem pro 40 % se zhoršila. Pouze 10 % uvedlo, že se za posledních 5 let jejich životní situace zlepšila. 42,8 % seniorských domácností očekává, že jejich životní úroveň v následujících dvou letech bude stejná, téměř stejné procento (42,3 %) očekává, že se jejich životní situace spíše zhorší (5 % uvedlo, že se rozhodně zhorší). **V rámci vyhlídek do budoucna je optimistických pouze 10 % domácností,** které si myslí, že se jejich životní úroveň spíše zlepší. Lze říci, že co se týče budoucnosti, jsou senioři spíše pesimističtí. Další otázka byla zaměřena na štěstí, tedy zda senioři považují svoji domácnost za šťastnou. 77 % domácností odpovědělo kladně (spíše ano či určitě ano), ovšem **23 % domácností se za šťastné nepovažuje.**

Další otázka zjišťovala, jaké problémy trápí seniorské domácnosti, respondent musel rozdělit 100 bodů mezi níže uvedené problémy. Bylo zjištěno, že se jedná v největší míře o problémy zdravotní (33 %) a následně o problémy finanční (23 %). Jako další problém vidí rodinné (14 %) a politické důvody (13 %), které je trápí téměř stejnou měrou. Mezilidské problémy trápí seniory z 9 % a jiné problémy z 8 %. Na základě rozptylu či směrodatné odchylky je zřejmé, že nejvíce si byly podobné odpovědi u problémů mezilidských. Tabulka 40 popisuje základní

charakteristiky a charakteristiky variability, které se týkají problémů seniorů, tedy co seniory zatěžuje (rozdělit zátěž 0 – 100).

Tab. 46 Problémy seniorů

Problémy	Bodový průměr	Medián	Rozptyl	Směrodatná odchylka	Variační koeficient
Finanční	22,62	20	401,42	20,04	0,89
Zdravotní	32,59	30	484,07	22,00	0,68
Rodinné	14,20	10	282,00	16,79	1,18
Politické	12,86	10	248,60	15,77	1,23
Mezilidské	9,48	5	163,40	12,78	1,35
Jiné	8,25	0	270,88	16,46	1,99

Zdroj: Dotazníkové šetření ÚMO, PEF MENDELU, 2013, n = 884

Za pomoci korelační matice se zjistily vztahy mezi jednotlivými problémy. Z matice tedy vyplývá, že statisticky významná závislost je mezi problémy zdravotními a politickými. Čím větší zdravotní problémy seniři mají, tím méně shledávají jako problémy politické jako významné. Také lze říci, že čím větší finanční problémy seniři mají, tak tím méně řeší problémy rodinné. Jediný pozitivní vztah je mezi problémy politickými a mezilidskými. Tedy čím větší jsou problémy politické, tím větší jsou i problémy mezilidské. Další problémy a vztahy mezi nimi lze sledovat v níže uvedené korelační matici v tabulce 47.

Tab. 47 Korelační matice - vztahy mezi problémy seniorů

Problémy	Finanční	Zdravotní	Rodinné	Politické	Mezilidské	Jiné
Finanční	1,000	-0,175***	-0,301***	-0,263***	-0,276***	-0,210***
Zdravotní	-0,175***	1,000	-0,225***	-0,362***	-0,284***	-0,326***
Rodinné	-0,301***	-0,225***	1,000	-0,165***	-0,049	-0,158***
Politické	-0,263***	-0,362***	-0,165***	1,000	0,103**	-0,065
Mezilidské	-0,276***	-0,284***	-0,049	0,103**	1,000	-0,110**
Jiné	-0,210***	-0,326***	-0,158***	-0,065	-0,110**	1,000

Zdroj: Dotazníkové šetření ÚMO, PEF MENDELU, 2013, n = 884

V další otázce hodnotily seniorské domácnosti svůj příjem z pohledu krytí potřeb a kvality života. **63 % domácností hodnotí svůj příjem jako vyhovující či dostatečný**, o čemž lze říci, že jsou se svými příjmy spokojeny. Dalších 29 % domácností si myslí, že je jejich příjem nízký, dokonce 7 % domácností hodnotí

svůj příjem jako nedostačující. Následující tabulka poskytuje podrobnější přehled odpovědí.

Tab. 48 Příjmy domácností z pohledu krytí potřeb a kvality života

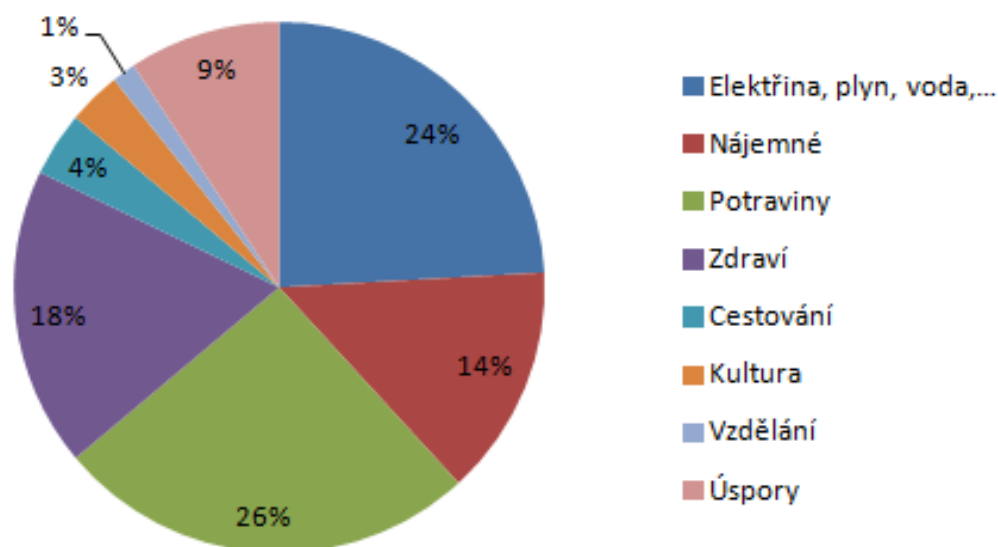
Krytí potřeb a kvalita života	Absolutní četnosti	Relativní četnosti
Dostatečný (domácnost má na základní potřeby – např. jídlo, bydlení, oblečení a omezují se ostatní potřeby)	366	0,4140
Nedostačující (takový, kdy si domácnost krátkodobě půjčuje, protože jí měsíční příjem nestačí)	62	0,0701
Nízký (základní potřeby domácnost pokryje, ale musí v nich šetřit, eventuálně se omezovat)	260	0,2941
Vyhovující (domácnost pokrývá veškeré potřeby v plném rozsahu)	196	0,2217

Zdroj: Dotazníkové šetření ÚMO, PEF MENDELU, 2013, n = 884

Domácnosti, jejichž příjem je nedostačující, byly podrobněji analyzovány. **Z těchto domácností je 76 % nespokojeno se svým současným způsobem života.** U všech domácností, jejichž příjem je nedostačující se životní situace za posledních let nezměnila nebo se dokonce zhoršila. Pouze 13 % domácností doufá, že se jejich životní situace v následujících dvou letech zlepší. Přesto se 53 % domácností považuje za šťastnou. Důvodem toho, že jsou nespokojeni se svým současným způsobem života, ale přesto považují svoji domácnost za šťastnou, mohou být zdravotní problémy, které u této skupiny převládají, až v druhé řadě se jedná o problémy finanční. U těchto domácností je nepatrně jiná skladba výdajů. Zde převažují náklady na bydlení (elektřina, voda, plyn apod.), jedná se o 28 %, druhým největším podílem jsou shodně náklady na potraviny a nájemné, z čehož lze předpokládat, že většina těchto seniorů, nežije ve vlastním bytě či domě. Čtvrtou výdajovou položkou je zdraví (16 %), ovšem zajímavé je, že úspory těchto domácností jsou v průměru 4 %. (většina těchto seniorských domácností (76 %) se řadí do nižší společenské třídy). I přesto, že se jedná o domácnosti, které uvedly, že je jejich příjem nedostačující a krátkodobě si půjčují, tak přesto 5 % těchto domácností žije aktivním způsobem (cestování, setkání s přáteli, kultura, kurzy atd.). 76 % těchto domácností má nějakou půjčku a pro 73 % se jedná o určitou až velkou finanční zátěž. Pouze 15 % by bylo schopno zaplatit neočekávaný výdaj ve výši 10 000 Kč, aniž by si museli půjčit. Jedná se o domácnosti, které se necítí ve svém okolí bezpečně (47 %). **Tyto seniorské domácnosti s nedostačujícím příjmem jsou z 65 % tvořeny jednotlivcem, jehož průměrný věk je 71 let,**

nejvyšší dosažené vzdělání je základní a jeho příjem je do 10 000 Kč. Pokud je domácnost tvořena dvojicí dospělých, jejich příjem je přibližně 15 500 Kč, jejich vzdělání je buď základní či středoškolské s maturitou a průměrný věk je 67 let.

Dále bylo zjišťováno, jakým způsobem rozdělí seniorské domácnosti svoje příjmy (tedy 100 % svých příjmů) mezi jednotlivé položky. Největší podíl z příjmů je dán na potraviny (26 %), dále pak na elektřinu, plyn, vodu apod. (24 %), třetí největší položkou je zdraví (léky, zdravotní péče apod.), na které připadne 18 % z příjmů. Výdaje na další položky jsou uvedeny na níže uvedeném obrázku 33. Tabulka 49 popisuje základní charakteristiky a charakteristiky variability.



Obr. 33 Podíly výdajů seniorů

Zdroj: Dotazníkové šetření ÚMO, PEF MENDELU, 2013, n = 884

Tab. 49 Rozdělení výdajů seniorů (0 - 100)

Výdaje	Bodový průměr	Medián	Rozptyl	Směrodatná odchylka	Variační koeficient
Elektřina, plyn, voda,...	24,10	20	123,57	11,12	0,46
Nájemné	13,55	10	246,78	15,71	1,16
Potraviny	25,88	25	130,04	11,40	0,44
Zdraví	17,77	15	132,54	11,51	0,65
Cestování	4,46	0	38,85	6,23	1,39
Kultura	3,60	0	26,44	5,14	1,43
Vzdělání	1,77	0	17,44	4,18	2,35
Úspory	8,9	10	93,16	9,65	1,08

Zdroj: Dotazníkové šetření ÚMO, PEF MENDELU, 2013, n = 884

Další otázka zjišťovala, jak domácnosti vnímají svoje postavení ve společnosti. Největší část seniorských domácností se zařadila do střední společenské třídy (61 %), zde byl průměrný příjem 16 954 Kč. Do nižší společenské třídy se začlenilo 37 % domácností a průměr je 13 942 Kč. Do vyšší společenské třídy se zařadila pouhá 2 % domácností, jejichž průměrný příjem byl 22 625 Kč. Ovšem jedná se o jejich subjektivní názor. Bylo zjištěno, že do nižší společenské třídy se řadí i jednotlivci, jejichž měsíční příjem se pohybuje v rozmezí 26 001 – 30 000 Kč a dokonce někteří mají i nad 30 000 Kč měsíčně. Následující tabulka 50 představuje průměrné příjmy v jednotlivých třídách.

Tab. 50 Postavení seniorů ve společnosti

Postavení ve společnosti	Nižší třída	Střední třída	Vyšší třída
subjektivní vnímání	13942	16954	22625
dle Kaplana	10000	14747	25655
dle Ceramiho	10699	14187	23586

Zdroj: Dotazníkové šetření ÚMO, PEF MENDELU, 2013, n = 884

První je vnímání subjektivní, které bylo zjišťováno na základě dotazníkového šetření, další dvě kritéria dle Kaplana a Cerami určují společenské třídy dle příjmových decilů. Kaplan (1996) označuje třetí až osmý decil jako střední třídu. Cerami (2006) uvádí, že střední třída je tvořena čtvrtým až sedmým decilem. Další možnost, jak určit jednotlivé společenské třídy, nabízí Foster a Wolfson (2006). Tvrdí, že střední vrstva by měla být definována pomocí rozpětí mediánu (75 % až 150 % mediánu).

Zda žijí seniorské domácnosti aktivním způsobem (tzn. cestování, setkání s přáteli, kultura, kurzy apod.) ukazuje níže uvedená tabulka 51.

Tab. 51 Žijí senioři aktivním způsobem

Aktivní způsob života	Absolutní četnosti	Relativní četnosti
Ano, ale je to finančně náročné.	235	0,265837104
Ano, není to nijak finančně náročné	191	0,216063348
Ne, nemám zájem o takový způsob života	230	0,260180995
Ne, nemohu si to finančně dovolit	228	0,257918552

Zdroj: Dotazníkové šetření ÚMO, PEF MENDELU, 2013, n = 884

48 % seniorských domácností žije aktivním způsobem života. **Téměř 26 % domácností by aktivně žít chtělo, ale nemůže si to dovolit**, ovšem dalších 26 % domácností nemá o takový aktivní život zájem. Z dotazníkového šetření bylo zjištěno, že 78 % seniorských domácností nemá žádné půjčky. Následující tabulka 52 ukazuje, jak velkou zátěží je pro seniorské domácnosti splácení půjček.

Tab. 52 Jak velkou zátěží je splácení půjček

Splácení půjček	Absolutní četnosti	Relativní četnosti
Malou zátěží	26	0,029411764
Netýká se	690	0,780542986
Určitou zátěží	104	0,117647058
Velkou zátěží	64	0,072398190

Zdroj: Dotazníkové šetření ÚMO, PEF MENDELU, 2013, n = 884

Další otázka se zajímala, zda jsou seniorské domácnosti schopni zaplatit během jednoho týdne neočekávaný výdaj v hodnotě 10 000 Kč. **Bylo zjištěno, že 2/3 seniorských domácností jsou schopny zaplatit neočekávaný výdaj.** Dalších 26 % by si muselo půjčit od rodiny či známých, 9 % domácností by si muselo také půjčit, ovšem od bankovní či jiné instituce. Následující otázka se zabývala bezpečností seniorů v jejich okolí. Výsledky ukázaly, že **3/4 se cítí ve svém okolí bezpečně.** Další tabulka 53 znázorňuje, jak se seniorské domácnosti ztotožňují s následujícími tvrzeními.

Tab. 53 Nákupní chování seniorů

Tvzení	souhlasím		nesouhlasím	
	určitě	spíše	určitě	spíše
Dáváme přednost větším, ale méně častým nákupům.	23,0	38,7	26,8	11,5
Pro základní nákupy využíváme víkendů.	6,6	16,7	35,9	40,8
Nákupy provádíme většinou pro celou domácnost.	60,9	28,2	7,0	3,9
K nákupům ve většině případů využíváme automobil.	25,7	25,0	19,1	30,2
Máme oblíbenou prodejnu (resp. obchodní řetězec), kterému dáváme při nákupech přednost.	40,5	40,2	14,1	5,2
Za nákupy ve většině případů platíme platební kartou.	11,0	16,0	24,5	48,5
Inspirovat se módními trendy považuji za důležité.	27,6	10,2	25,7	36,5
V obchodních centrech využíváme často i další doplňkové služby.	2,6	17,5	43,4	36,4
Místo nákupu vybíráme až podle aktuální nabídky v letáčích.	17,2	44,8	25,3	12,7
Předpokládáme, že ekonomická situace naší domácnosti se bude do budoucna zlepšovat.	9,3	18,2	45,5	27,0

Zdroj: Dotazníkové šetření ÚMO, PEF MENDELU, 2013, n = 884

Výše uvedená tabulka tedy říká, že senioři:

- dávají přednost větším nákupům (62 %),
- pro základní nákupy nevyužívají víkendy (77 %),
- nákupy provádí pro celou domácnost (89 %),
- ve většině nákupů používají automobil (51 %),
- mají svoji oblíbenou prodejnu (81 %),
- za nákupy nejsou zvyklí platit platební kartou (73 %),
- nepovažují za důležité se inspirovat módními trendy (80 %),
- v obchodních centrech nevyužívají často doplňkové služby (80 %),

- místo nákupu vybírají až podle aktuální nabídky (62 %),
- nepředpokládají, že by se jejich ekonomická situace zlepšila (73 %).

V rámci práce byly hledány a testovány závislosti mezi jednotlivými proměnnými. Níže uvedená kontingenční tabulka 54 představuje příjmy domácností dle výše vzdělání osoby v čele domácnosti.

Tab. 54 Kontingenční tabulka – vzdělání a příjmy (četnosti)

Vzdělání × příjmy	do 10 tis. Kč	10 - 14 tis. Kč	14 - 17 tis. Kč	17 - 20 tis. Kč	20 - 23 tis. Kč	23 - 26 tis. Kč	26 - 30 tis. Kč	nad 30 tis. Kč
Základní	79	70	14	33	8	6	4	1
Střední bez maturity	67	111	21	51	23	9	8	9
Středoškolské s maturitou	19	71	22	46	32	12	19	5
Vyšší odborné	2	8	2	8	5	2	1	1
Vysokoškolské	6	17	5	22	14	17	24	10

Zdroj: Dotazníkové šetření ÚMO, PEF MENDELU, 2013, n = 884

Jako první byl zjišťován vztah mezi vzděláním a příjmem za pomocí testu ANOVA (X^2 -test = 196.3266, $df = 28$) P-hodnota je $< 2.2e-16$, což značí, že na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ zamítáme nulovou hypotézu, tedy vzdělání má vliv na příjem. Po provedení testu byla na základě koeficientů kontingence stanovena závislost:

- Normalizovaný Pearsonův koeficient kontingence 0,48,
- Pearsonův koeficient kontingence 0,43,
- Čuprovův koeficient kontingence 0,20,
- Cramerův koeficient kontingence 0,24.

Na základě těchto hodnot lze říci, že se jedná o středně silnou závislost. **Čím vyšší vzdělání, tím vyšší příjem.**

Druhá hypotéza se týkala spokojenosti se svým současným životem a dosaženým vzděláním a byla vyhodnocena pomocí chí kvadrát testu (X^2 -test = 66.094, $df = 12$, p -value = $1.710e-09$).

Tab. 55 Kontingenční tabulka – vzdělání a spokojenost

Vzdělání × spokojenost	Velmi nespokojen	Spíše nespokojen	Spíše spokojen	Velmi spokojen
Základní	25	86	88	16
Střední bez maturity	24	98	157	20
Středoškolské s maturitou	2	57	148	19
Vyšší odborné	1	8	16	4
Vysokoškolské	4	17	76	18

Zdroj: Dotazníkové šetření ÚMO, PEF MENDELU, 2013, n = 884

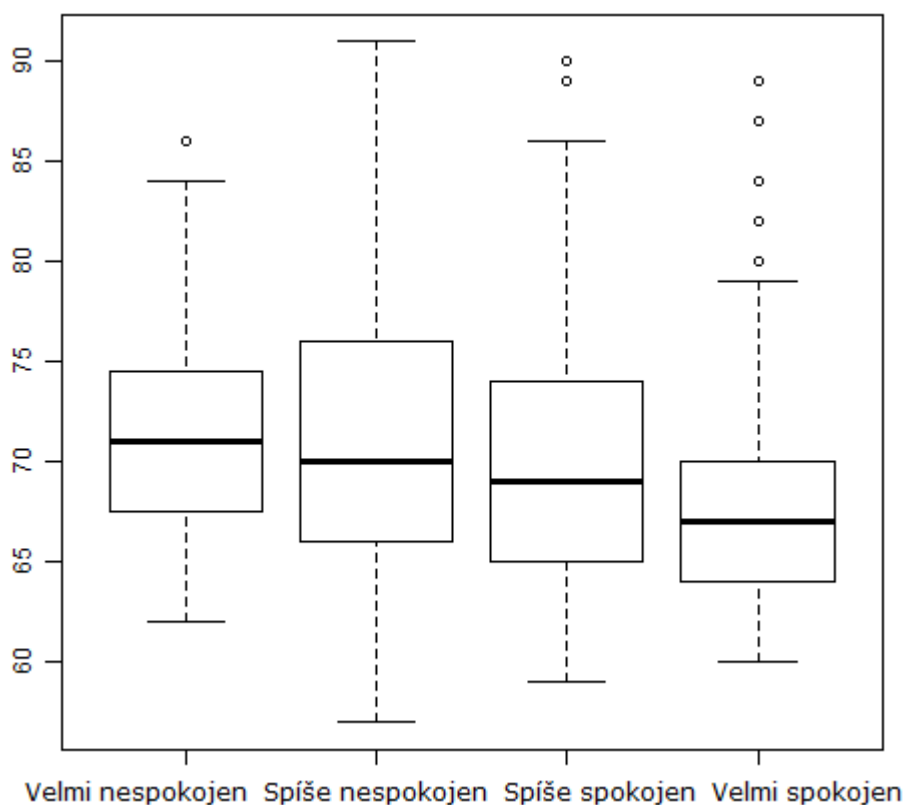
P-hodnota vyšla $1.710e-09$, což znamená, že na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ zamítáme nulovou hypotézu, vzdělání má vliv na spokojenost.

Po provedení testu byla na základě koeficientů kontingence stanovena závislost:

- Normalizovaný Pearsonův koeficient kontingence 0,30,
- Pearsonův koeficient kontingence 0,26,
- Čuprovův koeficient kontingence 0,15,
- Cramerův koeficient kontingence 0,16.

Na základě těchto hodnot lze říci, že se jedná o slabou závislost. **Čím vyšší vzdělání, tím jsou lidé spokojenější se současným způsobem života.**

Třetí hypotéza se zabývala spokojeností se současným životem ve spojení s věkem a byla testována za pomoci testu ANOVA. Byl také proveden chí kvadrát test ($X\text{-squared} = 122.6548$, $df = 102$, $p\text{-value} = 0.08007$). Jelikož p-hodnota vyšla $0,08007$, což znamená, že na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ nezamítáme nulovou hypotézu, **věk nemá vliv na spokojenost.**



Obr. 34 Krabicové grafy – věk a spokojenost

Zdroj: Dotazníkové šetření ÚMO, PEF MENDELU, 2013, n = 884

Dále byl testován vztah mezi spokojeností se svým současným životem a pohlavím za pomoci chí kvadrát testu ($X^2 = 10.1731$, $df = 3$, $p\text{-value} = 0.01715$). P-hodnota vyšla 0,01715, což znamená, že na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ zamítáme nulovou hypotézu, **pohlaví má vliv na spokojenost.**

Tab. 56 Kontingenční tabulka – pohlaví a spokojenost

Pohlaví × spokojenost	muž	žena
Velmi nespokojen	35	21
Spíše nespokojen	122	144
Spíše spokojen	206	279
Velmi spokojen	41	36

Zdroj: Dotazníkové šetření ÚMO, PEF MENDELU, 2013, n = 884

Po provedení testu byla na základě koeficientů kontingence stanovena závislost:

- Normalizovaný Pearsonův koeficient kontingence 0,123,
- Pearsonův koeficient kontingence 0,107,

- Čuprovův koeficient kontingence 0,082,
- Cramerův koeficient kontingence 0,107.

Na základě těchto hodnot lze říci, že se jedná o slabou závislost.

Pátá hypotéza se zabývá vztahem mezi spokojeností se svým současným životem a ekonomickou aktivitou, která je testována opět pomocí chí kvadrát testu ($X^2 = 146.955$, $df = 6$, $p\text{-value} = < 2.2e-16$).

Tab. 57 Kontingenční tabulka – ekonomická aktivita a spokojenost

Ekonomická aktivita × spokojenost	Nepracující důchodce	Pracující důchodce (podnikatel)	Pracující důchodce (zaměstnanec)
Velmi nespokojen	51	0	5
Spíše nespokojen	244	1	21
Spíše spokojen	384	30	71
Velmi spokojen	35	28	14

Zdroj: Dotazníkové šetření ÚMO, PEF MENDELU, 2013, n = 884

P-hodnota vyšla $2.2e-16$, což znamená, že na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ zamítáme nulovou hypotézu, existuje tedy statisticky významná **závislost mezi spokojeností a ekonomickou aktivitou**. Po provedení testu byla na základě koeficientů kontingence stanovena závislost:

- Normalizovaný Pearsonův koeficient kontingence 0,44,
- Pearsonův koeficient kontingence 0,38,
- Čuprovův koeficient kontingence 0,26,
- Cramerův koeficient kontingence 0,29.

Na základě těchto hodnot lze říci, že se jedná o středně silnou závislost.

5 Diskuze a doporučení

Disertační práce se věnuje v širším kontextu životním podmínkám seniorů, které popisuje na základě propojených kvalitativních a kvantitativních dat získaných z výběrového šetření SILC. Vztah mezi rychlým stárnutím populace ČR a jejím socioekonomickým rozvojem je velice aktuálním tématem. Stárnutí české populace by nemělo být chápáno jako problém, jedná se o pozitivní jev, který s sebou přináší značnou zátěž na důchodový a zdravotnický systém, ale také ovlivňuje trh práce a vztahy ve společnosti.

Životní úroveň je závislá zejména na výši příjmu, který předurčuje následnou výši spotřeby, ale také se dle této hodnoty měří příjmová diferenciací ve společnosti, zjišťuje se procento osob ohrožených chudobou či hloubka chudoby. O zmíněných hodnotách, které vypovídají o životních podmínkách, informuje Český statistický úřad. Autorka vychází z dat SILC, která nejsou veřejně dostupná. Pro hodnocení životních podmínek byla detailně prostudována samotná zdrojová data a příslušná metodika pro výpočet příjmových ukazatelů, na základě kterých se následně formulují závěry hodnotící životní úroveň a podmínky v České republice. Jsou ovšem tyto metodické postupy, nástroje, ukazatele, ale také samotné zdroje dat, z kterých se pro hodnocení životních podmínek vychází, správně aplikovány a správně interpretovány? Tato kapitola porovnává výsledky zjištěné v rámci disertační práce s výsledky obdobných prací, ale také porovnává metody a hodnotí jejich aplikaci. Práce také přináší zcela nové poznatky v oblasti příjmové situace a životní úrovně seniorů. Došlo tedy ke komplexnímu zhodnocení této velmi často diskutované skupiny obyvatel. Výsledky práce mohou být přínosem pro podnikatelskou sféru i pro oblast sociální politiky státu.

Diskuze a doporučení týkající se zdrojových dat

Dle metodiky EU se v šetření SILC vyskytuje čistý disponibilní příjem (ČDP) domácnosti dle definice EU a čistý peněžní příjem domácnosti (ČPP). Čistý peněžní příjem domácnosti je dle samotné metodiky brán jako národní ukazatel, ovšem disponibilní příjem byl stanoven pro potřeby mezinárodního srovnání a pro výpočet ukazatelů, které se týkají hodnocení míry chudoby. Mezi výše uvedenými příjmovými ukazateli (ČPP a ČDP) je přitom téměř zanedbatelný rozdíl. Samotná metodická příručka šetření SILC (ČSÚ⁷, 2012) uvádí, že rozdíl spočívá v zahrnutí či vyloučení některých dílčích příjmů či výdajů domácností. Jedná se např. o jednorázově přijaté a pravidelně vydané peněžní transfery mezi domácnostmi,

naturální požitky (spotřeba potravin, výrobků či služeb z vlastního hospodářství či podniku, či požitky poskytované zaměstnavatelem jako např. bezplatné užívání služebního vozidla pro soukromé účely, příspěvky zaměstnavatele na stravování apod.) a daň z nemovitosti. Disponibilní příjem je snížen o pravidelně vydávané transfery jiným domácnostem. I když se jedná téměř o dva totožné příjmové ukazatele, bylo prokázáno, že transfery mezi domácnostmi (peněžní či naturální), které se započítávají do ČPP, mohou být pro domácnosti ohrožené chudobou důležité. Při výpočtu osob ohrožených chudobou z ČPP místo disponibilního příjmu bylo zjištěno, že se procento osob ohrožených chudobou snížilo z hodnoty 9,6 % na 9,2 %. Autorka se v rámci zpracování dat rozhodla používat zejména čistý disponibilní příjem, ovšem pokud chtěla provést komparaci s národními příjmovými ukazateli, které byly získány na základě šetření s názvem Vydání a spotřeba domácností Statistiky rodinných účtů (SRÚ), bylo nutné přepočítat vše na čistý peněžní příjem. Z toho důvodu jsou v práci některé ukazatele hodnoceny na základě čistého příjmu a některé na základě disponibilního příjmu.

Ovšem jako mnohem větší problém se ukázala ekvivalence příjmů. Ekvivalence příjmů je velice důležitý přepočet pro následnou komparaci domácností. Příjem lze přepočítat na základě fyzického počtu osob žijících v domácnosti. Jedná se o velice jednoduchý a transparentní přepočet, ovšem pro výpočet některých ukazatelů není zcela ideální, jelikož jeho výsledky neberou v potaz tzv. úspory z rozsahu vícečlenných domácností (členové domácnosti se podělí – elektrina, domácí spotřebiče). V současné době jsou tedy upřednostňovány mnohem sofistikovanější metody přepočtu, které berou v úvahu nejen počet členů v domácnosti, ale také zohledňují její věkovou strukturu. Přepočet spotřebních jednotek má mnohem vyšší vypovídací schopnost a jeho výsledky lze využít pro mezinárodní komparaci. Často se používají další dvě velmi podobné ekvivalenční modifikované stupnice: dle Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) a dle Evropské unie (EU). Definice spotřebních jednotek zůstala stejná, modifikovány byly pouze koeficienty přírůstku. Člen ve věku 0 až 13 let dle OECD má koeficient 0,5, ovšem dle EU je přiřazen koeficient 0,3. Ostatním osobám v čele patří dle OECD koeficient 0,7, ovšem dle EU mají koeficient 0,5. Nicméně pro určení hranice chudoby a jí podobné ukazatele se používá modifikovaná stupnice dle definice EU. Ovšem pokud autorka chtěla výsledky získané z šetření SILC porovnat s výsledky z šetření Vydání a spotřeba SRÚ např. Domácnosti podle postavení osoby v čele, roční průměry na spotřební jednotku, narazila na problém nejednotné metodiky. SRÚ použila sice přepočet na spotřební jednotku ovšem dle metodiky OECD, přičemž v samotné práci

respektive na stránkách Eurostatu se jedná o přepočtení dle metodiky EU a není tedy možné provést komparaci a využít dat z SRÚ. Na základě několika možností přepočtu příjmů může vzniknout několik možných variant, na základě kterých lze provést komparaci příjmů. V tabulce 5 lze vidět měsíční příjmové ukazatele, které jsou počítány dle různých metodik.

Dalším nedostatkem dat SILC je časové zpoždění. Příjmy domácností jsou vyplňovány zpětně, přičemž náklady jsou vyplňovány v daném roce, stejně jako např. jejich subjektivní pocity ohledně životních podmínek, což může vést k mnoha nesrovnalostem.

Diskuze a doporučení k příjmové situaci seniorů

Skupina seniorů postupně zvyšuje svoje zastoupení v české populaci. V prvním šetření ŽP05 byl podíl seniorských domácností 30,85 % a v posledním roce šetření se jednalo již o 33,9 %. V rámci jednotlivých sociálních skupin se jednalo u seniorů o největší podílový nárůst. Čistý peněžní příjem seniorů na fyzického člena byl měsíčně průměrně 7 835 Kč (ŽP05) a za osmileté sledování došlo k nárůstu o 25,68 % na hodnotu 9 847 Kč (očištěno od inflace). Vyšší nárůst průměrných příjmů byl zaznamenán pak pouze u skupiny nezaměstnaných, kde se jednalo o 47,17 % (ovšem podíl této skupiny klesl v populaci z 5,39 % na 3,89 %). Patrný rozdíl je mezi seniory, kteří jsou v domácnosti s pracujícím členem. Jejich struktura příjmů je velmi odlišná, jelikož skoro polovinu tvoří příjmy ze závislé činnosti, což u seniorů, kteří žijí bez pracujícího člena je zcela zanedbatelná část příjmů. Při komparaci změn průměrných příjmů domácností a seniorských domácností v prvním a posledním roce šetření bylo zjištěno, že bazický index příjmů vzrostl u průměrné domácnosti o 20,3 %, přičemž u seniorské domácnosti byl nárůst příjmů o 25,7 % (na hodnotu 9 847 Kč na fyzického člena domácnosti). Příjmy tedy u skupiny seniorů rostly rychleji než u průměrné domácnosti.

V rámci disertační práce byla příjmová diferenciací zjišťována několika možnými způsoby. Analýza dle příjmových decilů ukázala, že průměrné příjmy se za osmileté šetření vyrovnaly. U seniorů ovšem došlo k mírnému nárůstu příjmové diferenciací a rostly příjmy zejména seniorům spadajících do posledních decilů. Podíl seniorů je v prvních decilech poměrně malý, což lze shledávat za pozitivní. Vývoj příjmové diferenciací dle decilů potvrzuje i Giniho koeficient. Příjmová diferenciací byla dále počítána koeficientem příjmové nerovnosti S80/S20, dále pak indexem Robina Hooda, Atkinsovým indexem, Theilovým indexem a variačním koeficientem. Pro výpočty ukazatelů příjmové diferenciací je brán v úvahu příjem na ekvivalizovaného člena domácnosti dle definice EU, žádné

jiné přepočty na spotřební jednotky nebyly brány v potaz, jelikož na základě předešlých analýz bylo zjištěno, že rozdíly v rámci výše hodnot ukazatelů příjmové nerovnosti dle různých ekvivalenčních stupnic jsou velice nepatrné. Proveden byl tedy jen jeden přepočet na ekvivalizovaného člena domácnosti. Tento krok byl proveden, jelikož přepočet na ekvivalizovaného člena domácnosti umožňuje zohlednění úspor z rozsahu a věkové struktury domácností.

Co se týče jednotlivých ukazatelů, které byly použity pro samotné posouzení příjmové nerovnosti, tak je patrné, že pro každý ukazatel je stěžejní jiný faktor, ovšem na základě všech lze stanovit stejný závěr. Příjmová nerovnost je u skupiny seniorů na velmi nízké úrovni, i když za poslední roky došlo u této skupiny k mírnému nárůstu. Tento fakt lze vysvětlit sociální politikou, která je velmi šetrná k občanům s nízkými příjmy, kde je silně zastoupen princip solidarity, ovšem lze říci, že se zvyšující se příjmovou diferenciací u seniorů je již brán v potaz také faktor zásluhovosti. Téměř všechny ukazatele se v letech vyvíjely stejným směrem, pokud jeden ukazatel v daném roce klesal, tak i u všech ostatních docházelo k poklesu. Pouze variační koeficient nevykazoval v letech stejné vývojové trendy jako výše uvedené ukazatele. Není tedy důležité měřit příjmovou nerovnost několika způsoby, jelikož výše uvedené analýzy prokázaly, že mezi použitými metodami nejsou výrazné změny. Z toho důvodu je příjmová nerovnost v rámci jednotlivých krajů měřena pouze prostřednictvím Giniho koeficientu.

V následujících letech se předpokládá, že příjmová diferenciaci poroste, tudíž se budou zvětšovat příjmové rozdíly mezi nízkými příjmovými a vysokými příjmovými skupinami obyvatel. Průměrná mzda se v ČR stále zvyšuje, ovšem stále více osob na ni nedosáhne (Ihned.cz, 2014). S tím souvisí i zvyšování se Giniho koeficientu, což by mělo následně vyvolat nárůst příjmově ohrožených osob v ČR. Což nelze považovat za negativní jev, jelikož dochází k tomu, že bohatí bohatnou rychleji, nicméně chudí jsou stále na stejné úrovni a díky zvýšené hodnotě mediánu se jejich počet zvýšil, i když u nich v oblasti příjmů žádné změny nenastanou. Chtít tedy bohatší společnost a zároveň snížit příjmovou diferenciaci se jeví v současnosti jako dva protichůdné cíle.

Diskuze a doporučení k měření chudoby

S životní úrovní neodmyslitelně souvisí také problém chudoby. Často se posuzuje chudoba na základě životního minima, jehož výše je poměrně nízká a nereflakuje potřeby domácností a nezohledňuje ani cenovou hladinu. Dochází tedy k podhodnocování stavu chudých domácností. Nejedná se o vyplácenou dávku, je to pouze kritérium k posouzení k přiznání sociální dávky, případně její výše.

V samotné práci není chudoba dle životního minima pro jeho kritické nedostatky posuzována. Vypočet pro hranici chudoby je dle metodiky EU jednotný a jedná se o 60 % příjmového mediánu a vypočítává se pro celou ČR. Výsledky ukázaly, že v rámci šetření ŽP05 bylo chudobou v České republice ohroženo 10,36 % osob a v šetření ŽP12 se jednalo již o 9,6 % osob.

U skupiny seniorů byly tyto hodnoty nepatrně nižší v rámci skupiny, pokud se zaměříme na celou populaci, procento ohrožených seniorů se pohybovalo po celou dobu šetření okolo 2 %. V prvním roce šetření byl pod hranicí chudoby 8,01 % seniorů (177 tis.) a v posledním roce 9,32 % seniorů (226 tis.). Ovšem lze na problematiku nahlédnout i z jiného úhlu pohledu.

V České republice bylo chudobou ohroženo téměř 11 % důchodců bez pracujících členů (ŽP12), nejedná se o skupinu obyvatel, kteří jsou chudobou nejvíce zasaženi. V rámci šetření ŽP12 bylo zjištěno, že chudobou byla ohrožena zejména skupina nezaměstnaných a ostatní (např. matky na mateřské dovolené). V rámci skupiny nezaměstnaní se v prvním roce šetření jednalo o 67 % osob ohrožených chudobou a v posledním roce šetření 61 % osob ohrožených chudobou. Zde se ovšem nabízí otázka, zda lze tento pokles považovat za příznivý či negativní vývoj. Došlo sice ke snížení chudoby v rámci skupiny nezaměstnaných, ovšem je také dost možné, že díky vysokým sociálním transferům ztrácejí motivaci pracovat. 40 % domácností v čele s nezaměstnanou osobou nejsou ohroženy chudobou. Bylo by tedy velmi zajímavé, kdyby se tato problematika stala předmětem hlubších analýz a byl zjištěn vliv sociálních transferů na redukci chudoby. Ovšem přímo alarmující zjištění je, že téměř ¼ pracujících se pohybuje v pásmu chudoby.

Výše uvedený odstavec tedy shrnuje problematiku chudoby na národní úrovni. Jelikož je chudoba velice aktuálním tématem současnosti a neustále se řeší, jakými způsoby ji lze měřit a provádět komparaci mezi státy, objevuje se mnoho odborných článků a zpráv (Parlamentní listy, 2011), které na základě zpráv a údajů z Eurostatu uvádějí, že v ČR je v rámci EU nejméně chudých obyvatel (European Commission, 2014). Vypočet pro hranici chudoby je dle metodiky EU jednotný a jedná se o 60 % příjmového mediánu a vypočítává se pro celou ČR. Je ovšem důležité upozornit na skutečnost, že aplikace ekvivalizovaného příjmu (přes ekvivalizovanou velikost domácnosti) neodráží zcela skutečnou situaci a je nutné dbát velké opatrnosti při samotné interpretaci výsledků. Ovšem i na národní úrovni může dojít k mnoha nepřesnostem např. samotné Ministerstvo práce a sociálních věcí používá pro výpočet chudoby metodiky OECD, kde je jako chudý označen každý, jehož příjem je menší než 50 % mediánu ČPP (MPSV¹⁵, 2014).

V rámci šetření ŽP12 byla vypočtena hranice chudoby dle definice EU jako 9 579 Kč (114 948 Kč). Pokud se bude posuzovat procento osob ohrožených chudobou např. v rámci jednotlivých krajů ČR, dle sociální skupiny, aj., bere se v úvahu hranice pro celou ČR, nepočítá se zvláště hranice pro každý kraj či pro danou skupinu dle hodnoty mediánu, který je pro danou proměnnou vypočítán. Hranice chudoby je tedy v každé zemi jiná a odvíjí se zejména tedy od výše příjmů a příjmové diferenciaci. V ČR je příjmová diferenciaci, která je v práci vypočtena např. na základě Giniho koeficientu, velmi nízká. Jelikož jsou příjmy vyrovnanější než v ostatních státech EU, bude velmi málo osob, které budou svým příjmem vzdáleny od 60 % příjmového mediánu. Výpočty, které uvádí tabulka 16, týkající se hranice chudoby jsou totožné s výsledky, které uvádí ČSÚ i Eurostat. V ČR byla tedy stanovena hranice chudoby 114 953 Kč (ŽP12), pokud přepočteme např. kurzem 27 Kč za Euro, získáme hodnotu 4 257 EUR za rok. V Německu je hranice chudoby stanovena také jako 60 % příjmového mediánu, ovšem výše příjmu a příjmové rozdělení je značně rozdílné, tudíž hranice chudoby je v Německu 11 757 EUR. I kdyby měla česká domácnost na osobu dvakrát více peněžních prostředků (tzn. 8 514 EUR) v Německu by byla stále chudá, ovšem v České republice už by se jednalo o měsíční příjem na osobu ve výši 19 157 Kč. Na druhou stranu Nizozemsko, které vykazuje také velmi nízké procento domácností ohrožených chudobou, má hranici chudoby na hodnotě 12 337 EUR. Velmi vysoké procento domácností ohrožených chudobou bylo zaznamenáno v rámci šetření v roce 2012 v Bulharsku (27,4 %), v Belgii (27,8 %), Rumunsku (29,1 %), Dánsku (28,4 %), Litvě (30,2 %), Lucembursku (27,2 %) atp. (European Commission, 2014). Jak je již uvedeno výše, chudobou je ohroženo ve skupině seniorů okolo 10 % českých důchodců (v rámci celé populace ČR se jedná o 2 %). V rámci EU se také jedná o nejnižší hodnotu, kterou lze zhodnotit pouze na národní úrovni nikoliv na mezinárodní. Výše uvedené podíly jsou ve vztahu k národním mediánům a nelze provádět komparaci mezi jednotlivými státy. Chudoba by měla být posuzována v mnohem širším kontextu a na základě mnoha dalších faktorů, jelikož relativní chudoba dle příjmového mediánu daného státu nemá příliš velkou vypovídací hodnotu. Ovšem příjmy by měly být srovnány na základě parity kupní síly a pak by měly být vysloveny nějaké závěry.

Česká republika dostala z potravinového programu druhou nejnižší částku 183 869 eur (hned po Lucembursku, které obdrželo 171 704 eur), což může souviset s tím, že ČR je uváděna jako země s nejnižším počtem ohrožených osob chudobou (společně s Lucemburskem). Při tom celkově bylo přerozděleno z potravinového programu 500 miliard eur. Itálie získala 98 miliard eur,

Španělsko téměř 86 miliónů eur a Polsko zhruba 77 miliónů eur. V EU této pomoci využívá 18 miliónů nejchudších lidí (Novinky.cz², 2012). V současnosti se projednává, že by ČR mohla získat od EU z Fondu evropské pomoci nejchudším 20,7 miliónů eur (567,77 miliónů korun), které by měly sloužit na oblečení, potraviny a další potřeby (Novinky.cz³, 2014).

Pokud by došlo k porovnání výdělků na základě minimální mzdy, výsledky by byly značně odlišné. Bylo zjištěno, že minimální mzda dosahuje pouze 36 % příjmového mediánu. Na základě těchto výsledků obsadila ČR poslední příčku z 27 zemí. Na Slovensku se výše minimální mzdy pohybuje na 47 % (Týden. cz, 2014). Přitom v Německu bude odsouhlasena minimální mzda 39 000 Kč (230 Kč/hod). V ČR činí minimální mzda 50,6 Kč/hod, ovšem od roku 2015 by měla být zvýšena (Eurozprávy.cz, 214).

Chudobu lze zjišťovat na základě objektivního (domácnost uvede výši příjmu) či subjektivního (domácnost uvede, zda se cítí chudá či nikoliv) vnímání. Ovšem bylo zjištěno, že domácnosti mají tendence chudobu nadhodnocovat a naopak (Krebs, 2007). Nejlepším řešením by bylo čerpat příjmové údaje pro takto významná šetření ze státních registrů a orgánů. Na základě rozhovorů s respondenty by se zjišťovaly pouze subjektivní pocity. Propojením těchto dvou způsobů by mohl být získán přesnější obraz o příjmové situaci v ČR.

Chudoba bývá zmírňována prostřednictvím sociálních transferů vyplácených státem. Struktura sociálních transferů byla v prvním a posledním roce šetření rozdílná. U dávek vyplácených s ohledem na příjem domácnosti byl zaznamenán rapidní pokles, naopak vzrostl podíl dávek vyplácených bez ohledu na příjem domácnosti. V rámci důchodového pojištění došlo k nárůstu podílu ze 77 % na 84 %. Výsledky Senova koeficientu ukázaly, že hloubka chudoby je větší u průměrné domácnosti než u domácností seniorů. Na základě vypočtených hodnot z šetření ŽP12 bylo zjištěno, že pro vystoupení domácností z pásma chudoby by bylo potřebné přerozdělit v rámci sociálních transferů 2,18 miliard Kč, což by bylo pro stát finančně velmi náročné a nelze předpokládat značný přínos pro ekonomiku. Navýšení příjmů za pomoci sociálních transferů by znamenalo změnu v hranici chudoby a zvýšení životní úrovně, ovšem domácnosti příjmově ohrožené by dle jednotné metodiky EU byly stále.

Pokud by stát chtěl dostat alespoň domácnosti seniorů nad hranici chudoby, musel by vynaložit přibližně 315 milionů Kč. Seniorské domácnosti by měly mít nárok získat od státu dostatečný finanční příjem a zajistit si uspokojující životní úroveň. Ovšem ostatní domácnosti je zapotřebí vymanit z pásma chudoby jiným způsobem než za pomoci sociálních transferů. Sociální ukazatele mají vysokou

vypovídací hodnotu a užitečné mohou být zejména při tvorbě sociální politiky státu (Meloun, Militký, 2004). Mělo by se využívat především již dostupných informací. Pokud by bylo zapotřebí, získat informace zcela nové, tak za použití stávajících nástrojů, jelikož získávání dat je poměrně časově i finančně náročnou činností.

Diskuze a doporučení k výdajům seniorů

Hodnocení chudoby či životní úrovně má mnoho dimenzí a je nutné se touto problematikou zabývat hlouběji v rámci jednotlivých krajů, ale také v širším kontextu za využití kvantitativních, ale i kvalitativních ukazatelů, které jsou žádaným doplněním prováděných analýz. Podobný náhled na věc zastává i Kabát a Stávková (2012) kteří uvádí, že situaci obyvatel je nutné mapovat v širším kontextu a používat více kvalitativních i kvantitativních znaků. Na základě finanční zátěže lze říci, že se příjmová situace domácností zhoršila. S obtížemi vychází se svým příjmem 31 % domácností (ze seniorských domácností se jedná o 35 %). Náklady na bydlení představují velkou finanční zátěž pro 29 % domácností (32 % seniorských domácností). V rámci materiální deprivace (vybaveností předměty) se situace zlepšila.

V současné době dochází ke zdražování téměř všech statků, což poznají všichni spotřebitelé, ovšem u jistých skupin obyvatel, se zvyšování cen promítne mnohem razantněji. Analýzy příjmů a výdajů ukázaly, že příjmy rostly ve sledovaných obdobích velmi pomalu. V rámci šetření ŽP11 bylo zjištěno, že se jednalo dokonce o pokles ČPP. Příjmy seniorům vzrostly od prvního šetření ŽP05 o 38 % (neочиštěné od inflace) a náklady na bydlení vzrostly za 8 let téměř o 60 % (neочиštěné od inflace).

Jelikož šetření SILC je zaměřené zejména na příjmovou stránku obyvatel a poskytuje pouze údaje o výdajích na bydlení, byly tyto výdaje z šetření SILC porovnány s šetřením SRÚ, aby bylo zjištěno, zda je v některých případech možné tato šetření propojit, či se jedná o odlišnou metodiku se zcela odlišnými výsledky. Provedená komparace ČPP z šetření SILC a SRÚ prokázala, že náklady na bydlení z obou těchto šetření jsou si velmi podobné. Na základě tohoto zjištění, lze využít výdaje získané z šetření SRÚ, které šetření SILC neposkytuje. Podíly jednotlivých položek v rámci spotřebního koše dle klasifikace COICOP se v rámci sledovaných let výrazně neměnily. Mnohem větší změny byly mezi průměrnou domácností a domácností seniorů. Největší výdajovou položkou je bydlení, voda, energie a paliva a na druhém místě potraviny a nealkoholické nápoje. ČSÚ zveřejnil, že nejvíce v roce 2012 vzrostly životní náklady (u domácností důchodců se jednalo

o 5,1 %). Růst životních nákladů byl způsoben zejména rostoucími náklady na bydlení a výživu.

Náklady na bydlení představují pro seniora značnou finanční zátěž, zejména když žije v domácnosti sám. Nepotýká se ovšem pouze s problémy finančními, ale samota může způsobit i sociální vyloučení. Bylo by vhodné, aby došlo k podpoře společného bydlení, jak je tomu již v západních zemích, tzv. senior cohousing neboli cohousing plus (JKA-Cohousing, 2010). Jedná se o koncept aktivního stárnutí v komunitě, které se ovšem značně odlišuje od života v domovech pro seniory. Zde záleží na samotné iniciativě seniorů, ale také na jejich vzájemné pomoci a zachování osobní nezávislosti. Bydlení je tedy nejen ekonomické, ale také zejména sociální (Cohousing, 2011). Ovšem povědomí o tomto společném bydlení není příliš velké a zejména podpora státu by měla směřovat do této oblasti.

Velký podíl na růstu těchto nákladů mělo zvýšení sazby DPH. Zvýšily se také značně náklady na elektřinu a plyn (Ihned.cz, 2012). Při porovnání cen elektřiny a plynu v rámci EU bylo zjištěno, že ceny pro české domácnosti jsou srovnatelné s cenami ve Francii či Španělsku. Průměrně tedy v ČR domácnosti zaplatí za plyn 50,90 EUR/MWh a za elektřinu 127,6 EUR/MWh. Nejdražší plyn a elektřina jsou v Dánsku (plyn 118 EUR/MWh a elektřina 256,2 EUR/MWh). Nejlevnější plyn je v Rumunsku (28,2 EUR/MWh) a elektřina v Bulharsku (82,3 EUR/MWh) (Novinky.cz¹, 2012). Průměrné domácnosti vynaloží v ČR dle šetření SILC 22 % na bydlení a 20 % na potraviny (ŽP12). Gola (2013) uvádí, že v ČR dosahují náklady na bydlení 26,5 %, což jsou čtvrté nejvyšší náklady na bydlení v rámci celé EU. Španělské domácnosti vydají v průměru 20 % svých výdajů na bydlení a ve Francii dokonce 25 %. Dále uvádí, že průměrně vydají domácnosti EU na potraviny 8,8 %, což je značný rozdíl proti českým domácnostem (Gola, 2013).

Náklady českých seniorů na bydlení činí dle výsledků SILC 30 % ze všech jejich výdajů a náklady na potraviny jsou 24 %. Senioři vydají na výše dvě uvedené položky větší procento než průměrná domácnost, jelikož jejich celkové výdaje jsou nižší, ale také náklady na bydlení jsou ovlivněny nižším počtem členů seniorské domácnosti.

Úspory seniorů se v posledních letech zvýšily mnohem víc než úspory průměrné domácnosti. V rámci porovnání nákladů na bydlení z šetření SILC a SRÚ vyvstal problém v přepočtu na spotřební jednotku, jelikož SRÚ použila přepočet OECD, kdežto SILC přepočet EU. Podrobnější analýza nákladů na bydlení dle krajů ukázala, že nejvyšší náklady byly v hlavním městě Praze, v kraji Libereckém a Moravskoslezském (ŽP12). Od roku 2015 by se měl změnit dosavadní způsob přidávání penzí. Doposud se jednalo o přidávání třetiny růstu reálných mezd

a o třetinu růstu indexu cen, ovšem nově se bude přidávat podle růstu životních nákladů domácností důchodců. (MPSV¹⁶, 2013).

Podrobnější příjmové analýzy dle jednotlivých příjmů ukázaly, že za celé osmileté sledované období měli nejvyšší příjmy senioři v hlavním městě Praze. Nejnižší příjmy vykazuje kraj Ústecký a Moravskoslezský. V dalších krajích se situace v každém roce měnila. Nejvíce seniorů ohrožených chudobu je v krajích podprůměrných, výjimkou je kraj Plzeňský, kde bylo ohroženo chudobou necelých 5 % seniorů (ŽP12). Naopak nejméně seniorů ohrožených chudobou je v rámci shluku kraje nadprůměrné. Shluková analýzy byla také využita pro rozdělení krajů dle podobného vnímání finanční situace a dle materiální deprivace. Obecně splácení půjček seniory příliš netrápí, největší problém mají obyvatelé kraje Ústeckého. První skupina je tvořena krajem Zlínským, Olomouckým, Moravskoslezským a Ústeckým. Jedná se o shluk, který lze nazvat jako kraje s negativním vnímáním finanční situace a materiální deprivace. Tyto kraje (kromě Zlínského) vyšly dle metody hlavních komponent (Stávková, Antošová, Birčiaková, 2013) jako kraje s největšími sociálními problémy. Druhá skupina je tvořena krajem Královéhradeckým, Libereckým, Jihomoravským, krajem Vysočina a Karlovarským. Tento shluk lze nazvat jako kraje s neutrálním vnímáním. Třetí shluk tvoří kraj Středočeský, hlavní město Praha, Pardubický, Jihočeský a Plzeňský, kde lze říci, že se jedná o kraje s pozitivním vnímáním finanční situace a materiální deprivace.

Diskuze a doporučení k životním podmínkám jednotlivců

Další část práce byla z dat SILC jednotlivců. Více jak 1/5 české populace osob pobírá starobní důchod. Počet důchodců tedy vzrostl v rámci celé populace ČR od roku 2005 o více než 2 %. Nárůst tohoto segmentu nelze shledávat jako problém, jedná se o ryze pozitivní jev. Jako problém lze chápat pouze zvyšující se nároky na státní rozpočet, zdravotnictví apod.

Ve většině členských zemí je stanoven důchodový věk 65 let, na východě Evropy je to ještě dříve. Ovšem na základě prodlužování střední délky života je pochopitelné, že dochází ke zvyšování hranice odchodu do důchodu. Jak uvedli ve své publikaci Šimková a Sixta (2013) adekvátní stanovení věku odchodu do důchodu je naprosto klíčovým parametrem udržitelnosti jakéhokoliv důchodového systému. Dle nich nezáleží na tom, zda je systém založen na financování průběžném či fondovém, ovšem průměrný věk odchodu do důchodu je zásadní. Dosavadní důchodová reforma počítá s tím, že v roce 2050 bude stanoven odchod do důchodu na 68 let. Dopady stárnutí budou zmírněny, ovšem ne zcela dostatečným způsobem, to by se muselo jednat o hranici 72 let (Šimková, Sixta,

2013). V rámci současných demografických změn je velmi nutné se touto problematikou stále zabývat. Odchod do důchodu by neměl být dle autorky závislý pouze na věku, nýbrž velmi úzce souvisí také s vykonávanou profesí. Jsou senioři, kteří i v pokročilém věku mohou svoji práci zvládat bez problému a zejména neocenitelné budou jejich zkušenosti. Sak a Kolesárová (2012) uvádí, že názor personalistů je jasně vyhraněný, 79 % uvedlo, že senioři mají specifické přednosti, zejména zkušenosti.

Ovšem v souboru jednotlivců bylo nalezeno mnoho chyb, které spočívaly zejména v záměně nuly a jedničky, jelikož respondenti měli odpovědět na dichotomickou otázku s možnostmi ano (1) nebo ne (2), objevuje se zde velmi často hodnota 0 a 2. U jednotlivců bylo zjišťováno, zda hledají práci a jakým způsobem. Dle seznamu ukazatelů ČSÚ bylo opět možné pouze vyplnit, zda práci hledají (ano = 1), či nehledají (ne = 2), ovšem v datech byly uvedeny hodnoty 0 až 4. Otázka, která zjišťovala důvod ukončení posledního zaměstnání (podnikání) měla osm variant odpovědí (1 až 8), ovšem v souboru lze nalézt u této otázky opět pouze hodnotu 0 a 2. U souboru domácností se nesrovnalosti tohoto typu nevyskytovaly. V následujících šetření nebyly již tyto otázky dále pokládány, tudíž není možné provést komparaci a zjistit, jakým směrem se v dané oblasti životní podmínky vyvíjí.

Diskuze a doporučení k pracujícím seniorům

Největší počet pracujících důchodců byl v šetření ŽP05, kdy se jednalo téměř o 7 % důchodců, tedy více jak 145 tis. osob se starobní penzí. Výsledky korespondují i se zjištěním ČSÚ, který uvádí, že důchodců v řádném starobním důchodu pracuje 150 tisíc (ČSÚ¹¹, 2012). Vzdělanostní struktura seniorů v rámci šetření ŽP12 ukázala, že se v populaci zvýšil počet seniorů s vyšším stupněm vzdělání. Na základě analýzy rozptylu bylo zjištěno, že faktory vzdělání i místo bydliště mají průkazný vliv na celkový příjem seniora. Podrobnější analýzy pracujících důchodců dle vzdělání ukázaly, že došlo k nárůstu pracujících seniorů se základním vzděláním (na 2,58 % v rámci ŽP12) a doktorským vzděláním (na 38,38 % v rámci ŽP12). Jelikož v rámci šetření ŽP05 nevyplnilo 16 % osob druh zaměstnání, bylo analyzováno šetření ŽP06, kde zaměstnání neuvedlo pouze 1,45 % osob. Počet seniorů, kteří by vykonávali pomocné a nekvalifikované pracovníky, klesl z 10,33 % (ŽP05) na 5,86 (ŽP12), pokles také nastal v oblasti prodeje. Více jak polovina pracujících důchodců je zaměstnána ve vysoce kvalifikovaných profesích. Lze tedy říci, že dominantním sektorem je pro pracující důchodce sektor terciární (sektor služeb). Evropský sociální fond vytvořil projekt s názvem „Využijme

zkušeností“, jehož cílem je pomoci lidem, kteří mají chuť pracovat, ale je pro ně obtížně vrátit se do pracovního procesu. Jedná se o školení komunikačních dovedností a počítačové gramotnosti (MPSV¹⁷, 2013).

Z regionálního pohledu se vyskytuje po oba sledované roky nejvíce pracujících důchodců v hlavním městě Praze, naopak nejméně jich je v kraji Ústeckém a Moravskoslezském. V rámci šetření ŽP05 bylo zjištěno, že 25 185 seniorů hledalo práci, v posledním roce šetření se již jednalo pouze o 8773 seniorů. Senioři si nejčastěji hledali práci pomocí přátel a známých, odpověďmi na inzerát či přímo u zaměstnavatele. $\frac{2}{3}$ seniorů hodnotí svůj zdravotní stav kladně (jako dobrý či přijatelný). Jejich zdravotní problémy je omezují v menší míře. Návštěvu lékaře – specialisty či zubaře senioři nepodceňují. Zubaře nenavštíví jen okolo 1 % seniorů, nejčastěji z kraje Ústeckého a Středočeského, jejichž průměrný měsíční důchod je 10 143 Kč (nejnižší je 5 343 Kč, nejvyšší 14 932 Kč). Návštěvu lékaře – specialisty či zubaře si nemůže dovolit 3 153 seniorů, jejichž průměrný důchod byl 10 557 Kč (nejnižší 8372 Kč, nejvyšší 10 557 Kč). Je tedy zřejmé, že samotný příjem by neměl být určující faktor pro výpočet chudoby, ale také jsou velmi důležité náklady, které senior má.

V rámci materiální a sociální deprivace senioři zejména strádají v oblasti volných časových aktivit, které si nemůže dovolit z finančních důvodů 6,3 % seniorů, dalších 61,6 % z jiného důvodu. Mít každý týden útratu pro sebe si může dovolit pouze 55 % seniorů. Problém sociální izolace může být způsoben ztrátou blízké osoby (manžela, partnera, přátel), příjmu či špatným zdravotním stavem. Senioři chtějí být součástí společnosti, nechtějí se separovat, což je jeden z důvodů, proč jezdí na předváděcí akce a utrácejí nemalé finanční prostředky za věci, které nepotřebují. I když se senioři potýkají s psychickým nátlakem a neetickými manipulačními strategiemi prodejců, na předváděcí a podobné akce jdou, jelikož nechtějí být sami. Problém sociální exkluze by měl být řešen pomocí sociálních služeb, které by podporovaly seniorské komunity. Ve městech lze tyto kluby najít, ovšem na vesnicích se jedná o výjimečné sdružení, proto jsou předváděcí akce většinou jedinou možností, jak se lze dostat jako senior do společnosti (Albert Kšiňan, 2013).

Diskuze a doporučení k nákupnímu chování seniorů

Příjmové analýzy byly doplněny o dotazníkové šetření, které bylo zaměřeno pouze na seniory. Většina dat byla získána na základě ručně vyplněných dotazníků, které byly přepisovány do elektronické podoby. Nekorektně vyplněné dotazníky byly z šetření odstraněny. Výsledky ukázaly, že téměř $\frac{2}{3}$ seniorských domácností jsou

spokojeny se svým současným způsobem života. Pro ověření, byla položena velice podobná otázka tedy, zda jsou senioři šťastní, kde 77 % seniorů odpovědělo kladně. Senioři nejvíce trápí problémy zdravotní a finanční. 64 % seniorů hodnotí svůj příjem jako vyhovující či dostatečný. S tímto tvrzením korespondují i výsledky Saka a Kolesárové (2012), kteří uvádí, že v rozmezí 61 – 70 let 89 % seniorů není nijak zadluženo (67 % vychází se svým příjmem bez problémů). V rozmezí 71 let a více není 96 % seniorů nijak zadluženo (73 % vychází se svým příjmem bez problémů). Podobné výsledky byly také získány z dat SILC.

Domácnosti, které shledávají svůj příjem za nedostatečný, jsou většinou se svým současným způsobem života nespokojeny (76 % domácností). Přesto se 53 % domácností považuje za šťastnou. Důvodem toho, že jsou nespokojeni se svým současným způsobem života, ale přesto považují svoji domácnost za šťastnou, mohou být zdravotní problémy, které u této skupiny převládají, až v druhé řadě se jedná o problémy finanční. U těchto seniorských domácností převažují náklady na bydlení (28 %). Tyto seniorské domácnosti s nedostačujícím příjmem jsou z 65 % tvořeny jednotlivcem, jehož průměrný věk je 71 let, nejvyšší dosažené vzdělání je základní a jeho příjem je do 10 000 Kč.

Dle výsledků dotazníkového šetření vydají nejvíce seniorské domácnosti za potraviny (26 %), dále pak za elektřinu, plyn, vodu apod. (24 %), třetí největší položkou je zdraví (léky, zdravotní péče apod.), na které připadne 18 % z příjmů. Jedná se ovšem o rozdělení výdajů na základě jejich subjektivního vnímání, což dokazuje, že se subjektivní vnímání liší od objektivního hodnocení.

Sak a Kolesárová (2012) ve své publikaci uvádí, velmi podobné výsledky a doplňují, že pro 37 % seniorů jsou náklady na bydlení velmi zatěžující, pro 22 % seniorů jsou velmi zatěžující položkou potraviny.

Dle objektivních metod způsobu zařazení do společenské třídy (např. dle příjmů) by mělo být v nižší třídě mnohem méně seniorů a ve vyšší třídě mnohem více. Ovšem subjektivní zařazení do společenských tříd ukázalo, že dochází k velkému podceňování postavení seniorů. Co se týče aktivního vyžití, téměř 26 % domácností by aktivně žít chtělo, ale nemůže si to dovolit. Bylo zjištěno, že 78 % seniorských domácností nemá žádné půjčky. Bylo zjištěno, že $\frac{2}{3}$ seniorských domácností jsou schopny zaplatit neočekávaný výdaj. Výsledky ukázaly, že $\frac{3}{4}$ seniorů se cítí ve svém okolí bezpečně.

Současná životní situace seniorů je mnohem lepší než v minulých letech, ovšem současné výsledky ukazují, že v následujících letech by tomu tak nadále být nemuselo, zejména v závislosti na růstu životních nákladů.

5.1 Využití výsledků pro vědu a výzkum a pro oblast sociální politiky

S představeným demografickým vývojem souvisí také změna životního stylu a spotřebitelského chování. Lze tedy předpokládat, že s dynamickým růstem tohoto segmentu poroste agregátní kupní síla a bude se zvyšovat podíl seniorů na celkové spotřebě. Znalost spotřebního chování a životní úrovně segmentu seniorů může z marketingového pohledu přinést mnoho nových zajímavých možností a příležitostí. Lze tedy předpokládat, že některé ekonomické subjekty budou chtít inovovat svoji současnou nabídku pro seniory a optimalizovat svůj marketingový mix, ovšem předem by mělo dojít ke kvantifikaci marketingového potenciálu, pro který může být tato práce základním stavebním kamenem. Vyhodnocená data mohou být použita jako podklad ke konstrukci příjmových indikátorů, které jsou klíčové zejména v rámci sociální politiky státu. Projekty EU se chtějí zaměřit zejména na to, jak starším občanům pomoci, ovšem nejprve je velmi důležité mít důkladně prozkoumanou situaci na národní úrovni, zvolit správnou metodiku a ukazatele, u kterých bude možné provést komparaci a vyslovit závěry, které poté budou moci být začleněny do mezinárodního kontextu. Výsledky budou dále prezentovány v odborných člancích a na konferencích, jelikož se jedná o téma, které může být zajímavé jak pro odbornou tak i laickou veřejnost, byla vydána také monografie, která se zabývá problematikou v širších souvislostech.

Primární data, z kterých výsledky práce vychází, jsou reprezentativní a veřejně nedostupná, tím se tato práce odlišuje od jiných prací, které se v současnosti zabývají stejnou problematikou a vycházejí většinou z dotazníkového šetření nepřilíš velkého rozsahu a problematice nedávají dostatek pozornosti.

6 Závěr

Počet seniorů v rámci české populace dynamicky roste. Jedná se o skupinu, která by měla být středem zájmů nejen sociální politiky, ale také samotných podnikatelských subjektů. Příjmy seniorů se výši přibližují příjmům průměrné domácnosti, což znamená, že během sledovaného období u skupiny seniorů rostly příjmy relativně rychleji. Velikost příjmů určuje sociální postavení jedince ve společnosti. Příjmové analýzy dle jednotlivých skupin ukázaly, že senioři mají např. vyšší příjmy než nižší zaměstnanci. Příjmová diferenciací je v ČR u skupiny seniorů na velmi nízké úrovni, zejména v prvních letech šetření byly příjmy seniorů velmi vyrovnané. Poslední roky dochází k nepatrnému zvyšování příjmové diferenciací u této skupiny. Decilové rozdělení příjmů ukázalo, že v prvním decilu je pouze 12 % seniorů. Senioři se vyskytují i v posledním příjmovém decilu (8 %), což lze považovat za pozitivní skutečnost.

Příjmové analýzy prokázaly, že domácnosti seniorů mají tendenci se vyjadřovat ke své finanční situaci pesimisticky. Subjektivní vnímání nekoresponduje s výsledky zjištěnými na základě objektivních metod. Životní úroveň českých seniorů se dle materiální deprivace v posledních letech zlepšila (více seniorů může jíst maso či ryby obden, dostatečně vytápět byt, či trávit týden dovolené mimo domov atd.), ovšem v rámci finanční zátěže se situace zhoršila. Důvodem mohou být rostoucí životní náklady v posledních letech. Seniorská domácnost vynaloží téměř 54 % z výdajů na bydlení a potraviny. Nejvyšší náklady na bydlení jsou dle šetření ŽP12 v hlavním městě Praze, v kraji Libereckém a Moravskoslezském, naopak nejnižší v kraji Jihočeském, Olomouckém a na Vysočině. Náklady na bydlení vzrostly u této skupiny za sledované období (od šetření ŽP05 až po šetření ŽP12) téměř o 60 %, ovšem příjmy vzrostly pouze o 38 %. Ovšem i přes tuto skutečnost se úspory seniorů zvyšují.

Počet pracujících seniorů byl v prvním i posledním roce šetření okolo 145 tisíc, ovšem počet nepracujících vzrostl z 1 945 349 seniorů na 2 202 211. V rámci šetření ŽP12 bylo zjištěno, že se zvýšil podíl pracujících seniorů s vyšším stupněm vzdělání. Prokázalo se, že faktor vzdělání má vliv na výši příjmu. Příjem je také ovlivňován místem bydliště. Více jak polovina pracujících důchodců je zaměstnána ve vysoce kvalifikovaných profesích. Lze tedy říci, že dominantním sektorem je pro pracující důchodce sektor terciární (sektor služeb). Nejvíce pracujících seniorů je v hlavním městě Praze a nejméně naopak v kraji Ústeckém a Zlínském. V rámci šetření ŽP05 bylo zjištěno, že 25 185 seniorů hledalo práci, v posledním roce šetření se již jednalo pouze o 8 773 seniorů. Senioři si nejčastěji

hledali práci pomocí přátel a známých, odpověďmi na inzerát či přímo u zaměstnavatele. $\frac{2}{3}$ seniorů hodnotí svůj zdravotní stav kladně (jako dobrý či přijatelný). Jejich zdravotní problémy je omezují v menší míře. Návštěvu lékaře – specialisty či zubaře senioři nepodceňují. Zubaře nenavštíví jen okolo 1 % seniorů. Je tedy zřejmé, že samotný příjem by neměl být určující faktor pro výpočet chudoby, ale také jsou velmi důležité náklady, které senior má. Senioři po stránce materiální a sociální strádají zejména v oblasti volných časových aktivit, které si nemůže dovolit z finančních důvodů 6,3 % seniorů, dalších 61,6 % z jiného důvodu. Mít každý týden útratu pro sebe si může dovolit pouze 55 % seniorů. Lze tedy říci, že seniory více než chudoba trápí sociální exkluze.

Dle dotazníkového šetření jsou $\frac{2}{3}$ seniorských domácností spokojeny se svým současným způsobem života. 63 % domácností hodnotí svůj příjem jako vyhovující či dostatečný. Na prvním místě je trápí problémy zdravotní, až pak následují problémy finanční, s tím souvisí i schopnost $\frac{2}{3}$ seniorských domácností zaplatit neočekávaný výdaj. Dle subjektivního hodnocení je největší podíl příjmů dán na potraviny (26 %), dále pak na elektřinu, plyn, vodu apod. (24 %), třetí největší položkou je zdraví (léky, zdravotní péče apod.), na které připadne 18 % z příjmů. Subjektivní zařazení do společenských tříd ukázalo, že dochází k velkému podhodnocování postavení seniorů. Senioři nakupují spíše ve velkém pro celou domácnost a soustředí se zejména na pracovní dny (víkendy k nákupům moc nevyužívají). I když mají svoji oblíbenou prodejnu, jsou velice ovlivněny aktuální nabídkou, přičemž módními trendy se neinspirují. Nevyužívají k nákupu platební karty ani doplňkové služby obchodních center.

V rámci společnosti by měla nastat změna současného trendu myšlení a pohledu na seniory. Na stárnutí by nemělo být nahlíženo jako na nějaký problém, společnost by měla být ráda, že se zvyšuje průměrná délka dožití, jde o ryze pozitivní jev, který souvisí se zvyšující se životní úrovní společnosti. Jako problém lze chápat pouze zvyšující se nároky na státní rozpočet, zdravotnictví apod. Ovšem společnost není v současné době připravena **reagovat na seniory dostačující nabídkou či službami**, které by dokázaly obohatit život seniorů a užít si v mnohem lepších podmínkách jejich delší život. Senioři se vyznačují limitovaným příjmem od státu, který je ovšem stálý a pravidelný. **Agregátní kupní síla této skupiny roste** a tím roste také schopnost ovlivnit jejich další spotřebu. Příjmové analýzy seniorů ukázaly, že tato **skupina má potenciál**, který by mohl být ekonomickými subjekty využit, ovšem nejprve je potřebné provést kvantifikaci marketingového potenciálu segmentu seniorů. Podnikatelé by mohli **zacílit**

nabídku služeb a produktů více na seniory. Zejména problematika bydlení seniorů si zaslouží v ČR mnohem více pozornosti.

Se skupinou seniorů jsou spojeny i sociální transfery, které značně ovlivňují jejich životní úroveň a tedy i samotnou chudobu. Počet seniorů hrožených chudobou vzrostl z 8,01 % na 9,32 % (téměř 226 tisíc seniorů). Ovšem tento nárůst může souviset i s výše zmiňovanou rostoucí příjmovou diferenciací. Zda je seniorská domácnost ohrožena chudobou či nikoliv, je podmíněno počtem členů v domácnosti. Nejvíce seniorů ohrožených chudobou je v kraji Ústeckém a Moravskoslezském, naopak nejméně v hlavním městě Praze. Ovšem na druhou stranu v hlavním městě Praze jsou pro seniory náklady na bydlení příliš velkou zátěží. Za pomoci Senova koeficientu byla spočtena potřebná finanční částka, která by pomohla seniorským domácnostem v pásmu chudoby, dostat se nad pomyslnou hranici chudoby. Pokud by tedy stát **v rámci sociálních transferů** vynaložil částku **314,9 mil. Kč**, dostaly by se seniorské domácnosti z pásma chudoby. V prvním roce šetření pobíralo starobní důchody 39 % domácností ČR a bylo přerozděleno 194 miliard Kč. V posledním roce šetření pobíralo starobní důchody 42 % domácností a přerozdělilo se 313 miliard Kč. Výše věku **odchodu do důchodu** by měla být dávana do souvislostí také **s vykonávanou profesí**. Mnoho seniorů zůstává i v důchodovém věku pracovně aktivních, zejména v terciární oblasti, kde využívají svých životních zkušeností a nadhledu. Potenciál této skupiny z pohledu pracovní aktivity nelze popřít. Ze struktury sociálních transferů je možno zpochybnit účelnost vyplácených státních sociálních podpor a to ze skutečnosti razantního snížení objemu sociálních podpor vyplácených v závislosti na příjmu domácnosti (7,36 % v šetření ŽP05, 1,72 % v šetření ŽP12) a nárůstu objemu sociálních dávek, vyplácených bez ohledu na příjem domácnosti (3,84 % v šetření ŽP05 a 6,19 % v šetření ŽP12). Seniorské domácnosti by měly mít nárok získat od státu dostatečný finanční příjem a zajistit si uspokojující životní úroveň. Ovšem ostatní domácnosti je zapotřebí vymanit z pásma chudoby jiným způsobem než za pomoci sociálních transferů. Práce poskytuje mnoho výsledků a ukazatelů, které jsou důležité v rámci sociální politiky státu.

Problematika stáří a seniorů je řešena v rámci EU v mnoha projektech, které se zaměřují, jak starším občanům pomoci, ovšem nejprve je velmi důležité mít důkladně prozkoumanou situaci na národní úrovni a zvolenou správnou metodiku a ukazatele, u kterých bude možné provést komparaci. Prvním důležitým krokem jsou reprezentativní šetření, které jsou správně vyhodnoceny a zejména správně interpretovány. Každá členská země by si měla stanovit pro hodnocení životní úrovně jednotnou metodiku na národní úrovni a mít stanovené ukazatele,

u kterých bude možné provést mezinárodní komparaci. Současný stav, kdy se pro výpočet jednoho ukazatele jednou vychází z metodiky OECD a podruhé z metodiky EU, vede k mnoha desinterpretacím. Lze použít různé procento mediánu pro výpočet míry ohrožených osob chudobou, také lze použít různý přepočtení na spotřební jednotku domácností. Na národní úrovni se používá čistý peněžní příjem a pro mezinárodní výpočty je použit disponibilní příjem. Tyto dva příjmy se příliš neliší, největší rozdíl spočívá v tom, že disponibilní příjem nezahrnuje v sobě pravidelně vydávané transfery jiným domácnostem, které ovlivňují chudobu. Dalším nedostatkem dat SILC je časové zpoždění. Příjmy domácností jsou vyplňovány zpětně, přičemž náklady jsou vyplňovány v daném roce, stejně jako např. jejich subjektivní pocity ohledně životních podmínek, což může vést k mnoha nesrovnalostem. Lze tedy najít v mnoha zdrojích odlišné informace, týkající se jednoho ukazatele, kdy odlišné údaje jsou správné, pouze vypočtené na základě jiné metodiky.

Chudoba by měla být posuzována v mnohem širším kontextu a na základě mnoha dalších faktorů, jelikož relativní chudoba dle příjmového mediánu daného státu nemá příliš velkou vypovídací hodnotu. Srovnání chudoby či příjmové diference na mezinárodní úrovni nic tedy nevyovídá a nelze na základě těchto údajů hodnotit životní úroveň v dané zemi. Ovšem příjmy by měly být srovnány na základě **parity kupní síly** a pak by měly být vysloveny nějaké závěry. Jelikož dochází k nadhodnocování či podhodnocování příjmů, bylo by vhodné zjišťovat příjmové údaje pro takto významná šetření ze státních registrů a orgánů. Na základě rozhovorů s respondenty by se zjišťovaly pouze subjektivní pocity. Propojením těchto dvou způsobů by mohl být získán přesnější obraz o příjmové situaci v ČR. Práce je tedy přínosná pro orgány statistik na národní i mezinárodní úrovni.

7 Zdroje

- [1] ANDRÁŠKO, I. Dve dimenzie kvality života v kontexte percepcií obyvateľov miest a vidieckych obcí. In VAISHAR, A., IRA, V., eds. *Geografická organizace Česka a Slovenska v súčasnom období*. Ostrava: Ústav geoniky AV ČR, 2005, ISBN 80-86407-05-5
- [2] ANDREOU, M., PASHARDES, P. *Income Inequality, Poverty and the Impact of the Pension Reform*. Cyprus Economic Policy Review, University of Cyprus, Economic Research Centre, vol. 3(2), 41-55 s. [online]. 2009. [cit. 2011-02-20]. Dostupné z: http://www.ucy.ac.cy/erc/documents/Andreou_Pashardes_Full_Text.pdf
- [3] ATKINSON, A. B., MARLIER, E. *Income and living conditions in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010. 424 s. ISBN 978-92-79-16351-7.
- [4] BARBONE, L. BONTCH-OSMOLOVSKY, M., ZAIDI, S. The Foreign-born Population in the European Union and Its Contribution to National Tax and benefits Systems: Some Insights from Recent Household Survey Data. *The World bank: Data & research*. [online]. 2009. [cit. 2012-03-13]. Dostupné z: <http://econ.worldbank.org>
- [5] BÁRTOVÁ, H., BÁRTA, V., KOUDELKA, J. *Chování spotřebitele a výzkum trhu*. 1. vyd. Praha: Oeconomica, 2007. 210 s. ISBN 80-245-0410-3.
- [6] BAŘINA, L., VALENTOVÁ, D., VRZAL, T. *Chudoba a ekonomický růst: Teorie a praxe*. [online]. 2007 [cit. 2012-02-20]. Dostupné z: <http://nb.vse.cz/~LAPACEKM/Prace/1245/chudobarust.pdf>
- [7] BECKERMAN, W. Poverty and the impact of income maintenance programmes in four developed countries: case studies of Australia, Belgium, Norway, and Great Britain. Geneva: International Labour Office, 1979a, ix, 90 p. WEP study. ISBN 92-210-2064-9.
- [8] BOHÁČOVÁ, T., *Materiální deprivace a chudoba domácností v ČR*. [on-line]. Brno. 2007. [cit. 2011-11-12]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/102755/fss_b/BKL-Bohacova_102755.doc
- [9] BOURGUIGNON, F., CHAKRAVARTY, S. R. The Measurement of Multidimensional Poverty. *Journal of Economic Inequality*. 2003, vol. 1, no. 1, s. 25 – 49. ISSN 1569-1721.
- [10] BOYES, W., MELVIN, M. *Economics USA*: Nelson Education, 2010. ISBN 978-1-4390-3869-7.
- [11] BROADSHOW, J., FINCH, N. Overlaps in dimensions of poverty. *Journal of Social Policy*. 2003, vol. 32, no. 4, s. 513 – 525. ISSN 0047-2794.

- [12] BROWN, A. *Chapter 6 Class Notes* [online]. 2006. [cit. 2012-10-18]. Dostupné z: <http://www.udel.edu/alex/chapt6.html>
- [13] BURKHAUSER, R. V., SHUAIZHANG, F., JENKINS, S. P. *Using The P90/P10 Index to Measure U. S. Inequality Trends With Current Population Survey Data: A View from Inside the Census Bureau Vaults*. The Review of Income and Wealth. 2009. 55, 1: 166 – 185 s. ISSN 0034-6586
- [14] CERAMI, A. CH., *Socila Policy in Central and Eastern Europe*. Berlin: Lit Verlag. 2006. 274 s. ISBN 3-8258-9699-4
- [15] Cohousing. Cz. *Co je cohousing*. [online]. 2011. [cit. 2014-08-21]. Dostupné z: <http://www.cohousing.cz/co-je-cohousing/>
- [16] Consilium. *Bylo zahájeno společné plánování ve výzkumu zaměřeném na stárnutí*. [online]. 2011. [cit. 2012-01-11]. Dostupné z: <http://consilium.europa.eu/homepage/showfocus.aspx?lang=cs&focusID=77175>
- [17] Český statistický úřad¹. *Ediční plán*. [online]. 2013. [cit. 2012-01-09]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/D60022056F/\\$File/400713a1.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/D60022056F/$File/400713a1.pdf)
- [18] Český statistický úřad². *EU-SILC*. [CD-ROM]. 2005-2012.
- [19] Český statistický úřad³. *Příjmy a životní podmínky domácností v roce 2009*. [online]. 2010. [cit. 2012-01-10]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/D60022056F/\\$File/400713a1.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/D60022056F/$File/400713a1.pdf)
- [20] Český statistický úřad⁴. *Česká republika – hlavní makroekonomické ukazatele* [online]. 2012. [cit. 2013-04-03]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr:_makroekonomicke_udaje/\\$File/HLMA KRO.xls](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr:_makroekonomicke_udaje/$File/HLMA KRO.xls)
- [21] Český statistický úřad⁵. *Makroekonomické údaje* [online]. 2014. [cit. 2014-07-18]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr:_makroekonomicke_udaje/\\$File/HLMA KRO.xls](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr:_makroekonomicke_udaje/$File/HLMA KRO.xls)
- [22] Český statistický úřad⁶. *Míra inflace* [online]. 2014. [cit. 2012-04-18]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/mira_inflace
- [23] Český statistický úřad⁷. *Metodická příručka* [online]. 2012. [cit. 2011-04-10]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/1B00338EB2/\\$File/301212mc.doc](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/1B00338EB2/$File/301212mc.doc)

- [24] Český statistický úřad⁸. *Věková skladba obyvatelstva v roce 1950*. [online]. 2013. [cit. 2014-01-18]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/vekova_skladba_obyvatelstva_v_roce_1950
- [25] Český statistický úřad⁹. *Věková skladba obyvatelstva v roce 2010*. [online]. 2013. [cit. 2014-01-20]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/vekova_skladba_obyvatelstva_v_roce_2010
- [26] Český statistický úřad¹⁰. *Věková skladba obyvatelstva v roce 2050*. [online]. 2013. [cit. 2014-01-23]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/vekova_skladba_obyvatelstva_v_roce_2050
- [27] Český statistický úřad¹¹. *Důchodci a jejich aktivita na trhu práce*. [online]. 2012. [cit. 2014-01-20]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/ainformace/77D200489915>
- [28] Český statistický úřad¹². *Statistika rodinných účtů*. [online]. 2013. [cit. 2014-05-20]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/4A001715CF/\\$File/30011313.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/4A001715CF/$File/30011313.pdf)
- [29] ČEVELA, R., KALVACH, Z., ČELEDOVÁ, L. *Sociální gerontologie: úvod do problematiky*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012. 263 s. ISBN 978-80-247-3901-4
- [30] DUE, P. A KOL. Socioeconomic Inequality in Exposure to Bullying During Adolescence: A Comparative, Cross-Sectional, Multilevel Study in 35 Countries. *American Journal of Public Health*. [online]. 2009, vol. 99, no. 5, s. 907-914. [cit. 2012-03-14]. Dostupné z: <http://ajph.aphapublications.org/doi/full/10.2105/AJPH.2008.139303>
- [31] *Důchody.cz*. *Invalidní důchod* [online]. 2014. [cit. 2014-03-10]. Dostupné z: <http://www.duchod.cz/vse-o-duchodu/invalidni-duchod/>
- [32] *Důchody - důchodci.cz*. *Důchod vdovský – nárok*. [online]. 2014. [cit. 2012-03-10]. Dostupné z: <http://www.duchody-duchodci.cz/vdovsky-duchod-narok.php>
- [33] *Důchody - důchodci.cz*. *Sirotčí důchod*. [online]. 2011. [cit. 2012-03-10]. Dostupné z: <http://www.duchody-duchodci.cz/sirotci-duchod.php>
- [34] DVOŘÁČKOVÁ, D. *Kvalita života seniorů*. Praha: Grada, 2012. 112 s. ISBN 978-80-247-4138-3.
- [35] EICH, F. *Fiscal Challenges Posed by Aging Populations*: SAIS Review of International Affairs 24 (2004), č. 2, 93-104 s.
- [36] European Anti-Poverty Network. [online]. 2008 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: <http://www.eapn.eu/en/news-and-publications/news/intro/blog>

- [37] European Commission. *Quality of life indicators – measuring quality of life*. [online]. 2014. [cit. 2014-08-28]. Dostupné z: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Quality_of_life_indicators_-_measuring_quality_of_life
- [38] European Commission. *Europe 2020 in the Czech Republic*. [online]. 2012 [cit. 2013-05-24]. [cchttp://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-your-country/ceska-republika/index_en.htm](http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-your-country/ceska-republika/index_en.htm)
- [39] European Commision. *Intergenerational solidarity*. [online]. 2009. [cit. 2012-11-23]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_269_en.pdf
- [40] European Commision. *Peopple at risk of poverty or social exclusion* [online]. 2014. [cit. 2012-11-23]. Dostupné z: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/People_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion
- [41] EU. REGULATION (EC) No 1177/2003 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 16 June 2003 concerning Community statistics on income and living conditions (EU-SILC). In: *Official Journal of the European Union*. 2003, L 165/1.
- [42] Eurostat. *European social statistics – 2013 edition*. [online]. 2012. [cit. 2013-04-18]. Dostupné z http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-FP-13-001/EN/KS-FP-13-001-EN.PDF
- [43] Eurozprávy.cz, *Němci budou mít minimální mzdu 39 000 korun*. [online]. 2014. [cit. 2014-04-18]. Dostupné z: <http://zahranicni.eurozpravy.cz/eu/96930-nemci-budou-mit-minimalni-mzdu-39-000-korun/>
- [44] FELCE D., PERRY J. *Quality of life: A contribution to its definition and measurement*. 1995. Vol. 16. No. 1.
- [45] FIALOVÁ, H. *Malý ekonomický výkladový slovník*. 7. rozš. vyd. Praha: A plus, 2004, 206 s. ISBN 80-902514-7-1.
- [46] FIGARI, F., IACOVOU, M., SKEW, A. J., SUTHERLAND, H. Approximations to the Truth: Comparing Survey and Microsimulation Approaches to Measuring Income for Social Indicators. *Social Indicators Research*. 2011, vol. 105, no. 3, s. 387 – 407. ISSN 0303-8300.
- [47] FOSTER, M. F., WOLFSON, M. C. *Polarization and th dechne of the middle class: Canada and the U. S*. *Journal of Economic Inequality*. 2009. 8, 2: 247-273. ISSN 1569-1721
- [48] FÖRSTER, M. F., TARCALI, G., MATTHIAS, T. *Income and non-income poverty in Europe: What is the minimum accetable standard in an enlarged European Union?*. Policy

- Documentation Center. [online]. Súbtor formátu PDF. 2004. [cit. 2012-03-13].
Dostupné z: http://pdc.ceu.hu/archive/00004295/01/1135243684_51096.pdf
- [49] FRICK, J. R., KRELL, K. *Measuring Income in Household Panel Survey for Germany: A Comparison of EU-SILC and SOEP*. [online]. 2010, 42 s. ISSN 1864-6689 [cit. 2012-03-21]. Dostupné z: <http://www.diw.de/soeppapers>
- [50] FUSCO, A., GUIO, A. C., MARLIER, E. *Income poverty and material deprivation in European countries*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010. 55 s. ISBN. 978-92-79-18874-9.
- [51] GIDDENS, A. *Sociologie*. Argo: 2010. 596 s. ISBN 80-7203-124-4
- [52] GOLA, P. *EU: Jak vysoké jsou náklady na bydlení*. [online]. 2013. [cit. 2014-04-18].
Dostupné z: <http://finexpert.e15.cz/eu-jak-vysoke-jsou-naklady-na-bydleni>
- [53] GREGOROVÁ, Z. *Důchodové systémy*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998. 212 s. Acta Universitatis Brunensis Iuridica ; No 214. ISBN 80-210-2003-2.
- [54] GREIG, A., HULME, D., TURNER, M. *Challenging Global Inequality: Development Theory and Practice in the 21st Century*. New York: Palgrave Macmillan, 2007. 272 s. ISBN 978-1-4039-4823-6.
- [55] GRUSS, P. (ed.) *Perspektivy stárnutí*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. 222 s. ISBN 9788073676056
- [56] HÁJEK, M. *Motivace lidí*. [online]. 2013. [cit. 2013-03-28]. Dostupné z: <http://www.vedeme.cz/pro-vedeni/kapitoly-vedeni/65-teorie-motivace/85-teorie-motivace.html>
- [57] HALÁSKOVÁ, R. *Kapitoly ze sociální politiky*. Ostravská univerzita: 2003. ISBN 80-7042-639-X
- [58] HAUGHTON, J. H., KHANDKER, S. R. *Handbook on Poverty and Inequality*. 1. vyd. Washington: The World Bank, 2009. 419 s. ISBN 978-0-8213-7613-3.
- [59] HARTL, P. *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál, 2004. 312 s. ISBN 80-7178-803-1
- [60] HAŠKOVCOVÁ, H. *Manuálek sociální gerontologie. České ošetřovatelství 10*. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 2002. ISBN 80-7013-363-5
- [61] HEBÁK, P., HUSTOPECKÝ, J., PECÁKOVÁ, I., PRŮŠA, M., ŘAZÁNKOVÍ, H., VLACH, P., SVOBODOVÁ, A. *Vícerozměrné statistické metod [3]*. 1. vyd. Informatorium, 2005. 255 s. ISBN 80-7333-039-3.

- [62] HENDL, J. *Přehled statistických metod zpracování dat*. 1. vyd. Praha, Portál. 2004. S. 583. ISBN 80-7178-820-1
- [63] HERZMANN, J., PETROVÁ, I. *Stárnutí spotřebitelského trhu*. Kariéra.ihned. [online]. [cit. 2012-01-05]. Dostupný z WWW:< http://kariera.ihned.cz/1-10115350-22579505-q06000_d-fa>. ISSN 1213-7693.
- [64] HINDLS, R., HOLMAN, R., HRONOVÁ, S. *Ekonomický slovník*. C. H. BECK., 2009. 520 s. ISBN 80-7179-819-3
- [65] HOLMAN, R. A KOL. *Dějiny ekonomického myšlení*. 3. vyd. Praha: C. H. Beck, 2005. 539 s. ISBN 80-7179-380-9
- [66] CHAKRAVARTY, S. R. *Inequality, Polarization and Poverty*. Ramat Gan: Springer, 2009. 178 s. ISBN 978-0-387-79252-1.
- [67] CHAKRAVARTY, S. R., DEUTSCH, J., SILBER. On the Watts Multidimensional Poverty Index and its Decomposition. *World Development*. [online]. 2008, vol. 36, no. 6, s. 1067 – 1077. ISSN 0305-750X. [cit. 2012-03-04]. Dostupné z: <http://www.sciencedirect.com>
- [68] Ihned.cz. *Průměrná mzda vzrostla nad 25 tisíc korun, dvě třetiny lidí na ni ale nedosáhnou*. [online]. 2014 [cit. 2014-09-06]. Dostupný z: http://byznys.ihned.cz/zpravodajstvi-cesko/c1-62749190-prumerna-mzda-vzrostla-nad-25-tisic-korun-dve-tretiny-lidi-na-ni-ale-nedosahnou?utm_source=mediafed&utm_medium=rss&utm_campaign=mediafed
- [69] Ihned.cz. *Životní náklady rostou nejrychleji za poslední léta. Podívejte se, za co domácnosti utrácí*. [online]. 2012 [cit. 2014-09-06]. Dostupný z: <http://byznys.ihned.cz/zpravodajstvi-cesko/c1-57117150-zivotni-naklady-rostou-nejrychleji-za-posledni-leta-podivejte-se-za-co-domacnosti-utraceji>
- [70] IYIGUN, M., OWEN, A. L. *Income inequality, financial development, and macroeconomic fluctuations*. The Economic Journal. 2004, vol. 114, no. 495, s. 352 – 376. ISSN 0013-0133.
- [71] JAIN, T. R., AGGARWAL, S. C. *Statistics for BBA*. V. K. (India) Enterprises, J. N. Printers, Delhi 2010. 165 s. ISBN 978-81-89611-32-3
- [72] JESENSKÝ, J. *Uvedení do rehabilitace zdravotně postižených*. Praha: UK, 1995. ISBN 80-7066-941-1.
- [73] JÍLEK, J. *Úvod do sociálněhospodářské statistiky*. 1. vyd. Praha: VŠE, 1998. 205 s. ISBN 80-7079-656-1.
- [74] JKA Cohousing. *Co je cohousing Plus*. [online]. 2010 [cit. 2014-08-21]. Dostupný z: <http://www.jka-cohousing.cz/cohousing-plus/co-je-cohousing-plus>

- [75] KABÁT, L., *Příjmová situácia a životné podmienky obyvateľstva Slovenska podľa štatistiky SILC*. In: Slovenská štatistika a demografia, 3/2007. 36 p. ISSN 1210-1095
- [76] KABÁT, L., STÁVKOVÁ, J. *The study of Income and Living Conditions of the Slovakia's households and Its Macro-economic Aspects*. Journal of US-China Public Administration, 2012. 78, 9, s. 396-406. ISSN 1548-6591.
- [77] KAPLAN, G., I. *People and Places: Contrasting Perspectives on the Association Between Social Class and Health*, 507- 519 p. Volume 26, Number 3/1996 of International Journal of Health Service.
- [78] KALVACH, Z. A KOL. *Geriatric a gerontologie*. 1. vydání. Praha: Grada, 2004. 864 s. ISBN 8024705486
- [79] KARDES, F. R. *Consumer Behaviour and Managerial Decision Making*. 1. vyd. Reading: Addison-Wesley, 1999. 505 s. ISBN 0-321-00199-0.
- [80] KEBZA, V. *Psychosociální determinanty zdraví*. Praha: Academia, 2005. s. 264. ISBN 80-200-1307-5
- [81] KOUDELKA, J. *Segmentujeme spotřební trhy*. 1. vyd. Professional publishing. Praha, 2005. 145 s. ISBN 80-86419-76-2
- [82] KOUDELKA, J. *Spotřební chování a segmentace trhu*. Praha: Vysoká škola ekonomie a managementu, 2006. 227 s. ISBN 80-86730-01-8
- [83] KOUDELKA, J. *Spotřební chování*. 1.vyd. Oeconomica: Praha, 2010. 158 s. ISBN 978-80-245-1698-1
- [84] KOTLER, P., ARMSTRONG, G. *Marketing*. Praha: Grada Publishing, 2004. 855 s., ISBN 80-247-0513-3.
- [85] KRAFT, J, FAREK, J. *Světová ekonomika a ekonomická integrace v období globalizace*. 2. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2008, 252 s. ISBN 978-80-7372-413-9.
- [86] KREBS, V. *Sociální politika*. 4. vyd. Praha: ASPI, 2007. 503 s. ISBN 978-807-3572-761
- [87] KŘIVOHLAVÝ, J. *Pozitivní psychologie*. Praha: Portál, 2010. 195 s. ISBN 978-8073-67726-8
- [88] KŘIŽOVÁ, E. *Sociologické podmínky kvality života. Kvalita života a zdraví*. Praha: Triton, 2005. ISBN 80-7254-657-0
- [89] Kurzy.cz. *Kurzy ČNB v roce 2012*. [online]. 2013 [cit. 2014-08-21]. Dostupný z: <http://www.kurzy.cz/kurzy-men/historie/rok-2012/>

- [90] KŠIŇAN, A. *Senioři v rukou šmejdů*. [online]. 02. 05. 2013 [cit. 2014-08-23]. Dostupné z: <http://psychologie.cz/seniori-v-rukou-smejdu/>
- [91] LANGMEIER, J., KŘEJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 2006. 368 s. ISBN 978-80-247-1284-0
- [92] LAPÁČEK, M. *Ekvivalenční stupnice a příjmová nerovnost* [online]. 2007. [cit. 2012-01-05]. Dostupné z: <http://nf.vse.cz/download/veda/workshops/inequality.pdf>.
- [93] LISTER, R. *Poverty*. 1.vyd. Cambridge: Polity Press, 2004. 238 s. ISBN 0-7456-2564-9.
- [94] LONGOFORD, N. T., PITTAU, M. G., ZELLI, R., MASSARI, R. *Measures of poverty and inequality in the countries and regions of EU*. ECINEQ Society for the Study of Economic Inequality. [online]. 2010. [cit. 2012-11-23]. Dostupné z: <http://www.ecineq.org/milano/WP/ECINEQ2010-182.pdf>
- [95] LOUŽEK, M. *Důchodová reforma*. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky. Praha, 2013. 77 s. ISBN 978-80-86729-92-3
- [96] MACHOVÁ, B. *Svět chudoby*. [online]. 06. 04. 2009 [cit. 2012-11-23]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/2852/svet-chudoby.html/>
- [97] MANKIW, N. *Zásady ekonomie*. 1. vyd. Praha: Grada, 1999, 763 s. ISBN 80-7169-891-1.
- [98] MAREŠ, P. *Subjektivní míry chudoby* [online]. 2013. [cit. 2012-03-10]. Dostupné z: <http://nb.vse.cz/~urbanek/1VF522/MonitorovaniChudobyCR.pdf>
- [99] MARLIER, E., ATKINSON, A. B. *Indicators of poverty and social exclusion in a global context*. J. Pol. Anal. Manage., 2010. 29: 285–304. doi: 10.1002/pam.20492
- [100] MELOUN, M., MILITKÝ, J. *Statistická analýzy experimentálních dat*. 2. vyd. Praha: Academia, 2004. 953 s. ISBN 80-200-1254-0.
- [101] MELOUN, M., MILITKÝ, J. *Kompendium statistického zpracování dat*. 2. vyd. Praha: Academia, 2006. 974 s. ISBN 80-200-1396-2.
- [102] Ministerstvo finanční České republiky. *Základní aspekty reformy penzijního systému České republiky*. [online]. 2011. [cit. 2013-12-10]. Dostupné z: <http://www.mfcr.cz/cs/soukromy-sektor/regulace/penzijni-sluzby-a-systemy/duchodova-reforma/zakladni-informace>
- [103] Ministerstvo práce a sociálních věcí¹. *Důchodové pojištění*. [online]. 2012. [cit. 2013-03-12]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/3>

- [104] Ministerstvo práce a sociálních věcí². *Domácnosti méně utrácují, více spoří a zvýšily čerpání dávek, dozví se vláda*. [online]. 2012. [cit. 2012-03-15]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/12101>
- [105] Ministerstvo práce a sociálních věcí³. *Průměrná mzda loni překročila 25 tisíc korun. Růst polkla inflace (Právo)*. [online]. 2013. [cit. 2013-04-18]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/14840>
- [106] Ministerstvo práce a sociálních věcí⁴. *Příprava na stárnutí*. [online]. 2013. [cit. 2013-04-28]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/2856>
- [107] Ministerstvo práce a sociálních věcí⁵. *Rada vlády pro seniory a stárnutí populace*. [online]. 2013. [cit. 2013-02-23]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/2897>
- [108] Ministerstvo práce a sociálních věcí⁶. *Národní program přípravy na stárnutí na období let 2008 a 2012 (Kvalita života ve stáří)*. [online]. 2013. [cit. 2013-02-08]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5045>
- [109] Ministerstvo práce a sociálních věcí⁷. *Evropský rok aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity (2012) v České republice* [online]. 2013. [cit. 2013-02-19]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/11696>
- [110] Ministerstvo práce a sociálních věcí⁸. *V 50 ještě nepatříme do šrotu. Zkušenostmi jsou k nezaplacení*. [online]. 2013. [cit. 2013-03-18]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/16594>
- [111] Ministerstvo práce a sociálních věcí⁹. *Práci starším lidem může pomoci najít projekt Třetí kariéra (Třebíčský deník)*. [online]. 2013. [cit. 2013-03-15]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/16899>
- [112] Ministerstvo práce a sociálních věcí¹⁰. *Pozůstalostní důchody* [online]. 2013. [cit. 2013-02-17]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/620>
- [113] Ministerstvo práce a sociálních věcí¹¹. *Závěrečná zpráva* [online]. 2005. [cit. 2013-02-15]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/2235/zaverecna_zprava.pdf
- [114] Ministerstvo práce a sociálních věcí¹². *Hlavní změny v důchodovém pojištění schválené v roce 2003*. [online]. 2005 [cit. 2013-02-12]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/627>
- [115] Ministerstvo práce a sociálních věcí¹³. *Hlavní změny v důchodovém pojištění schválené v roce 2008*. [online]. 2008 [cit. 2013-02-25]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/5409>

- [116] Ministerstvo práce a sociálních věcí¹⁴. *Hlavní změny v důchodovém pojištění schválené v roce 2011*. [online]. 2012 [cit. 2013-02-20]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/11111>
- [117] Ministerstvo práce a sociálních věcí¹⁵. *Česko patří mezi země s nejnižší mírou chudoby*. [online]. 2014 [cit. 2014-07-28]. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/cs/17826>
- [118] Ministerstvo práce a sociálních věcí¹⁶. *Reálná hodnota důchodů klesá. Ministerstvo chystá změny (parlamentnílisty.cz)*. [online]. 2013 [cit. 2014-04-28]. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/cs/16980>
- [119] Ministerstvo práce a sociálních věcí¹⁷. *V 50 ještě nepatříme do šrotu. Zkušenostmi jsou k nezaplacení*. [online]. 2013 [cit. 2014-04-28]. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/cs/16594>
- [120] Ministerstvo práce a sociálních věcí¹⁸. *Životní a existenční minimum*. [online]. 2013 [cit. 2014-04-28]. Dostupné z <http://www.mpsv.cz/cs/11852>
- [121] MITCHELLOVÁ, D. *Income Transfers In Ten Welfare States*. Brookfield, USA: Avebury, 1991, vii, 241 s. ISBN 18-562-8225-2.
- [122] MOLLER, S., ALDERSON, A. S., NIELSEN, F. *Changing Patterns of Income Inequality in U. S. Countries 1970-2000*. *American Journal of Sociology*. 2009, vol. 114, č. 4. 1037 – 1101 s.
- [123] MÜHLPACHR, P. *Schola gerontologica*. Brno: Masarykova univerzita, Ped. Fakulta, 2005. 314 s. ISBN 80-210-3838-1.
- [124] MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*. Brno: Masarykova univerzita. 2004. 203 s. ISBN 8021033452
- [125] NEUGARTEN, B. L. *Adult personality: Toward a Psychology of the life cycle*. *Human Development*. [online]. 1968 [cit. 2012-01-06]. Dostupné z: http://books.google.cz/books?id=nAJqQ7meAIMC&pg=PA137&lpg=PA137&dq=neugarten+adult+personality&source=bl&ots=imq2y9Qn8U&sig=qbj0qWoZ4qLi-MXymJAFAd-TMq0&hl=cs&sa=X&ei=8gQST-CyGZLS4Qsr_YHAAw&ved=0CDEQ6AEwAQ#v=onepage&q=neugarten%20adult%20personality&f=false.
- [126] NOLAN, B., WHELAN B. N. *Using non-monetary deprivation indicators to analyze poverty and social exclusion: Lesson from Europe? Journal of Policy Analysis and Management*. 2010. sv. 29, č. 2, 305 – 325 s. ISSN 0276-8739.

- [127] Novinky.cz¹. *Srovnání: Češi platí nadprůměrné ceny za elektřinu i plyn*. [online]. 2012 [cit. 2013-02-28]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/ekonomika/282490-srovnani-cesi-plati-nadprumerne-ceny-za-elektrinu-i-plyn.html>
- [128] Novinky.cz². *Česko a Lucembursko dostanou z potravinového programu pro chudé nejméně z EU*. [online]. 2012 [cit. 2013-02-28]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/ekonomika/281257-cesko-a-lucembursko-dostanou-z-potravinoveho-programu-pro-chude-nejmene-z-eu.html>
- [129] Novinky.cz³. *Česko by mohlo z Evropské unie získat stovky miliónů pro chudé*. [online]. 2014 [cit. 2014-07-28]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/ekonomika/341663-cesko-by-mohlo-z-evropske-unie-ziskat-stovky-milionu-pro-chude.html>
- [130] OECD¹. *Economic, Enviromental and Social Statistics*. OECD Publishing, 2010. 284 s. ISBN 978-92-64-08356-1.
- [131] OECD². *Pensions at a Glance.Public poilicies Gross OECS countries* [online]. 2005 [cit. 2013-05-12] Dostupné z: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/8105021e.pdf?expires=1408268790&id=id&acname=guest&checksum=03348C35ABFCA3F3F4A4BF7567D893BB>
- [132] Parlamentní listy. *Podle velké většiny lidí je současný důchodový systém dlouhodobě neudržitelný*. [online]. 2012. [cit. 2012-03-10]. Dostupné z: http://www.parlamentnilisty.cz/profilu-sprava//user-data/06B091AE/file/21535-STEM_d%C5%AFchodov%C3%A1_reforma_1012_f.pdf.
- [133] PERKINS, D. H., ROEMER, M., SNODGRASS, D. R. *Economics of Development*. New York and London: W. W. Norton. 2006. 604 s. ISBN 0-393-96851-0.
- [134] PICHAUD, C., THAREAUOVÁ, I. *Soužití se staršími lidmi*. Praha: Portál 1998, 82 s. ISBN 80-7178-184-3.
- [135] POSPÍŠIL, A., *Kupní síla obyvatel ČR je v rámci Evropy žalostná*. [on-line]. 2010. [cit. 2013-11-27]. Dostupné z: <http://finexpert.e15.cz/kupni-sila-obyvatel-cr-je-v-ramci-evropy-zalostna>
- [136] RAAB, G., AJAMI, R. A., GARGEYA, V. B., GODDARD, G. J. *Customer Relationship Managemen: A Global P/erspectivet*. England: Gower Applied Business Research, 2008. 209 s. ISBN 978-0-7546-7156-5.
- [137] RINGEN, S.: *The Possibility of Politics: A study in the Political Economy of the Welfare State*. Oxford: Clarendon Press, 1989, 303 s. ISBN 01-982-8690-2.

- [138] ROY, K., HALDAR, S. K. Measuring Poverty and Socio-Economic Deprivation Inequality in India at Sub-National Level. *Asia-Pacific Social Science Review*. 2010, roč. 10, č. 1, 59 – 84 s. ISSN 0119-8386.
- [139] ROŽENSKÝ, V. *Snižují skutečně sociální transfery nerovnost?*. VŠE, Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2009, s. 80. ISBN 978-80-245-1513-7.
- [140] RYCHTAŘÍKOVÁ, J. *Demografické faktory stárnutí*. Demografie 2011; 53 (2): 97-108 s.
- [141] SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D. *Ekonomie*. 18. Vyd. Praha: NS Svoboda, 2007, xxiii, 775 s. ISBN 978-80-205-0590-3.
- [142] SAK, P., KOLESÁROVÁ, K. *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada, 2012. 225 s. ISBN 978-247-3850-5.
- [143] SEFTON, J. A., WEALE, M. R. *The Concept of Income in a General Equilibrium*. Review of Economic Studies, 2006. 79: 219 – 249 s.
- [144] SHESKIN, D. J. *Handbook of Parametric and Nonparametric Statistical Procedures: Third Edition*. CRC Press, 2003. S. 1193. ISBN 1420036262
- [145] SCHIFFMAN, L. G., KANUK, L. L. *Consumer Behavior*. 10. vyd. Pearson Prentice Hall, 2009. 656 s. ISBN 0-13-505301-0.
- [146] SOLOMON, M. R. *Consumer behavior: buying, having, and being*. 10 vyd. Prentice Hall, 2011, 614 s. ISBN 0-13-267184-2.
- [147] SOLOMON, M., BAMOSSY, G., ASKEGAARD, G., HOGG, M. K. *Consumer Behavior – A European Perspektive*. 4. vyd. Harlow: Pearson Education, 2010. 675 s. ISBN 978-0-273-71726-3.
- [148] SOJKA, M. *Dějiny ekonomických teorií*. 1.vyd. Brain team, 2010. 541 s. ISBN 978-80-87109-21-2
- [149] SOUKUP, J. *Mikroekonomická analýza*. Slaný: Melandrium, 2003. 256 s. ISBN 8086175308
- [150] SOUKUPOVÁ, J. A KOL.: *Mikroekonomie*. 4. vyd. Praha: Management Press, 2006. 573 s. ISBN 80-7261-150-X.
- [151] SRIVASTAVA A. C., SRIVASTAVA, P. K. *Engineering Mathematics Volume Iii*. Gosh: Asoke. 2011. S. 865. ISBN 978-81-203-4293-4
- [152] STÁVKOVÁ, J., ANTOŠOVÁ, V., BIRČIAKOVÁ, N. *Příjmová situace a životní podmínky obyvatel České republiky*. Folia Universitatis Agriculture et Silviculturae Mendelianae Brunensis. Mendelova Univerzita v Brně, 2013., VI, č. 7. ISBN 978-80-7375-911-7

- [153] STÁVKOVÁ, J. a kol. *Trendy spotřebitelského chování*. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita, 2007. 115 s. ISBN 80-86633-59-4.
- [154] STÁVKOVÁ, J., STEJSKAL, L., TOUFAROVÁ, Z. *Factors influencing consumer behavior*. Agricultural Economics: Zemědělská ekonomika, 2008. č. 6, s. 276-284. ISSN 0139-570X.
- [155] STEJSKAL, L.: *Spotřebitelské důchody na počátku krizového vývoje hospodářství*. Littera Scripta. 2011. ISSN 1802-503X.
- [156] SVATOŠOVÁ, L. *Subjektivní hodnocení životních podmínek obyvatelstva v regionech* [online]. 2010 [cit. 2012-01-30]. Dostupné z: http://www.mendelu.cz/dok_server/slozka.pl?id=45392;download=72031
- [157] ŠIMÁK, M. *Czech System of pension and its current problems*. Česk Budějovice. University of South Bohemia. Journal of Nursing, Social Studies and Public Health. 2001, Vol. 1, No. 1-2, s 29-37
- [158] ŠIMKOVÁ, M., SIXTA, J. *Vývoj životní úrovně osob v důchodovém věku*. Acta Oeconomica Pragensia. Vysoká škola ekonomická v Praze. 2013. č. 3. s. 14-31 ISSN 0572-3043.
- [159] TAYLOR, L. *Reconstructing Macroeconomics*. United States of America: Harvard College, 2004. 445 s. ISBN 0-674-01073-6.
- [160] The Quality of Life Model. *The Quality of Research Unit* [online]. 2007 [cit. 2012-12-11]. Dostupné z: http://www.utoronto.ca/qol/qol_model.htm
- [161] TOMĚŠ, I. *Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost*. 2. vyd. Praha: Sociopress, 2001. 262 s. ISBN 80-86484-00-9.
- [162] TRBOLA, R., SIROVÁTKA, T. *Efektivnost sociálních transferů při eliminaci chudoby v České republice* [online]. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2006, 64 s. [cit. 2013-01-25]. ISBN 80-87007-02-6. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/fulltext/vz_184.pdf
- [163] Týden.cz. *Čeští důchodci berou v porovnání s průměrem nejméně z OECD*. [online]. 2014 [cit. 2014-09-11]. Dostupné z: http://www.tyden.cz/rubriky/byznys/cesko/cesti-chudi-berou-v-porovnani-s-prumerem-nejmene-z-oecd_296649.html#.VAzSwfl_sz1
- [164] VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie II. - dospělost a stáří*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2007. 461 s. ISBN 9788024613185.
- [165] VAĐUROVÁ, H., MÜHLPACHR, P. *Kvalita života*. Masarykova univerzita v Brně. Brno: MSD 2005. ISBN 80-210-3754-7

- [166] VAVREJNOVÁ, M. *Distribuce redistribuce příjmů obyvatelstva ČR v průběhu devadesátých let (vývojové trendy)*. 2002. Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových, Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky. 79 s. ISBN 9788023902143.
- [167] VEČERNÍK, J. *Mzdová a příjmová diferenciacie v České republice v transformačním období*. Praha: Sociologický ústav, Akademie věd České republiky, 2001. 70 s. ISBN 80-85950-55-3.
- [168] VEENHOVEN, R. World Database of Happiness: Continuous register of scientific research on subjective appreciation of life [online]. [cit. 2012-08-27]. Dostupné z: http://www1.eur.nl/fsw/happiness/hap_nat/nat_fp.php?mode=1
- [169] VEENHOVEN, R. The Four Qualities of Life. *Journal of Happiness Studies*. vol. 1, s. 1-39. [online]. 2000. [cit. 2010-11-20]. Dostupné z: <http://www2.eur.nl/fsw/research/veenhoven/Pub2000s/2000c-full.pdf>
- [170] VOHALÍKOVÁ, L., RABUŠIC, L. *Čeští senioři, včera, dnes a zítra*. 1. vyd. Brno: VÚPSV, 2004, 90 s. ISBN 8023942182.
- [171] VYMĚTAL, J. *Lékařská psychologie*. 3. vyd.. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-740-X.
- [172] VYSEKALOVÁ, J. *Psychologie spotřebitele*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2004, 282 s. ISBN 80-247-0393-9.
- [173] VYSEKALOVÁ, J. *Chování zákazníka*. Praha: Grada Publishing, 2011. 356 s. ISBN 978-80-247-3528-3.
- [174] WHELAN, CH. T., MAITRE, B. *The „Europeanisation“ of Reference Groups: A Reconsideration Using EU-SILC*. *European Societies*. 2009. č. 11, 2. S. 283-309. ISSN 1461-6696.
- [175] WHELAN, CH. T., MAITRE, B². *Identifying Economically Vulnerable Groups as the Economic Crisis Emerged*. *Economic and Social Review*. 2010. č. 41, 4. s. 501-525. ISSN 00129984
- [176] WHELAN, CH. T., MAITRE, B. *Income, Deprivation and Economic Stress in the Enlarged European Union*. *Social Indicators Research*. Kluwer Academic Publisher. 2007. č. 83, 2. S. 309-329. ISSN 0303-8300
- [177] WHELAN, CH. T., MAITRE, B¹. *Welfare Regime and Social Class Variation in Poverty and Economic Vulnerability in Eusopre: An Analysis of EU-SILC*. *Journal of European Socila Policy*. 2010. č. 20, 4. s 316-332.
- [178] WHELAN, CH. T., NOLAN, B., MAITRE, B. *Measuring material deprivation in the enlarged EU*. [online]. 2008. ESRI Working Paper No. 249. [cit. 2012-03-10]. Dostupné z:

- http://irserver.ucd.ie/dspace/bitstream/10197/1014/1/nolanb_workpap_028.pdf
- [179] WICHS, K. *Index lidského rozvoje*. [on-line]. 2010. [cit. 2012-03-09]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/cro6/komentare/_zprava/808983.
- [180] WILDMANNOVÁ, M. *Sociální politika*. 1. Vyd. Brno: Masarykova univerzity, 2005. 128 s. ISBN 80-210-3657-5.
- [181] WARE, W. B., FERRON, J. M., MILLER, B. M. *Introductory Statistics: A conceptual Approach Using R*. Routledge, 2013. 520 s. ISBN 1136870105
- [182] World Health Organization. *Introduction, administrativ, scoring and generic vision of the assessment*. Geneva. [online]. 1996. [cit. 2012-03-10]. Dostupné z: http://www.who.int/mental_health/media/en/76.pdf
- [183] World Health Organisation. *What is „active ageing“?* [online]. 2002. [cit. 2013-02-28]. Dostupné z: http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf?ua=1
- [184] YANG, T. CH., CHEN, V. Y. J., SHOFF, C., MYANG, T. CH., MATTHEWS, S. A. *Using quantile regression to examine the effects of inequality across the mortality distribution in the US countries*. *Social Science & Medicine* [online]. 2012, vol. 71, no. 6, [cit. 2012-03-14]. Dostupné z: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0277953610004624>
- [185] ZAVÁZALOVÁ, H. *Vybrané kapitoly ze sociální gerontologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2001. 97 s. ISBN 8024603268

8 Seznam obrázků

Obr. 1	Podíl obyvatel ve věkové skupině 0-14 a 65 a více let	13
Obr. 2	Věkové složení obyvatelstva roku 2002 a 2012	14
Obr. 3	Věková skladba obyvatelstva v roce 1950, 2010 a 2050	17
Obr. 4	Faktory ovlivňující chování spotřebitele	29
Obr. 5	Warnerovo stratifikační schéma sociálních tříd	30
Obr. 6	Optimum (rovnováha) spotřebitele	34
Obr. 7	Proces distribuce sociálních transferů při zmírňování chudoby	56
Obr. 8	Efektivnost sociálních dávek dle Beckermana	57
Obr. 9	Lorenzova křivka	64
Obr. 10	Hloubka chudoby	66
Obr. 11	Metoda nejvzdálenějšího souseda	68
Obr. 12	Meziroční změny vybraných ukazatelů v jednotlivých letech	76
Obr. 13	Průměrný měsíční ČPP v jednotlivých skupinách	79
Obr. 14	Struktura hrubých příjmů dle soc. skupin v šetření ŽP05 a ŽP12	80
Obr. 15	Podíl seniorů v rámci jednotlivých decilů v rámci šetření ŽP12	84
Obr. 16	Lorenzova křivka ŽP12	85
Obr. 17	Domácnosti a osoby ohrožené chudobou dle sociální skupiny ŽP05	89
Obr. 18	Domácnosti ohrožené chudobou dle sociální skupiny	90
Obr. 19	Domácnosti ohrožené chudobou v čele s nezaměstnaným a ostatní	91
Obr. 20	Kupní síla Evropy v roce 2010	94
Obr. 21	Roční příjmy a vydání očištěné od inflace	102
Obr. 22	Příjmy a výdaje domácností v 1. kvintilu	103
Obr. 23	Struktura výdajů domácností v roce 2012	105

Obr. 24	Dendrogram shlukové analýzy – materiální deprivace, ŽP12	113
Obr. 25	Vnímání finanční a materiální deprivace dle shluků, ŽP12	114
Obr. 26	Vzdělání seniorů	117
Obr. 27	Počty pracujících důchodců dle druhu zaměstnání	120
Obr. 28	Způsoby hledání práce	122
Obr. 29	Zdravotní stav seniorů	122
Obr. 30	Zdravotní problémy seniorů	123
Obr. 31	Materiální a sociální podmínky seniorů v rámci šetření ŽP12	125
Obr. 32	Podíly domácností dle výše čistého příjmu	127
Obr. 33	Podíly výdajů seniorů	130
Obr. 34	Krabicové grafy – věk a spokojenost	136

9 Seznam tabulek

Tab. 1	Četnosti domácností a osob v ČR v jednotlivých šetřeních	59
Tab. 2	Základní makroekonomické ukazatele	73
Tab. 3	Četnosti domácností v ČR	74
Tab. 4	Měsíční očištěný příjem domácností v ČR	74
Tab. 5	Četnosti domácností dle jednotlivých sociálních skupin (v %)	76
Tab. 6	Vývoj příjmů seniorů a všech domácností v ČR	77
Tab. 7	Sociální skupiny a jejich průměrné měsíční ČPP na fyzického člena	78
Tab. 8	Počty domácností rozdělené dle intervalů průměrných ČPP na fyz. čl.	81
Tab. 9	Decilové třídění – roční hodnoty	82
Tab. 10	Decilové třídění seniorů – roční hodnoty	83
Tab. 11	Giniho koeficient	84
Tab. 12	Koeficient příjmové nerovnosti	85
Tab. 13	Alternativní ukazatele měření příjmové nerovnosti u seniorů	86
Tab. 14	Hranice chudoby a osoby ohrožené chudobou	88
Tab. 15	Míra ohrožení chudobou a její hranice ve vybraných zemích EU	92
Tab. 16	Procento osob pod hranicí chudoby a sociálně vyloučených	93
Tab. 17	Hloubka chudoby v Kč	95
Tab. 18	Potřebné finanční prostředky pro domácnosti ohrožené chudobou	96
Tab. 19	Struktura sociálních transferů v %	97
Tab. 20	Jak domácnost vychází s příjmy v %	99
Tab. 21	Jak velkou finanční zátěž představují náklady na bydlení	99
Tab. 22	Materiální deprivace	Chyba! Záložka není definována.
Tab. 23	Průměrné roční příjmy a výdaje v Kč z šetření SILC	100

Tab. 24	Průměrné roční příjmy a výdaje v Kč z šetření SRÚ	101
Tab. 25	Rozdíl mezi příjmy a výdaji v jednotlivých šetřeních	102
Tab. 26	Průměrné roční výdaje domácností na osobu v Kč	104
Tab. 27	Podíly nákladů na bydlení v % z šetření SRÚ	106
Tab. 28	Průměrné roční výdaje domácností v Kč (očištěné od inflace)	106
Tab. 29	Průměrné roční příjmy a náklady seniorských domácností	107
Tab. 30	Disponibilní příjem na ekv. osobu dle krajů ČR	108
Tab. 31	Průměrné roční náklady seniorské domácnosti na bydlení v Kč	109
Tab. 32	Domácnosti ohrožené chudobou a Giniho koeficient v rámci krajů	110
Tab. 33	Finanční zátěž - bydlení a půjčky v rámci jednotlivých krajů (v %)	111
Tab. 34	Jak domácnost vychází s příjmy v rámci jednotlivých krajů	112
Tab. 35	Četnosti osob dle sociální skupiny	115
Tab. 36	Četnosti jednotlivců (osob) dle dat SILC	115
Tab. 37	Četnosti seniorů dle ekonomické aktivity	116
Tab. 38	Rozkladová tabulka pro faktor - místo bydlení	117
Tab. 39	Rozkladová tabulka pro faktor - dosažené vzdělání	118
Tab. 40	Analýza rozptylu	118
Tab. 41	Pracující důchodci dle vzdělání	119
Tab. 42	Počty pracujících důchodců dle druhu zaměstnání	119
Tab. 43	Pracující senioři dle krajů	121
Tab. 44	Důvod seniora proč nešel navštívit lékaře - specialisty či zubaře	124
Tab. 45	Struktura výběrového souboru	126
Tab. 46	Problémy seniorů	128
Tab. 47	Korelační matice - vztahy mezi problémy seniorů	128

Tab. 48	Příjmy domácností z pohledu krytí potřeb a kvality života	129
Tab. 49	Rozdělení výdajů seniorů (0 - 100)	130
Tab. 50	Postavení seniorů ve společnosti	131
Tab. 51	Žijí senioři aktivním způsobem	131
Tab. 52	Jak velkou zátěží je splácení půjček	132
Tab. 53	Nákupní chování seniorů	133
Tab. 54	Kontingenční tabulka - vzdělání a příjmy	134
Tab. 55	Kontingenční tabulka - vzdělání a spokojenost	135
Tab. 56	Kontingenční tabulka - pohlaví a spokojenost	136
Tab. 57	Kontingenční tabulka - ekonomická aktivita a spokojenost	137

Přílohy

10 Přílohy

10.1 Indexy spotřebitelských cen

Váhy pro výpočet indexů spotřebitelských cen pro jednotlivé skupiny zboží a služeb. Každý spotřební koš je zastoupen určitým počtem reprezentantů, který je uveden u každé skupiny v závorce.

Oddíly COICOP	Váha v promile
1. Potraviny a nealkoholické nápoje (161)	149,8
2. Alkoholické nápoje, tabák (21)	96,0
3. Odívání a obuv (65)	35,9
4. Bydlení, voda, energie, paliva (45)	280,3
5. Bytové vybavení, zařízení domácnosti; opravy (79)	58,0
6. Zdraví (18)	23,1
7. Doprava (80)	105,0
8. Pošty a telekomunikace (4)	36,1
9. Rekreace a kultura (110)	90,4
10. Vzdělávání (12)	7,8
11. Stravování a ubytování (42)	48,6
12. Ostatní zboží a služby (55)	69,0
Celkem	1 000,00

10.2 Dotazník

1. Jste spokojen se současným způsobem života?

	Absolutní četnosti	Relativní četnosti
Spíše nespokojen	266	0,3009
Spíše spokojen	485	0,5486
Velmi nespokojen	56	0,0633
Velmi spokojen	77	0,0871

2. Za posledních 5 let se Vaše situace (kvalita života):

	Absolutní četnosti	Relativní četnosti
Nezměnila	440	0,4977
Zhoršila	349	0,3948
Zlepšila	95	0,1075

3. Jaká bude nejspíše Vaše životní úroveň v následujících 2 letech?

	Absolutní četnosti	Relativní četnosti
Rozhodně horší	44	0,04977
Spíše horší	374	0,42307
Spíše lepší	87	0,09842
Stejná	379	0,42873
Rozhodně lepší	0	0

4. Považujete Vaši domácnost za šťastnou?

	Absolutní četnosti	Relativní četnosti
Spíše ano	211	0,2387
Spíše ne	92	0,1041
Určitě ano	471	0,5328
Určitě ne	110	0,1244

5. Jaké problémy Vás v současnosti trápí (rozdělte 100 bodů):

Problémy	Průměr	Medián	Rozptyl	Směrodatná odchylka	Variační koeficient	Šikmost	Špičatost
Finanční	22,62	20	401,42	20,04	0,89	0,91	0,80
Zdravotní	32,59	30	484,07	22,00	0,68	0,81	0,71
Rodinné	14,20	10	282,00	16,79	1,18	1,70	3,77
Politické	12,86	10	248,60	15,77	1,23	1,91	5,26
Mezilidské	9,48	5	163,40	12,78	1,35	2,30	8,56
Jiné	8,25	0	270,88	16,46	1,99	2,75	7,98

6. Jak hodnotíte příjem své domácnosti z pohledu krytí potřeb a kvality života?

	Absolutní četnosti	Relativní četnosti
Dostatečný (domácnost má na základní potřeby – např. jídlo, bydlení, oblečení a omezují se ostatní potřeby)	319	0,36086
Nedostačující (takový, kdy si domácnost krátkodobě půjčuje, protože jí měsíční příjem nestačí)	62	0,07014
Nízký (základní potřeby domácnost pokryje, ale musí v nich šetřit, eventuálně se omezovat)	260	0,29412
Vyhovující (domácnost pokrývá veškeré potřeby v plném rozsahu)	196	0,22172

7. Do jaké společenské třídy byste zařadili Vaši domácnost?

	Absolutní četnosti	Relativní četnosti
Nižší společenská třída	327	0,36991
Střední společenská třída	537	0,60747
Vyšší společenská třída	20	0,02262

8. Jakým způsobem byste rozdělili příjem Vaší domácnosti (rozdělte 100 bodů):

	Průměr	Medián	Rozptyl	Směrodatná odchylka	Variační koeficient	Šikmost	Špičatost
Elektřina, plyn, voda	24,10	20	123,57	11,12	0,46	0,58	0,65
Nájemné	13,55	10	246,78	15,71	1,16	1,13	1,31
Potraviny	25,88	25	130,04	11,40	0,44	0,69	1,21
Zdraví	17,77	15	132,54	11,51	0,65	0,93	1,15
Cestování	4,46	0	38,85	6,23	1,39	1,87	5,43
Kultura	3,60	0	26,44	5,14	1,43	1,60	2,62
Vzdělání	1,77	0	17,44	4,18	2,35	3,64	20,92
Úspory	8,9	10	93,16	9,65	1,08	1,38	2,36

9. Žijete aktivním způsobem (tzv. cestování, setkání s přáteli, kultura, kurzy atd.)?

	Absolutní četnosti	Relativní četnosti
Ano, ale je to finančně náročné.	235	0,2658
Ano, není to nijak finančně náročné	191	0,2161
Ne, nemám zájem o takový způsob života	230	0,2602
Ne, nemohu si to finančně dovolit	228	0,2579

10. Jak velkou zátěží je pro Vás splácen půjček?

	Absolutní četnosti	Relativní četnosti
Malou zátěží	26	0,0294
Netýká se	690	0,7805
Určitou zátěží	104	0,1176
Velkou zátěží	64	0,0724

11. Byli byste schopni zaplatit během jednoho týdne neočekávaný výdaj v hodnotě 10 tis. Kč?

	Absolutní četnosti	Relativní četnosti
Ano, mám dostatečné úspory.	574	0,6493
Ne, museli bychom si půjčit od bankovní či jiné instituce	80	0,0905
Ne, museli bychom si půjčit od rodiny či známých	230	0,2602

12. Vyjádřete míru souhlasu s uvedenými tvrzeními:

Tvrzení	souhlasím		nesouhlasím	
	určitě	spíše	určitě	spíše
Dáváme přednost větším, ale méně častým nákupům.	23,0	38,7	26,8	11,5
Pro základní nákupy využíváme víkendů.	6,6	16,7	35,9	40,8
Nákupy provádíme většinou pro celou domácnost.	60,9	28,2	7,0	3,9
K nákupům ve většině případů využíváme automobil.	25,7	25,0	19,1	30,2
Máme oblíbenou prodejnu (resp. obchodní řetězec), kterému dáváme při nákupech přednost.	40,5	40,2	14,1	5,2
Za nákupy ve většině případů platíme platební kartou.	11,0	16,0	24,5	48,5
Inspirovat se módními trendy považuji za důležité.	27,6	10,2	25,7	36,5
V obchodních centrech využíváme často i další doplňkové služby.	2,6	17,5	43,4	36,4
Místo nákupu vybíráme až podle aktuální nabídky v letácích.	17,2	44,8	25,3	12,7
Předpokládáme, že ekonomická situace naší domácnosti se bude do budoucna zlepšovat.	9,3	18,2	45,5	27,0

13. Cítíte se ve Vašem okolí bezpečně?

	Absolutní četnosti	Relativní četnosti
Ano, zcela bezpečně	161	0,1821
Necítím se bezpečně	23	0,0260
Spíše ano	478	0,5407
Spíše ne	222	0,2511

14. Jaké je Vaše sociálně-ekonomické postavení?

	Absolutní četnosti	Relativní četnosti
Nepracující důchodce	714	0,8077
Pracující důchodce (podnikatel)	59	0,0667
Pracující důchodce (zaměstnanec)	111	0,1256

15. Jaké je Vaše pohlaví?

	Absolutní četnosti	Relativní četnosti
muž	404	0,457
žena	480	0,543

16. Jak je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

	Absolutní četnosti	Relativní četnosti	Kumulativní četnosti	Kumulativní relativní četnosti
Základní	215	0,2432	215	0,2432
Střední bez maturity	299	0,3382	514	0,5814
Středoškolské s maturitou	226	0,2556	740	0,8371
Vyšší odborné	29	0,0328	769	0,8699
Vysokoškolské	115	0,1301	884	1

17. Jaký je Váš současný typ domácnosti?

	Absolutní četnosti	Relativní četnosti
Dvojice dospělých	494	0,5588
Jednotlivec	351	0,3971
Jiný typ domácnosti	39	0,0441

18. Jaký je čistý měsíční příjem Vaší domácnosti?

	Absolutní četnosti	Relativní četnosti
10 001 – 14 000 Kč	277	0,3133
14 001 – 17 000 Kč	64	0,0724
17 001 – 20 000 Kč	160	0,1810
20 001 – 23 000 Kč	82	0,0927
23 001 – 26 000 Kč	46	0,0520
26 001 – 30 000 Kč	56	0,0633
30 001 Kč a více	26	0,0294
do 10 000 Kč	173	0,1957

19. Jaký je Váš věk?

	Absolutní četnosti	Relativní četnosti
55 - 60	26	0,03
61 - 65	207	0,24
66 - 70	277	0,31
71 - 75	184	0,21
76 - 80	116	0,13
81 a více	74	0,08

10.3 Tabulky k příjmové situaci

Tabulka 58: Měsíční neočištěný příjem domácností v ČR

Charakteristiky (v Kč)	ŽP05	ŽP06	ŽP07	ŽP08	ŽP09	ŽP10	ŽP11	ŽP12
Průměrný disponibilní příjem na ekv. osobu	12825	13393	14481	15635	17044	17459	17704	17873
Průměrný čistý peněžní příjem na ekv. osobu	12930	13541	14646	15846	17315	17733	17907	18110
Medián disponibilního příjmu na ekv. osobu	11246	11905	12805	14028	15148	15539	15699	15966
Průměrný disponibilní příjem na fyz. osobu	8595	8989	9725	10521	11462	11742	11913	12127
Průměrný čistý příjem na fyz. osobu	8666	9088	9836	10663	11644	11926	12050	12288

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Tabulka 59: Čistý peněžní příjem seniorské domácnosti na fyzickou osobu

Regiony	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Hlavní město Praha	8720	8645	9641	10209	10034	10793	11072	11226
Středočeský	8169	8922	8419	8981	9110	9603	9481	9511
Jihočeský	8320	8085	8409	9089	9052	9714	9719	9881
Plzeňský	7964	8253	8557	8973	9109	9390	9455	9904
Karlovarský	7252	7632	8572	8736	8759	9574	10679	10472
Ústecký	7731	8290	8614	8966	9104	8683	8953	9147
Liberecký	7226	8154	8978	9236	9411	10576	9954	10994
Královéhradecký	8015	8481	9085	9147	10197	9597	10334	9450
Pardubický	7936	7830	8335	8439	8382	8965	9331	9789
Vysočina	7588	7960	8386	9046	9344	9810	9710	9934
Jihomoravský	7424	7632	8484	8659	8910	9420	9434	9796
Olomoucký	7449	8220	8269	8873	8834	9305	8839	9545
Zlínský	7910	8244	8336	8826	9404	9388	9503	9584
Moravskoslezský	7363	7387	8131	8572	8870	9038	8865	9364
Česká republika	7835	8125	8584	8998	9191	9548	9666	9847

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Tabulka 60: Meziroční změna (řetězový index) disponibilních příjmů na ekvivalentní osobu seniorské domácnosti v rámci jednotlivých krajů ČR

Regiony	ŽP05	ŽP06	ŽP07	ŽP08	ŽP09	ŽP10	ŽP11	ŽP12
Hlavní město Praha	×	-1,13	10,89	3,44	1,02	7,98	3,48	-1,37
Středočeský	×	9,09	-4,35	5,23	2,07	4,97	1,15	-1,67
Jihočeský	×	-6,66	4,19	7,98	-1,67	8,53	0,19	-0,85
Plzeňský	×	7,96	6,88	0,63	-0,23	4,08	-1,88	1,98
Karlovarský	×	4,02	12,16	1,27	2,24	11,12	12,41	-4,91
Ústecký	×	7,33	3,92	3,50	1,84	-3,17	-0,04	2,17
Liberecký	×	3,07	7,31	1,99	1,53	14,23	-4,91	6,77
Královéhradecký	×	2,72	6,64	0,81	12,56	-5,41	5,88	-8,44
Pardubický	×	-4,08	6,94	1,95	0,53	4,51	1,61	3,96
Vysočina	×	5,70	5,77	7,88	1,61	6,41	-0,20	0,65
Jihomoravský	×	-1,63	8,82	1,78	1,43	7,02	-0,28	2,86
Olomoucký	×	7,27	0,21	8,37	-0,38	7,74	-3,45	5,66
Zlínský	×	8,51	1,86	5,09	7,76	1,27	-0,32	0,41
Moravskoslezský	×	0,53	8,66	5,36	1,73	2,55	2,19	-0,85
Česká republika	×	2,79	5,45	4,03	2,13	4,67	0,97	0,27

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Tabulka 61: Domácnosti ohrožené chudobou a Giniho koeficient v rámci krajů (ŽP05)

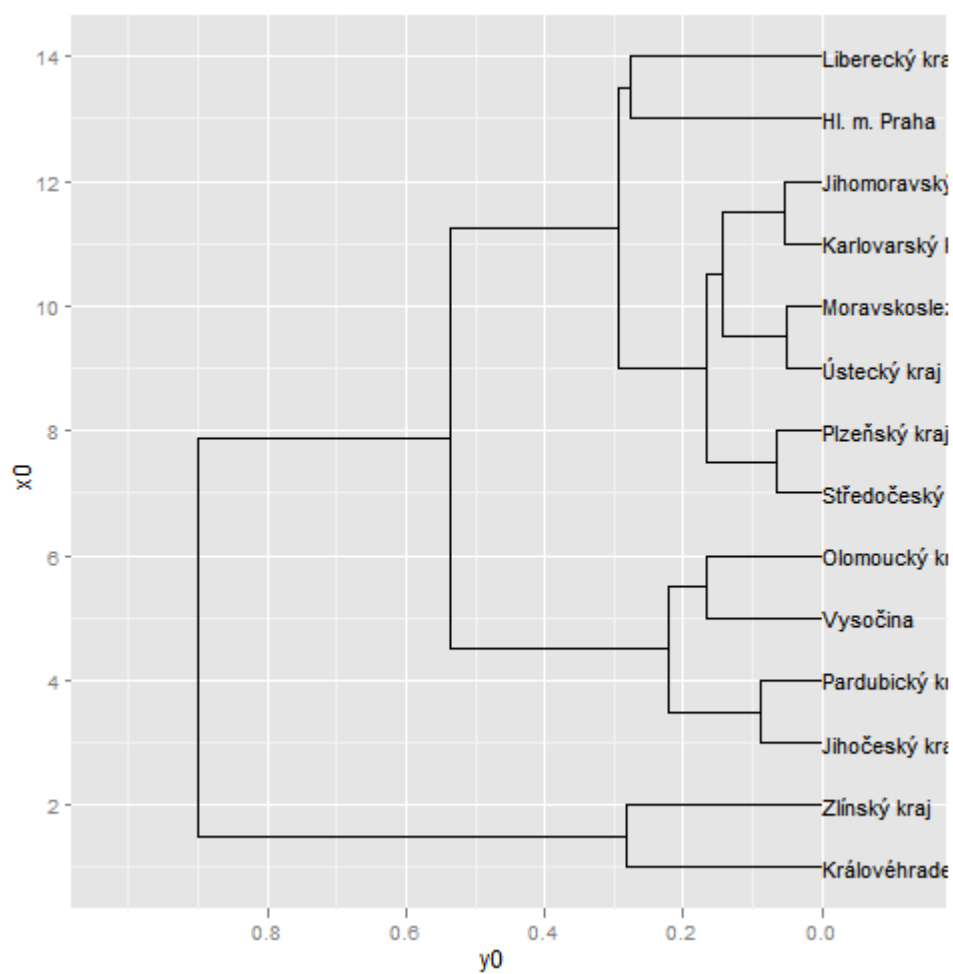
Regiony	2005				Giniho koef.
	Relativní počet domácností ohrožených chudobou		Absolutní počet domácností ohrožených chudobou		
	Celá ČR	Senioři	Senioři	Celá ČR	
Hlavní město Praha	4,7	2,3	7587	220409	0,1442
Středočeský	9,4	8,18	19724	241271	0,1722
Jihočeský	7,7	2,69	3448	128032	0,1565
Plzeňský	8,2	4,39	5 237	119318	0,1292
Karlovarský	18,7	5,36	3 168	59080	0,1400
Ústecký	13,1	11,33	21 252	187581	0,1486
Liberecký	11,6	4,04	3754	93258	0,1474
Královéhradecký	11,7	3,06	3 593	117563	0,1420
Pardubický	17,4	8,15	9 368	114959	0,1615
Vysočina	11,2	5,63	5604	99582	0,1398
Jihomoravský	13,8	4,83	12788	264644	0,1306
Olomoucký	16,6	14,00	20297	144907	0,1526
Zlínský	15,6	8,6	10 189	118448	0,1542
Moravskoslezský	17,00	16,93	51140	301991	0,1606
Česká republika	10,36	8,01	177149	2211043	0,1455

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Tabulka 62: Domácnosti ohrožené chudobou a Giniho koeficient v rámci krajů (ŽP12)

Regiony	2012				Giniho koef.
	Relativní počet domácností ohrožených chudobou		Absolutní počet domácností ohrožených chudobou		
	Celá ČR	Senioři	Senioři	Celá ČR	
Hlavní město Praha	5,2	5,98	15 044	251871	0,1733
Středočeský	7,1	9,69	26 558	274144	0,1614
Jihočeský	11,1	8,51	11 703	137434	0,1589
Plzeňský	6,1	4,91	6 147	125076	0,1436
Karlovarský	9,8	5,33	3 727	69934	0,1820
Ústecký	18,3	14,45	27 748	192023	0,1627
Liberecký	8,5	7,87	8 331	105860	0,2043
Královéhradecký	9,6	9,73	12 790	131484	0,1538
Pardubický	12,5	10,22	13 109	128324	0,1743
Vysočina	8,8	6,72	9 260	137763	0,1550
Jihomoravský	10,3	12,22	31 223	255424	0,1721
Olomoucký	11,9	9,5	14 975	157627	0,1633
Zlínský	10,5	7,42	10 377	139831	0,1531
Moravskoslezský	16,1	11,04	34 942	316364	0,1484
Česká republika	9,6	9,32	225 934	2423159	0,1621

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty



Obrázek 35: Dendrogram shlukové analýzy – materiální deprivace, ŽP05

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní práce

Tabulka 63: Finanční zátěž na bydlení a půjčky v rámci jednotlivých krajů v ŽP05 (v %)

Regiony	Jak velkou zátěží jsou						
	náklady na bydlení			splácení půjček			
	velkou	určito u	žádnou	velkou	určitou	žádnou	nesplácí
Hlavní město Praha	31,2	59,4	9,4	1,1	2,6	0	96,3
Středočeský	24,1	67,7	8,2	3,3	0,4	1,3	95,0
Jihočeský	21,0	58,0	21,0	0,8	3,2	0,6	95,3
Plzeňský	29,0	59,0	12,0	1,8	3,4	0,9	93,9
Karlovarský	26,7	69,0	4,3	2,8	3,7	0	93,5
Ústecký	24,0	65,0	11,0	3,1	5,5	2,0	89,4
Liberecký	39,4	56,0	4,6	0	3,0	0	97,0
Královéhradecký	18,5	68,5	13,0	1,2	2,1	1,0	95,6
Pardubický	18,0	69,0	13,0	3,4	1,6	0	95,1
Vysočina	15,9	77,3	6,8	0	5,3	0	94,7
Jihomoravský	27,0	66,0	7,0	4,5	3,2	0,3	92,0
Olomoucký	26,8	64,8	8,4	5,4	1,0	1,7	91,9
Zlínský	18,0	72,0	11,0	0	10,6	0,9	88,5
Moravskoslezský	27,0	58,0	15,0	4,4	5,0	0,5	90,0

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Tabulka 64: Finanční zátěž na bydlení a půjčky v rámci jednotlivých krajů v ŽP12 (v %)

Regiony	Jak velkou zátěží jsou						
	náklady na bydlení			splácení půjček			
	velkou	určitou	žádnou	velkou	určitou	žádnou	nesplácí
Hlavní město Praha	34,4	56,0	9,6	2,4	1,1	0	96,5
Středočeský	37,0	58,9	4,1	1,8	2,7	0	95,5
Jihočeský	25,7	70,8	3,5	2,1	3,1	0	94,7
Plzeňský	33,4	63,5	3,1	1,0	2,2	0	96,9
Karlovarský	23,5	69,7	6,8	2,8	0,9	1,5	94,8
Ústecký	31,0	61,0	8,0	5,7	5,1	0,6	88,6
Liberecký	33,5	59,8	6,8	1,5	4,3	0	94,3
Královéhradecký	30,3	64,0	5,7	2,8	2,5	1,3	93,4
Pardubický	37,7	54,1	8,2	2,3	2,6	0	95,1
Vysočina	32,4	58,0	9,6	3,1	2,7	0,6	93,6
Jihomoravský	26,0	64,0	10,0	1,6	1,8	0,3	96,3
Olomoucký	39,9	54,4	5,7	1,5	1,2	0	97,4
Zlínský	31,3	63,4	5,2	0,5	1,6	0	97,9
Moravskoslezský	31,5	60,8	7,6	2,5	3,5	0	93,9

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Tabulka 65: Senioři dle dosaženého vzdělání

Vzdělání	ŽP05		ŽP12	
	Pracující důchodci	Nepracující důchodci	Pracující důchodci	Nepracující důchodci
Základní	8545 (5,88 %)	555 381 (28,55 %)	12 488 (8,64 %)	472 380 (21,45 %)
Vyučení, bez maturity	41 477 (28,55 %)	800 107 (41,13 %)	42 923 (29,68 %)	916 647 (41,62 %)
Úplné střední s maturitou	61 628 (42,43 %)	450 983 (23,18 %)	44090 (30,49 %)	592 216 (26,89 %)
Vyšší odborné, pomaturitní kurz	5353 (3,69 %)	23 916 (1,23 %)	4 144 (2,87 %)	32 387 (1,47 %)
Vysokoškolské	23031 (15,86 %)	102 119 (5,25 %)	36 250 (25,07 %)	181 165 (8,23 %)
Doktorské	5225 (3,60 %)	12 842 (0,66 %)	4 708 (3,26 %)	7416 (0,34 %)
Celkem	145 259	1 945 349	144 603	2 202 211

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Tabulka 66: Studující senioři

Charakteristiky	ŽP05	ŽP06	ŽP07	ŽP08	ŽP09	ŽP10	ŽP11	ŽP12
Studující senioři (abs.)	855	1084	777	1034	1037	620	0	0
Studující senioři (rel.v %)	0,04	0,05	0,04	0,05	0,05	0,03	0	0

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

Tabulka 67: Proč senior nenavštívil lékaře (specialisty) či zubaře (abs. hodnoty)

Důvody	ŽP05		ŽP12	
	Návštěva specialisty	Návštěva zubaře	Návštěva specialisty	Návštěva zubaře
nevyplnilo	80037	80037	285670	285670
příliš drahé	5715	10836	12319	17794
čekací seznamy	2617	892	4966	4515
nemohl se uvolnit z práce	3218	1984	3290	1650
daleké cestování, problém s dopravou	25078	5618	14100	5814
strach z lékařů, vyšetření	16149	17929	2951	13261
čekal na zlepšení	53897	16861	27007	10223
neznal žádného dobrého lékaře	2509	1769	0	2552
jiný důvod	38929	17229	8199	13084
potřeboval a šel či taková situace nastala	1862458	1937451	1988314	1992252

Zdroj: EU – SILC, ČSÚ², vlastní výpočty

10.4 Publikační činnost

- [1] ANTOŠOVÁ, V., SKÁLOVÁ, D. *Income and housing costs of Czech households and material deprivation of the Visegrad Four*. [CD-ROM]. In PEFnet 2011: European Scientific Conference of Ph.D. Students. s. 1-16. ISBN 978-80-7157-743-0.
- [2] ANTOŠOVÁ, V., BIRČIAKOVÁ, N., SKÁLOVÁ, D. *Příjmová situace a životní podmínky českých seniorů dle statistiky EU SILC*. In PEFnet 2012. 1. vyd. Brno: Mendel University in Brno, 2012, s. 25-26. ISBN 978-80-7375-669-7.
- [3] STÁVKOVÁ, J., BIRČIAKOVÁ, N., ANTOŠOVÁ, V. *Has the Level of Achieved Education Effected the Income of Czech households?*. In ICEEM 2012. Hong Kong: Hong Kong Education Society, 2012, s. 100-105. ISBN 978-988-19750-3-4.
- [4] STÁVKOVÁ, J., ANTOŠOVÁ, V., BIRČIAKOVÁ, N. *Is the income situation of households in the individual regions of the Czech Republic developing evenly?: An analysis based on European income statistics*. Journal on GSTF Business Review. 2012. sv. 1, č. 4, s. 59-64. ISSN 2010-4804.
- [5] STÁVKOVÁ, J., ANTOŠOVÁ, V., TURČÍNKOVÁ, J. *Influence of Education on Living Conditions of Households*. Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis. 2012. sv. 60, č. 2, s. 367-374. ISSN 1211-8516.
- [6] ANTOŠOVÁ, V., BIRČIAKOVÁ, N., STÁVKOVÁ, J. *Income Aspects of Czech Farmers' Living Conditions*. Agricultural Economics-Zemedelska ekonomika. 2013. sv. 59, č. 6, s. 262-270. ISSN 0139-570X. URL: <http://www.agriculturejournals.cz/publicFiles/94077.pdf>
- [7] BIRČIAKOVÁ, N., STÁVKOVÁ, J., ANTOŠOVÁ, V. *Income Poverty in Selected Countries of the European Union*. MDHSS 2013. 2013. č. 1, s. 467-471. ISSN 1951-6851.
- [8] STÁVKOVÁ, J., ANTOŠOVÁ, V., BIRČIAKOVÁ, N. *Příjmová situace a životní podmínky obyvatel České republiky*. 1. vyd. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2013. 58 s. Folia Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis ; roč. 6, č. 7 (2013). ISBN 978-80-7375-911-7.
- [9] BIRČIAKOVÁ, N., ANTOŠOVÁ, V. *Standard of Living Factors with Respect to Environment in Selected European Union Countries*. In PEFnet 2013. 1. vyd. Brno: MENDELU Publishing centre, 2013, s. 13-14. ISBN 978-80-7375-906-3.
- [10] ANTOŠOVÁ, V., STÁVKOVÁ, J., SKÁLOVÁ, D., BIRČIAKOVÁ, N. *Development and subsequent comparison of the cost of living in different social groups in Czech Republic*. Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis. 2013. sv. 61, č. 4, s. 841-847. ISSN 1211-8516.
- [11] ANTOŠOVÁ, V., BIRČIAKOVÁ, N., HUBENÝ, J. *The income situation of Czech seniors in particular regions of Czech Republic*. In PEFnet 2013. 1. vyd. Brno: MENDELU Publishing centre, 2013, s. 2-12. ISBN 978-80-7375-906-3.

-
- [12] BIRČIAKOVÁ, N., STÁVKOVÁ, J., ANTOŠOVÁ, V. *Income Poverty in Selected Countries of the European Union*. In 2013 International Conference on the Modern Development of Humanities and Social Science (MDHSS 2013). Paris: Atlantis Press, 2013, s. 467-471.
- [13] BIRČIAKOVÁ, N., ANTOŠOVÁ, V., STÁVKOVÁ, J. *Income situation in selected EU Countries based on EU SILC*. Journal of International Scientific Publication: Economy&Business. 2013. sv. 7, č. 3, s. 409-421. ISSN 1313-2555.
- [14] BIRČIAKOVÁ, N., STÁVKOVÁ, J., ANTOŠOVÁ, V. *Income (In)justice in the Czech Republic*. Danube. 2013. sv. 2013, č. 3, s. 185-199. ISSN 1804-6746.
- [15] ANTOŠOVÁ, V., SKÁLOVÁ, D., BIRČIAKOVÁ, N. *Income situation and living conditions of Czech households according to statistics EU*. International Journal of Management Cases. 2013. sv. 15, č. 4, s. 20-36. ISSN 1741-6264. URL: <http://connection.ebscohost.com/c/articles/89544311/income-situation-living-condition-czech-households-according-statistics-eu>
- [16] NETOPIĽ, T., ANTOŠOVÁ, V., TURČÍNKOVÁ, J. *Retirees: How do they choose their grocery store? How do they shop?*. Procedia Economics and Finance. 2014. č. 12, s. 480-488. ISSN 2212-5671. URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212567114003700>
- [17] ANTOŠOVÁ, V., STÁVKOVÁ, J., BIRČIAKOVÁ, N. *How the Income Situation of Households in the CR Responds to the Economic Development of the Society*. Trendy ekonomiky a managementu. 2014. sv. 8, č. 18, s. 9-20. ISSN 1802-8527.
- [18] BIRČIAKOVÁ, N., STÁVKOVÁ, J., ANTOŠOVÁ, V. *Impacts of different social systems on income situation of households*. European Scientific Journal. 2014. ISSN: 1857-7881

